

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KUR'ÂN-I KERİM'DE TEŞBİH SANATI VE MEÂLLERDE YANSITILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE İSEN ŞAHİN

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. İRFAN KAYA

BİLECİK, 2026

10802145

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KUR'ÂN-I KERİM'DE TEŞBİH SANATI VE MEÂLLERDE YANSITILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE İSEN ŞAHİN

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. İRFAN KAYA

BİLECİK, 2026

10802145

“BEYAN”

Kur’ân-ı Kerîm’de Teşbîh Sanatı ve Meâllerde Yansıtılması başlıklı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazım aşamasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, [Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehberine](#) uygun olarak tez/dönem projemi hazırladığımı, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel etik kurallarına uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, çalışmamın herhangi bir kısmının başka bir tez/dönem projesi olarak sunulmadığını, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Merve İsen Şahin

26/06/2026

İmza:

ÖN SÖZ

Bu çalışma, Kur'ân-ı Kerîm'de sıklıkla başvuru alan teşbîh (benzetme) sanatının Türkiye'de yaygın olarak okunan meâllerin çevirilerinde karşılaşılan farklılıklardan dolayı bu sanatın hedef dile aktarılırken ne derece muhafaza edildiğini ve meâllerde doğru bir temsil için yer alıp almadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada Türkiye'de geniş kitlelere ulaşmış altı farklı meâl ele alınmıştır. Seçilen meâller sırasıyla şunlardır: Muhammed Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'ân Dili, Ömer Nasuhi Bilmen'in Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri, Süleyman Ateş'in Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli, Yaşar Nuri Öztürk'ün Kur'ân-ı Kerîm Meâli, Bayraktar Bayraklı'nın Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Meâli ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın resmi meâllerinden olan Kur'ân Yolu Meâli'dir.

Bu bağlamda çalışmada, öncelikle Belâgat ilmi ve dönemleri, teşbîh sanatının tarihsel süreci üzerinden alt zemin oluşturulmuştur. Devamında beyân ilimlerinden olan teşbîh sanatı detaylı bir şekilde incelenerek Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan teşbîh sanatının özelliklerine ve Müellifin meâlini yazarken dikkat etmesi gereken hususlara değinilmiştir. Seçilen altı meâlin özelliklerini ve bu meâllerle ilgili yapılan çalışmaları ele aldıktan sonra son olarak inceleme kapsamındaki âyetlerin tahlili, altı başlık özelinde; seçilen altı meâl çevirilerinin zikredilmesiyle beraber her bir âyetteki teşbîhin çeşidi ve öğeleri açıklanmış olup, ardından meâl çevirileri eleştirel bir biçimde analiz edilerek sonuca varılmıştır.

Tezin birinci bölümünde: Çalışmanın konusuna, önemine, amacına, yöntemine ve literatür taramasına değinilerek konuya giriş yapılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde: Belâgat kavramının ilimleşme yolculuğuna değinilmiş ve bu ilim, Câhiliye, Sadru'l-İslâm, Tekâmül ve Tasnîf, Duraklama ve Yenilik Arayışı olmak üzere toplamda beş dönemde incelenmiştir. Teşbîh sanatının gelişimi tarihsel olarak ele alınmıştır. Devamında teşbîh sanatının tanımına, öğelerine, taraflarına, amaçlarına, çeşitlerine, yer verilmiştir. Bu sanatın çeşitleri; edat, amaç, vechü's-şebihin durumu, tarafeynin sıralanışı ve çokluğu, müşebbehin keyfiyeti bakımından olmak üzere beş başlıkta incelenmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde: Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen teşbîh sanatının özellikleri incelenmiştir. Bu başlık altında iki özel başlık ayrılarak özellikler arasında sayılabilecek “ك” edatı ve “كذلك” ifadesinin kullanımına yer verilmiştir. Meâl yazımında dikkat edilmesi gereken hususlar bu bölümde açıklanmıştır. Teşbîh sanatının meâllere yansıtılması başlığı altında, çalışmada seçilen yaygınlık bakımından en çok okunan meâller hakkında bilgilere de bu bölümde yer verilmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde: Teşbîh sanatı bulunan âyetlerin tahlili altı başlık altında incelenmeye tabi tutulmuştur. Bunlar: Âyette hazfedilen teşbîh ögesinin çeviriye aktarılmaması, tarafeyn tespitinin doğru yapılamaması, meâlde müşebbeh bihin yanlış anlamlandırılması ve âyette kastedilen mânanın çeviriye yansıtılmaması, âyette zikredilen teşbîh edatının ihmali ve müellif tasarrufundan kaynaklanan aktarım sorunları, teşbîh sanatı bulunan âyetlerin çevirisinde anlam bütünlüğünün ihmali, kelimenin okunuşuyla ilgili gelen rivayetlerde farklı çevirilerin imkânı başlıklarıdır.

Çalışmamızda yer alan Arapça kökenli terimlerin yazımında ve kaynak gösteriminde İSNAD Atıf Sisteminin hazırladığı transkripsiyon alfabesi esas alınmıştır.

Çalışmanın son haline gelinceye kadar kıymetli desteklerini esirgemeyen kişilere müteşekkirim. Öncelikle, yüksek lisans sürecinin ilk dönemlerinde engin birikimini bizlere aktaran ilk danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Lokman BEDİR'e; derslerinde yönelttiği sorularla ufkumu açan, konulara farklı perspektiflerden bakmamı sağlayan kıymetli hocam Prof. Dr. Adnan ARSLAN'a; derslerini aldığım ve tez yazım süreci boyunca danışmanlığımı yürüten, sorularımı yanıtlayan, tıkanığım noktada kaynak paylaşımları ve yönlendirmeleriyle bu süreci tamamlamamı sağlayan danışman hocam Doç. Dr. İrfan KAYA'ya şükranlarımı sunarım.

Son olarak, bu uzun çalışma süreci boyunca dualarımı ve desteklerini eksik etmeyen kıymetli aileme; özellikle de fedakarlıklarıyla yanımda olan ve bana çalışma azmi veren değerli eşime müteşekkirim.

ÖZET

Apaçık bir Arapça ile indirilmiş olan ilâhî kelâmın belâgat ve fesâhat yönüyle insan kelâmından üstünlüğü kabul edilen bir gerçektir. Kur'ân'ın edebî ifade araçlarından biri olan teşbîh sanatının, Türkiye'de okunma bakımından yaygınlık gösteren Türkçe meâllerin çeviri şekillerinde ortaya çıkan lafzi farklılık ve tutarsızlık sonucunda âyetin doğru anlaşılma noktasında ciddi bir problem oluşturmaktadır. Bu çalışma, ülkemizde yaygın olarak yer alan meâllerin çevirileri sırasında oluşan teşbîh sanatındaki tercüme farklılıklarını, anlam kaymalarını, âyetin işaret ettiği anlamı ve bu sanatın meâllerde ne derece korunabildiğini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu minvalde çalışmada Muhammed Hamdi Yazır (Hak Dini Kur'ân Dili), Ömer Nasuhi Bilmen (Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri), Süleyman Ateş (Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli), Yaşar Nuri Öztürk (Kur'ân-ı Kerîm Meâli), Bayraktar Bayraklı (Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Meâli) ve Diyanet İşleri Başkanlığı (Kur'ân Yolu Meâli) tarafından telif edilen altı farklı meâl yer almaktadır.

Çalışmanın temel hipotezi, seçilen meâllerin bazı çevirilerinde teşbîh ögesine yer verilmediği, tarafeyn tespitinin doğru yapılmadığı, müellifin kişisel görüşünü çeviriye aktardığı veya birden fazla anlama yer vererek âyette belirsizlik oluşturduğu, müşebbeh bih çevirisine âyetin murad ettiği mânadan uzak bir anlam verildiği, âyetlerin çevirisinde anlam bütünlüğünün esas alınmadığı gözlemlenmiş ve inceleme sonucunda kimi âyetlerde bazı meâllerin çevirileri isabetli görülürken bazı meâller diğerlerine kıyasla eksik kaldığı tespit edilmiştir. Bu durum ilâhî kelâmın doğru anlaşılmasını zorlaştırmakta ve Kur'ân'ı anlama gayretinde olan insanın aklında soru işareti oluşturmaktadır. Bu çalışmanın hedefi ise âyetlerde gözlemlenen çeviri farklılıklarının yol açtığı problemlere çözüm olarak daha bütüncül, tutarlı ve anlam merkezli bir meâl çalışmasının nasıl olması gerektiğini teşbîh sanatı üzerinden değerlendirerek bu alandaki bir açığı kapatmaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Kur'ân-ı Kerîm, Âyet, Teşbîh, Meâl.

ABSTRACT

The divine revelation, revealed in eloquent Arabic, is widely regarded as surpassing human discourse in both rhetorical sophistication and expressive clarity. Among its distinctive literary features, figurative language—particularly simile—presents a significant challenge for accurate interpretation, especially in translation. In the context of widely read Turkish renderings, variations in translation strategies often lead to semantic shifts, inconsistencies, or partial loss of the original rhetorical effect. This study seeks to examine the divergences and transformations in meaning that arise from the treatment of simile in prominent Turkish translations. It aims to identify the intended meaning of the relevant verses and to evaluate the extent to which the aesthetic and rhetorical function of simile has been preserved or altered in these translations. Within this framework, the study analyzes six widely circulated Turkish translations of the Qur'an. In this vein, Muhammad Hamdi Yazır (*The True Religion: The Language of the Qur'an*); Ömer Nasuhi Bilmen (*The Holy Qur'an: A Turkish Translation and Commentary*); Süleyman Ateş (*The Noble Translation of the Holy Qur'an*); Yaşar Nuri Öztürk (*Translation of the Holy Qur'an*); Bayraktar Bayraklı (*The Qur'an Translation in the Light of a New Understanding*) and the study includes the Presidency of Religious Affairs (*Kur'an Yolu*).

The principal hypothesis of this study is that, in certain translations of the selected verses of the Qur'an, the element of metaphor is at times omitted; the relationship between the two components of the simile is not accurately established; interpretive bias is introduced through the incorporation of the translator's personal views; or semantic ambiguity is generated by permitting multiple, and at times unwarranted, interpretations. Furthermore, it is argued that the rendering of the *mushabbah bih* occasionally departs from the intended meaning of the verse, and that the principle of semantic coherence is not consistently maintained throughout the translation process. The analysis demonstrates that while certain translations successfully convey the intended meaning of some verses, others prove inadequate in preserving both semantic precision and rhetorical nuance. Such inconsistencies may impede a proper understanding of the divine discourse and give rise to interpretive uncertainty among readers seeking to comprehend the Qur'anic message. Accordingly, this study aims to address the challenges emerging from these translational discrepancies by examining, through the lens of metaphor, how a more comprehensive, consistent, and meaning-oriented translation approach can be developed, thereby contributing to the existing scholarship and seeking to fill a notable gap in the field.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, The Holy Qur'an, Verse, Simile, Meāl.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖN SÖZ.....	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
TRANSKRİPSİYON TABLOSU.....	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Konusu ve Önemi	1
1.2. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi	2
1.3. İlgili Literatür	2
2. BELÂGAT İLMİ	5
2.1. Belâgat Kavramının İlimleşme Süreci ve Dönemleri	6
2.1.1. Câhiliye dönemi.....	6
2.1.2. Sadru'l-islâm ve belâgat ilminin hazırlık dönemi.....	7
2.1.3. Tekâmül ve tasnîf dönemi	11
2.1.4. Duraklama dönemi	13
2.1.5. Yenilik arayışı dönemi.....	14
2.2. Teşbîh Sanatının Tarihsel Gelişimi ve İncelenmesi.....	15
2.3. Teşbîh Sanatının Tanımı.....	21
2.4. Teşbîh Sanatının Öğeleri.....	22
2.4.1. Benzeyen/Müşebbeh	22
2.4.2. Kendisine benzetilen/ Müşebbeh bih.....	22
2.4.3. Benzetme yönü/Vechü'ş-şebeh.....	23
2.4.4. Benzetme edatı/Edâtü't-teşbîh.....	23
2.4.4.1. Harfler	23
2.4.4.2. İsimler.....	24
2.4.4.3. Fiiller	25
2.5. Teşbîhin Tarafları.....	26
2.6. Teşbîhin Amaçları	26
2.7. Teşbîh Sanatının Çeşitleri.....	28
2.7.1. Teşbîhin edat bakımından sınıflandırılması.....	29
2.7.1.1. Mürsel teşbîh	29

2.7.1.2. Mükked teşbîh	30
2.7.1.3. Belîğ teşbîh	31
2.7.2. Teşbîhin vechü’ş-şebihin durumu bakımından sınıflandırılması.....	31
2.7.2.1. Temsîlî teşbîh	31
2.7.2.2. Ğayr-i temsîlî teşbîh	32
2.7.2.3. Mufassal teşbîh	33
2.7.2.4. Mücmel teşbîh.....	33
2.7.2.5. Garîb-i mübtezel teşbîh ve baid-i garîb teşbîh	35
2.7.3. Teşbîhin amacı bakımından sınıflandırılması.....	35
2.7.3.1. Makbûl teşbîh	35
2.7.3.2. Merdûd teşbîh.....	36
2.7.3.3. Maklûb teşbîh	36
2.7.4. Tarafeynin sıralanışı ve çokluğu bakımından teşbîhin sınıflandırılması	37
2.7.4.1. Melfûf teşbîh	37
2.7.4.2. Mefrûk teşbîh.....	37
2.7.4.3. Tesviye teşbîh	37
2.7.4.4. Cem‘ teşbîh	38
2.7.5. Müşebbehin keyfiyeti bakımından teşbîhin sınıflandırılması.....	38
2.7.5.1. Zımnî teşbîh	38
3. KUR’ÂN-I KERÎM’DE TEŞBÎH SANATI	39
3.1. Kur’ân-ı Kerîm’de Bulunan Teşbîh Sanatının Özellikleri	39
3.1.1. “ك” harfi.....	42
3.1.2. “كَالِكَ” ifadesi	43
3.2. Kur’ân-ı Kerîm Meâli Yazımında Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar	45
3.3. Teşbîh Sanatının Meâllere Yansıtılması.....	47
3.3.1. Muhammed Hamdi Yazır: Hak Dini Kur’ân Dili	47
3.3.2. Ömer Nasuhi Bilmen: Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri.....	48
3.3.3. Süleyman Ateş: Kur’ân-ı Kerîm’in Yüce Meâli	49
3.3.4. Yaşar Nuri Öztürk: Kur’ân-ı Kerîm Meâli.....	50
3.3.5. Bayraktar Bayraklı: Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Meâli.....	53
3.3.6. Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur’ân Yolu Meâli	54
4. TEŞBÎH SANATI BULUNAN ÂYETLERİN TAHLİLİ	55
4.1. Âyette Hazfedilen Teşbîh Ögesinin Çeviriye Aktarılmaması.....	55
4.2. Tarafeyn Tespitinin Doğru Yapılmaması.....	56

4.3. Meâlde Müşebbeh Bihin Yanlış Anlamlandırılması ve Âyette Kastedilen Mânanın Çeviriye Yansıtılmaması	58
4.4. Âyette Zikredilen Teşbîh Edatının İhmali ve Müellif Tasarrufundan Kaynaklanan Aktarım Sorunları	62
4.5. Teşbîh Sanatı Bulunan Âyetlerin Çevirisinde Anlam Bütünlüğünün İhmali.....	66
4.6. Kelimenin Okunuşuyla İlgili Gelen Rivayetlerde Farklı Çevirilerin İmkânı	72
SONUÇ	73
KAYNAKÇA	76

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 4.1. Teşbih örneği	25
Tablo 4.2. Teşbih türleri tablosu	29

KISALTMALAR LİSTESİ

bk: Bakınız

b.y: Basım yeri yok

b: Bin, ibn (oğlu)

C: Cilt

çev: Çeviren

DİA: Diyanet İslâm Ansiklopedisi

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

ed: Editör

haz: Hazırlayan

MÖ: Milâttan önce

MS: Milâttan sonra

TDV: Türk Diyanet Vakfı

thk: Tahkik eden

ts: Tarihsiz

s: Sayfa

sad: Sadeleştiren

ss: Sayfalar

ö: Ölüm tarihi

r.a: Radıyallahu anh

vd: Ve devamı

vd: Ve diğerleri

y.y: Yayıncı yok

TRANSKRİPSİYON TABLOSU

Tezimizde Arapça kökenli kelimelerin yazımında İSNAD Atıf Sistemi Çeviri Yazı Alfabetesi esas alınmıştır. Kullanılan transkripsiyon sistemi aşağıda gösterilmiştir:

Harfler	Türkçe	Harfler	Türkçe
ء	'	ط	ṭ
ب	b	ظ	ẓ
ت	t	ع	‘
ث	ṯ	غ	ġ
ج	c	ف	f
ح	ḥ	ق	q
خ	ḫ	ك	k
د	d	ل	l
ذ	ẓ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v
س	s	ه	h
ش	ş	ي	y
ص	ṣ	ة	ta
ض	d / ẓ		

Sesler ve Uzatmalar

	Türkçe		Türkçe
ال	eI-	آ ء	â/ā
ـ	e/a	ي	î/ī
ـ	ı/î	ي	ī
ـ	u /ü	و	ū
ـ	ã		

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Konusu ve Önemi

Kur'ân-ı Kerîm, belâgat, söz sanatları ve hitabetin zirveye ulaştığı bir dilde nâzil olmuştur. Kur'ân, hitap ettiği toplumun dil zenginliğini mucizeye dönüştürerek kimsenin bir benzerini dahi ortaya koyamayacağı eşsiz bir nazım bütünlüğüyle indirilmiştir. Vahyin mesajını muhatabın zihninde canlandırmak ve onun ruhunda etki bırakmak amacıyla köprü vazifesi gören teşbîh sanatı da Kur'ân'daki söz sanatlarından biridir. İlâhî kelâmın içinde yer alan teşbîh sanatı, başka bir dile aktarılırken ciddi anlam kayması ve estetik boyutunun göz ardı edilmesiyle karşı karşıyadır.

Türkiye'deki Kur'ân meâlleri incelendiğinde, teşbîh öğelerinin zaman zaman eksik aktarıldığı, anlam kaymasına veya daralmasına sebebiyet verecek şekilde çeviri yapıldığı, âyetin bağlamından uzak çeviriler yapılarak Kur'ân-ı Kerîm'in kastettiği anlamdan uzaklaştırıldığı ya da birden fazla âyette yer alan teşbîh öğelerinin bütüncül olarak meâle aktarılamadığı görülmektedir. Meâllerde görülen bu bariz farklılıklar, teşbîh sanatının muhataptaki etki gücünün zayıflamasına ve âyetin doğru bir şekilde anlaşılmasına neden olmaktadır.

Bu çalışma da teşbîh sanatının Türkiye'de yaygın olan ve en çok okunan meâllerde¹ nasıl yansıdığını ve bu süreçte ortaya çıkan problemleri incelemektedir. Çalışmada ele alınan meâller şunlardır: Elmalılı'nın Hak Dini Kur'ân Dili, Ö. Nasuhi Bilmen'in Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri, Süleyman Ateş'in Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli, Y. Nuri Öztürk'ün Kur'ân-ı Kerîm Meâli, Bayraktar Bayraklı'nın Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Meâli ve DİB'in Kur'ân Yolu Meâli'dir. İncelenen meâllerin seçiminde temel ölçüt, eserlerin Türk toplumundaki yaygınlığıdır. Aynı zamanda meâller, kendilerine has çeviri metotlarına sahiptir. Bu bağlamda: Kur'ân Yolu Meâli resmi bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meâlleri arasında yer aldığı için seçilmiştir. Yaşar Nuri Öztürk'ün meâli günümüz Türkçesini esas alması, her yaşta okuyucuya hitap etmesi ve meâlinde parantez içi ifadelerle yer vermediği iddiası nedeniyle seçilmiştir. Klasik tefsir geleneğini korumaya çalışarak eserinde bunu yansıtmaya çalışması sebebiyle Ömer Nasuhi Bilmen'in meâli, Cumhuriyet Döneminde yazıldığı için Elmalılı'nın meâli seçilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in her kelimesini meâle aktarma gayreti göstermesi, sadece gerektiği yerlerde parantez içi ifadelerle yer vermesi ve bilimin

¹ Hidayet Aydar, "Yaygınlık Bakımından Meallerimiz ve Mealler Üzerinde İstatiksel Bir Değerlendirme", FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, S. 5, 2015, s. 123-124, 126, 130, 132, 134.

verilerine değinmesi nedeniyle Süleyman Ateş'in meâli seçilmiştir. Bayraktar Bayraklı'nın meâli ise daha çok âyetin vermek istediği mesaja odaklanmayı vurgulaması nedeniyle seçilmiştir.

1.2. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Kur'ân'ın zengin dil yapısıyla yabancı bir dile aktarımı kolay bir iş değildir. Meâl müellifi çevirisini yaparken titizlikle çalışmalıdır. Sadece kaynak dile tüm yönleriyle hâkim olmak bu süreci tamamlamaya yetmez bunun yanında hedef dili de bütün incelikleriyle bilip layıkıyla kullanabilmeyi gerektirir.

Bu çalışma, âyetlerde geçen teşbîh sanatının Türkiye'de en çok okunan meâller arasından seçilen altı meâlin karşılaştırılmasıyla, söz konusu sanatın ne ölçüde doğru bir şekilde korunarak hedef dile aktarıldığını ve çeviriye nasıl yansıtıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada seçilen teşbîh içeren âyetler, altı başlık özelinde sınıflandırılarak tahlili yapılmıştır. Tahlili yapılacak olan âyet şu meâl sırasıyla: "M. H. Yazır'ın Hak Dini Kur'ân Dili, Ö. N. Bilmen'in Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri, S. Ateş'in Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli, Y. N. Öztürk'ün Kur'ân-ı Kerîm Meâli, B. Bayraklı'nın Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Meâli ve Kur'ân Yolu" olmak üzere karşılaştırılmak üzere alt alta yazılmıştır. Âyetteki teşbîh çeşidi ve unsurları belirtildikten sonra meâllerdeki çeviri tercihlerinin belâgat kurallarına uygunluğu değerlendirilmiş ve âyetlerin anlamının daha doğru bir şekilde nasıl aktarılması gerektiğine dair tercüme yaklaşımları sunularak seçilen meâller arasındaki uygulama farklılıkları somut verilerle ortaya koyulmuş ve bu alanda ilmî bir farkındalık oluşması hedeflenmiştir.

Tezin hazırlanma sürecine konuyla ilgili var olan çalışmaların kapsamlı bir literatür taraması yapılmasıyla başlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, veriler toplanmış ve toplanan veriler düzenlenerek analiz edilmiştir. Bulgular, bir düzen içerisinde sınıflandırılarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ayrıca tanımlama ve yorumlama yöntemlerinden de faydalanılmıştır. Çalışmada, teşbîh içeren ve çevirisinde farklılıklar bulunan âyetlerin belirlenmesi, bu âyetlerin seçilen altı meâldeki çevirilerinin mukayeseli olarak analiz edilmesi ve belâgat kuralları açıdan değerlendirilmesi yöntem olarak benimsenmiştir.

1.3. İlgili Literatür

Literatür taramasında, belâgat ilimleri, bu ilimlerden olan Beyân ilmi ve bu ilmin içinde yer alan teşbîh sanatıyla ilgili çok sayıda çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Yapılan bazı çalışmalar, belâgat ilimlerini genel hatlarıyla ele alınmakta ve beyân ilmi başlığı altında

teşbîhe sınırlı ölçüde yer vermektedir. Bazısı, teşbîh sanatını istiâre, mecâz gibi başka bir sanat ile ele alarak incelemekte veya teşbîh sanatının bir çeşidine odaklanmaktadır. Bazısı ise bir sûreyi seçerek bu sûrede beyân, bedi ilimlerini veya her iki ilmi de bir arada incelemektedir. Bu çalışmalara örnek olması açısından: Şadi Eren'in hazırladığı *Kur'ân'da Teşbîh ve Temsiller*, Ömer Çelik'in hazırladığı *Teşbih, Temsil ve Tasvirler Işığında Kur'ân'da İnsan* adlı kitapları; İsmail Durmuş'un hazırladığı İstiâre ve teşbîh sanatlarını detaylı bir şekilde ele alan ve Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan teşbîhleri çeşitlerine göre inceleyen *Cahiliye Şiirinde ve Kur'an'da Teşbih* adlı doktora tezi; Ömer Argun'un hazırladığı *İsrâ Sûresi'nin Beyân ve Bedî' Açısından İncelenmesi*, Fazlullah Fekrat'ın hazırladığı *Hac Sûresinin (1-48 Âyetler) Beyân İlmi Açısından Tahlili* isimli yüksek lisans tezleri ve Salih Zafer Kızıklı'nın hazırladığı *Arap Belâgatinde Teşbih ve Mecâz* adlı yüksek lisans tezi ile *Edebi Bir Sanat Olarak Arap Belagatinde Teşbih* isimli makalesi, Sara Çınar'ın hazırladığı *Klasik Arap Edebiyatında Teşbih*, Ferit Dinçer'in yazdığı *Teşbih Sanatının Belâgati ve Kur'an ile Hadiste Örnekleri*, Mehmet Murat Karakaya'nın hazırladığı *Kur'ân-ı Kerîm'de Edebî Sanatların Kullanımı: Teşbih, İstiâre, Kinâye ve Mecâz*, Arapça bir çalışma olarak Yüksel Çelik'in *Bakara Suresinde Geçen Bazı Teşbih ve İstiâre Örnekleri* isimli makaleler zikredilebilir.

Meâl çevirileri üzerine yapılan çalışmalardan: Hidayet Aydar'ın *Kur'an-ı Kerîm'in Tercümesi Mes'elesi*, Düccane Cündioğlu'nun *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, Salih Akdemir'in *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri (Eleştirel Bir Yaklaşım)* isimli kitapları; Üç cilt halinde yayımlanan *Kur'ân Meâlleri: Sorunlar, Çözüm Önerileri, Kur'an Meâlleri Sempozyumu - eleştiriler ve öneriler-*, *Kur'an ve Dil-Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu* adlı sempozyumlar; Faruk Gürbüz'ün *Tercüme Problemleri ve Mealler*, Avnullah Enes Ateş'in *Türkçe Mâllerin İstiâre Sanatı Açısından Değerlendirilmesi* isimli doktora tezleri; Halil Hacımüftüoğlu'nun *Kur'an Tercümelerinde Metot Sorunu* isimli yüksek lisans tezi; Hikmet Koçyiğit'in, *Günümüz Türkçe Kur'an Meâlleri Üzerine Bir Tasnif Denemesi* adlı makalesi; İrfan Kaya ve Merve İsen Şahin'in hazırladığı *Kur'an Meâllerinde Teşbih Sanatının Tercüme Sorunu: Karşılaştırmalı Bir İnceleme* isimli bildirisi bulunmaktadır.

Tezin konusuyla ilgili olması açısından, teşbîh sanatı içeren âyetlerin meâllerdeki tercümelerini konu edinen araştırmalar oldukça sınırlıdır. Teşbîh sanatının bir türünü detaylı şekilde ele alan ve seçtiği meâller üzerinden bu türü inceleyen Ayşe Yıldız'ın hazırladığı *Arap Dilinde Temsîlî Teşbih ve Kur'an'dan Bazı Örneklerin İncelenmesi* adlı yüksek lisans tezi, farklılıklar olmakla beraber tezin konusuna yakın bir çalışmadır. Bu çalışmanın bulunması tezin özgünlüğüne engel teşkil etmemektedir. Çünkü biz tezimizde, teşbîh sanatını detaylıca ele alıp

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan teşbîh sanatı içeren âyetlerin -teşbîh unsuru fark etmeksizin- hepsi incelenmeye çalışılmış ve Türkiye'de yaygın olarak okunan meâllerin çevirisinde sorun görünen âyetler araştırma kapsamına alınmıştır. Çalışma kapsamına giren bu âyetler de altı başlık altında toplanarak incelenmiş ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

2. BELÂGAT İLMİ

بلغ kelimesi sözlüklerde bir şeye ulaşmak, en nihai amaca, noktaya varmak anlamlarına gelir.² İbn Fâris (ö. 395/1004), bu kelimeye “bir şeye ulaşmak” anlamı verdikten sonra Kur’ân-ı Kerîm’den “فَإِذَا بَلَغَنَّ الْأَجَلَ فَأَمْسِكُوهُمْ بِمَعْرُوفٍ” âyetini³ örnek verir. Ardından بلغ kökünden türeyen kelimelere örnek cümleler zikrederek bu kelimeleri, verdiği ilk anlam ile ilişkilendirir. “هُوَ أَحْمَقُ” “O ahmak olduğu halde istediği şeye ulaşır” cümlesindeki “بَلَغَ/بَلَّغَ” kelimesini “istediği şeye ulaşır” şeklinde açıklamıştır. “الْبُلْغَةُ” kelimesini ise, hayatını devam ettirecek kadar geçimliğe/azığa razı olan ve kanaat gösteren kişinin zengin mertebesine ulaşmış olduğu anlamına geldiğini belirtir. En son ise, “الْبَلَاغَةُ” kelimesini, fasih konuşmasıyla övülen kişinin istediği şeye ulaşması şeklinde açıklar.⁴

Belâgat, insanda doğuştan vardır. Kur’ân-ı Kerîm’de (عَلَّمَ الْبَيَانَ) (۴) “İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti.”⁵ buyrulurken belâgatın fitrî bir yeti olduğu belirtilmiştir. Belâgat ilminin kuralları oluşmadan önce, şâirler ve hatîpler gibi dili iyi kullanan kişiler toplumun gerekliliği olarak belli kaidelere bağlı kalmaksızın bu ilimden sayılan teşbîh, istiâre gibi sanatları dillerinde sözlü olarak kullanmıştır. Belâgat, ilmi bir disiplin haline gelmeden önce diğer dillerde de mevcuttu. Batı dillerinde Fransızca’dan geçen “eloquence”, Fransızca ve kısmen Latince’den geçen “rhetoric” terimleri belâgat kavramına denk gelir.⁶

Eloquence: Etkili ve ikna edici söylem, ifade etme eylemi, pratiği, sanatı anlamlarına gelir.⁷

Rhetoric: Dili etkili biçimde kullanma sanatı, ikna etme aracı, gösterişli konuşma gibi anlamlara gelir.⁸

² Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzumi, İbrahim es-Sâmurrâî (y.y. Dâru ve Mektebetü'l-Hilal, 1431), 4/421.; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa* (Mısır: Şirketü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî El-Halebî, 1389), 1/301-302.; Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgîb el-İsfahânî, *Müfredât*, çev. Yusuf Türker (İstanbul: Pınar Yayınları, 2023), 239.; Muhammed el-Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Kuveyt: Vizâretü'l-İrşâd, 2001), 22/444-445.

³ “Sürelerinin sonuna ulaştıklarında onları ya uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayırın; içinizden adaletli iki kişiyi şahit tutun ve şahitliği Allah için özenle yerine getirin. İşte Allah’a ve âhiret gününe inananlara öğütlenen budur. Kim Allah’a saygısızlıktan sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu gösterir.” et-Talâk 65/2.

⁴ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, 1/302.; Hasan Taşdelen, “Belâgat İlmî ve Tarihi”, *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri: Tarih ve Problemler*, ed. İsmail Güler (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 215.

⁵ er-Rahmân 55/3-4.

⁶ Hulusi Kılıç, “Belâgat” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 3 Kasım 2025).; Taşdelen, “Belâgat İlmî ve Tarihi”, 216.

⁷ Oxford English Dictionary, “eloquence” (Erişim 2 Mart 2025).; Merriam-Webster Dictionary, “eloquence” (Erişim 2 Mart 2025).

⁸ Oxford English Dictionary, “Rhetoric” (Erişim 2 Mart 2025).; Merriam-Webster Dictionary, “Rhetoric” (Erişim 2 Mart 2025).

Burada fesâhat kavramına da değinmek gerekir. Belâgat ve fesâhat ilminin farkları ortaya konulmadan önce bu iki kavram, eş anlamlı olarak birbirinin yerine kullanılıyordu. Örneğin Tâcü'l-luğa sözlüğünde Cevherî, بلغ fiiline, ulaşmak anlamı verdikten sonra bu kökten türeyen kelimelere örnekler verir ve البلاغة kelimesine gelince, bu kelimeyi الفصاحة kavramı ile eş anlamlı olarak ele alır.⁹

Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra), belâgat kelimesine “gayeye ulaşmak veya bu gayeye başkasını ulaştırmak” anlamı verir. Ardından مبلغ ve المبالغة kelimelerinin anlamını zikreder. Meblağ: bir şeyin son noktası anlamına gelir ve tebliğ kelimesi yerine de kullanılır. Mübâlağa: Bir şeyde gayenin sonuna ulaşmak demektir. Bu nedenle Askerî, belâgat isminin “mânanın dinleyenine kalbine ulaşması ve dinleyenine mânanı anlamasından” geldiğini belirtir.¹⁰ Fesâhat kavramına ise “açığa çıkarmak” anlamı verir. Belâgat ve fesâhat arasındaki ortak yönün “mânanı açığa çıkarmak ve onu açıklamak” olduğunu belirtmiştir.¹¹

2.1. Belâgat Kavramının İlimleşme Süreci ve Dönemleri

Belâgat kavramı sistemli bir ilim dalı olarak her ne kadar hicrî II. asırdan sonra ortaya çıkmışsa da, bu durum belâgatın önceleri var olmadığı anlamına gelmemektedir. Belâgat, özünde Câhiliye devrinden itibaren şâir ve hatîplerin dilinde fitrî bir şekilde yer alıyordu. Belâgatın sistematik olarak ilimleşme süreci Câhiliye, Sadru'l İslâm, Tekâmül ve Tasnîf, Duraklama ve Yenilik Arayışı Dönemleri başlıkları altında incelenecektir.

2.1.1. Câhiliye dönemi

Araplar hayatlarında dili ilk sıraya koymuşlar, hatta kendilerince, dilin ulaştığı seviyeye hiçbir şey ulaşmamıştır. Bu nedenle Araplar içinde dili en güzel ve en üst seviyede kullanan kişi, hem kendi kabilesi hem de çevresinde nüfuza ve yüce bir mevkiye ulaşmış sayıldı. Kabile içinden şâir veya hatîp çıkması kabilenin diğer üyeleri tarafından övünç kaynağıydı ve bu durumu bayram sayıp kutlamalar yapmışlardır. Şâir veya hatîp ya kendi kabilesinin şerefini yüceltmek ya da başka kabilenin şerefini alçaltmak için dili, bir silah aracı gibi kullanmıştır.¹²

Arapların dili çok iyi kullanmaları, erken dönemde konuşmadaki kusurları ve güzel konuşmanın niteliklerini bildiklerini, iyi olan sözü kötü olan sözden ayırt ettiklerini belirtir. Kekemelik, “m” ve “t” harflerini tekrarlayıp dilde tutukluk yaşamak, “r” harfini ve peltek

⁹ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 1987) 4/1316-1317.

¹⁰ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî – Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim (Beyrut: el-Mektebetü'l-Unsuriyye, 1371) 6.

¹¹ Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn*. 7.

¹² Mâzin el-Mübârek, *el-Mu'cez fi Târîhi'l-Belâğa* (y.y.: Dâru'l-Fikr, t.y) 23.

harfleri doğru söyleyememek, “f” harfini tekrarlamak, konuşma güçlüğü çekmek, hatalı telaffuz, dil sürçmesi, sözler birbirine karışırcaasına çok hızlı konuşmak, konuşurken acele etmek dil kusurlarından sayılır.¹³

Arapların belirli zamanlarda düzenledikleri dilin gücünün ve birliğin sınındığı edebî panayırları vardı. Bu panayırlar, her kabileden farklı lehçelere sahip insanı bir araya getirir ve dilin fesâhati, beyânın saflığı ile en uygun olan lehçe kalıncaya kadar şâirler, eleme ve seçmeye tabi tutulurdu. Özellikle Ukâz panayırında, Nâbiga ez- Zübyânî’ye (ö. 604 [?]) ait kırmızı çadırda şâirler toplanır ve karşı karşıya gelirlerdi. Şâirler şiirlerini insanlara arz etmeden önce asgari bir yıl boyunca bekletip bu süre içinde çokça gözden geçirirlerdi. Bunun nedeni özeleştiriyi yapmak, görüşünü tekrar tekrar düşünmek ve Allah’ın kendisine verdiği yeteneğe hakkıyla hâkim olmaktı. Aklını fikrinin dizginini, fikrini de şiirine ölçü yapardı. Bu tür kasidelere havliyyât, mukalledât, munakkahât ve muhakkemât denirdi.¹⁴

Kabileler arasından en şerefli ve en nüfuzlu olan kabile, yaz ve kış ticaretlerinde buluşma konumunda olan, Kâbe’ye yakınlığı ile bilinen Kureyş Kabilesiydi. Kureyş Kabilesinin bu etkisi aynı zamanda Kureyş lehçesinin de herkes tarafından kabul gören ortak lehçe haline gelmesini sağlamış ve bu lehçe ticaret yapanlar aracılığı ile yayılmıştır. Kureyş lehçesinin ortak dil kabul edilmesi ile vahyin Kureyş lehçesi ile nüzul bulması arasında bağlantı kuran Sâid el-Efgânî (1909-1997) *Esvâku’l- ‘Arab fi’l-Câhiliyyeti ve’l-İslâm* adlı eserinde bu durumu “Edebiyat tarihçilerinin, Ukâz Panayırını vahyin nüzulünden bir asır kadar evvel Arap kabilelerinin lehçelerini birleştiren ve Kureyş lehçesini kusurlarından arındırıp lider konumuna getiren ilk yer olarak kabul etmelerinin anlaşılır olması” şeklinde anlatır.¹⁵

Bütün bunlar gösterir ki Câhiliye döneminde belâgat, Arapların kendi doğal yaşantıları gereği pratik olarak var olmuş bir süreçtir.¹⁶

2.1.2. Sadru’l-islâm ve belâgat ilminin hazırlık dönemi

Kur’ân’ın Kureyş lehçesiyle indirilmesi Câhiliye devrinde sağlanan dil birliğini kuvvetlendirmiştir. Kureyş lehçesinin herkes tarafından anlaşılabilir bir dil olduğunun kanıtı, Kur’ân-ı Kerîm’in, kendisinin bir eşini getirme hususunda meydan okumasıdır. Eğer ortak bir

¹³ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî, *el-Beyân ve’t-Tebyîn* (Beyrut: Dâru ve Mektebetü’l-Hilâl, 1423) 1/35.; Mübârek, *el-Mu’cez fi Târîhi’l-Belâga*, 28.

¹⁴ Câhiz, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, 2/8.; Mübârek, *el-Mu’cez fi Târîhi’l-Belâga*, 25-29.; Ahmed Şevkî Abdüsselâm Dayf, *el-Belâga: Tetavvür ve târih* (Kahire: Dâru’l-Maârif, ts.) 10.; Abdülaziz ‘Atîk, *Fî târihi’l-belâgati’l-‘Arabiyye* (Beyrut: Dâru’n-Nehdati’l-Arabî, ts.) 8-10.

¹⁵ Muhammed Saîd b. Muhammed Cân b. Ahmed el-Efgânî ed-Dımaşkî, *Esvâku’l- ‘Arab fi’l-Câhiliyyeti ve’l-İslâm* (y.y.: y.y., ts.) 338.; Mübârek, *el-Mu’cez fi Târîhi’l-Belâga*, 25-26.

¹⁶ Mübârek, *el-Mu’cez fi Târîhi’l-Belâga*, 28.; ‘Atîk, *Fî târihi’l-belâgati’l-‘Arabiyye*, 7-12.

lehçe değil de farklı lehçelerin kullanımı söz konusu olsaydı, vahyin lehçesini bilmeyen Arap muhataplarına karşı meydan okumasının anlamı kalmazdı. Kur’ân-ı Kerîm’in nüzûl olduğu dil, Arapların ortak kullandığı Kureyş lehçesi olunca Kur’ân’ın tahaddi üslubuna karşı Araplar, bir eşini getirme konusunda âciz kalmışlardır.¹⁷

Arapların dil ve belâgatte ileri gelenleri Kur’ân-ı Kerîm âyetlerini işittiklerinde, kendi dillerinden bir dil, dilin harflerinden oluşmuş kelimeler ve cümleler işitmiş hayranlıklarını ve şaşkınlıklarını gizleyememişlerdi. İbn Abbas’tan gelen bir rivayette, bir gün Velîd b. Mugîre Hz. Peygamberin yanına gelmiş Hz. Peygamber de ona Kur’ân-ı Kerîm’den bir parça okumuştur. Velîd b. Mugîre kavmine dönünce Ebû Cehil, “Ey amca, kavmin sana vermek için mal toplamak istiyor, sana verecekleri şeye karşı seni Muhammed'den uzaklaştırınlar” dedi. Velîd ise “Kureyş benim en çok mala sahip olanlardan olduğumu bilir.” diyerek cevap vermesi üzerine Ebû Cehil, “O halde O'nun hakkında bana bir söz söyle ki, senin onu sevmediğini, inkâr ettiğini haber vereyim” deyince Velîd, “Ne diyebilirim, Allah'a yemin ederim ki aranızda şiiri, kasideyi, cinlerin şiirlerini benden daha iyi bilen yoktur. Yemin olsun ki O'nun söyledikleri bunlara benzemiyor. O'nun sözünde bir tatlılık, üzerinde güzellik var. Sanki onun sözü, dalları meyve veren kökleri bol su içinde olan bir ağaca benziyor. Kesinlikle O, yücedir ve üstün gelecektir. Önünde hiçbir şey duramayacaktır, önünde duran her şeyi ezip geçecektir” şeklinde cevap vermiştir. Ebû Cehil “Kavmin bu söylediklerine razı olmaz” demesi üzerine Velîd bir süre düşündükten sonra, “Bu ancak başkasından nakledilen bir sihirdir” cevabını vermiştir.¹⁸ Velîd b. Mugîre, Kur’ân-ı işittiği esnada âyetlere olan hayranlığını itiraf etmiş ancak bir süre düşündükten sonra “bu bir sihir” diyerek inkârcı tutumunu devam ettirmiştir. Onun, hakikati reddeden bu tavrı Müddessir Sûresi 11-26. âyetlerde zikredilmiş ve cehennemde çekeceği azap belirtilmiştir.

Nice insanlar, Hz. Peygamberden bir iki âyet işitince hemen Müslüman olurlardı. İman etmeyenler ise kibirlerinden, atalarına aşırı bağlılıktan ve nefsi arzularından iman etmediler. Toplumun Kur’ân-ı Kerîm’in eşsiz i’câzı karşısında âciz kaldığı açıkça belli olmuş, kimse bu konuda tartışmamış ve aksini iddia eden de çıkmamıştır.

Belâgat alanındaki çalışmaların kaynağı Kur’ân-ı Kerîm’in i’câzı etrafında şekillenmiştir. Kur’ân’a karşı sorumluluklarını bilen Âlimler, Kur’ân’ın i’câzını, anlamlarını,

¹⁷ Mübârek, *el-Mu‘cez fi Târîhi’l-Belâga*, 27.; Dayf, *el-Belâga: Tetavvür ve târih*, 9.; ‘Atîk, *Fî târihi’l-belâgati’l-‘Arabiyye*, 13.

¹⁸ Mübârek, *el-Mu‘cez fi Târîhi’l-Belâga*, 32-33.; Dayf, *el-Belâga: Tetavvür ve târih*, 9-10.

nadir kelimeleri ve diğer yönlerini ele alan çok sayıda eser ortaya çıkarmıştır. Bu hicrî IV. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir.¹⁹

Bu dönemde yazılan ilk belâgat çalışmaları sayılan ve Kur'ân'ı Kerîm'in i'câzına yönelik eserlerin bazıları şunlardır:

Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ' (ö. 207/822): *Me'âni'l-Kur'ân* adlı eserinde Kur'ân'da geçen nadir kelimeleri ele almış, âyetlerin nahivsel tahlilini yapmış ve kelimeleri şiirlerle destekleyerek kullanımlarını açıklamıştır. Ayrıca dilsel açıdan kapalı gördüğü veya izahının yapılması gerektiğini düşündüğü âyetleri ele almıştır. Tâ'rîz, hazif gibi belâgat ilminin konularına da eserinde değinmiştir.²⁰

Ma'mer b. Müsennâ (ö. 209/824 [?]): *Mecâzü'l-Kur'ân* adlı eserinde âyetlerin te'vilini ve Kur'an'ın dilsel açıdan üsluplarının açıklanmasını ele almıştır. Ma'mer b. Müsennâ nezdinde "mecâz" ifadesi tefsir veya te'vil ile eş anlamda kullanılabilecek kur'ân'ı anlamaya yarayan her şey gibi geniş bir anlamı kapsamaktadır. Eserinde Kinaye, teşbîh, iltifat, takdim, tehir, edatlar ve istiârelere dair örnekler de vardır.²¹

Kur'ân'ı Kerîm'in i'câzını onun fesâhat ve belâgatındaki sırlarını kimileri "Kur'ân'ın lafızlarındadır", kimileri de "nazmındadır" diyerek açıklamıştır. İ'câz konusunu Kur'ân'ın nazmında olduğunu ilk ortaya koyan kişinin kesin olmamakla beraber İbnü'l-Mukaffa' olduğu belirtilir. Kur'ân'ı Kerîm'in i'câzının nazmında olduğunu, kelime kelime veya cümle şeklinde değil bunların bir araya gelerek sûreye bütüncül bakılması gerektiğini savunan Câhiz (ö. 255/869), bu konuyu ele alan ilk müelliflerden olması yönüyle öne çıkar. Bu görüşlerini *Nazmü'l-Kur'ân* adlı eserinde belirtmiştir.²²

Bu dönemde belâgat konusunu ele alan dil ve edebiyat kitapları ise şunlardır:

Sîbeveyhi (ö. 180/796): *el-Kitâb*.

Câhiz: *Kitâbü'l-Hayevân, el-Beyân ve't-tebyîn*. Câhiz, dört ciltten oluşan el-Beyân ve't-tebyîn adlı eserinde, beyân ve belâgat konularını ele almış ve sözün muhatabın durumuna uygun olması gerektiğini vurgulamıştır.²³

¹⁹ Mübârek, *el-Mu'cez fi Târîhi'l-Belâğa*, 36-37.

²⁰ Mübârek, *el-Mu'cez fi Târîhi'l-Belâğa*, 38.; Abdülkadir Huseyn, *el-Muhtasar fi târihi'l-belâğa* (Kahire: Dâru Ğarîb, ts.) 24-25.

²¹ Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî, *Mecâzü'l-Kur'ân*, thk. Fuat Sezgin, (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, ts.) 18-19.; Mübârek, *el-Mu'cez fi Târîhi'l-Belâğa*, 39-41.

²² Sedat Şensoy, "Nazmü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 5 Mart 2025).; Mübârek, *el-Mu'cez fi Târîhi'l-Belâğa*, 42.

²³ Dayf, *el-Belâğa: Te'javür ve târih*, 46.; 'Atîk, *Fî târihi'l-belâğati'l-'Arabiyye*, 61-64.; Huseyn, *el-Muhtasar fi târihi'l-belâğa*, 81-91.

Müberred (ö. 286/900): *el-Kâmil fi'l-edeb*. Müberred kitabında belâgatle ilgili birçok konuya değinmiştir.²⁴ Eserinde teşbîh sanatına ayrı bir önem vermiştir. Teşbîh sanatını, hem özel bir başlıkla hem de eserinin farklı bölümlerinde zikretmiştir.²⁵

Buraya kadar değindiğimiz belâgat konusu ve eserleri aslında belâgat ilminin hazırlık aşamasıdır. Belâgat ilmiyle ilgili yazılan kitaplar çoğunluğun görüşüne göre Müberred'in öğrencisi olan İbnü'l-Mu'tez'in (ö. 296/908) bu alana dair ilk müstakil eser sayılan *el-Bedî* adlı eserini kaleme almasıyla başlar.²⁶ Bu eser, bedî' ilminin ortaya çıkışının ilk somut adımıdır. Henüz tam olarak eseri, meânî ve beyân ilmini kapsamamıştır.

İbnü'l-Mu'tez, eserinde eski şiir ve yeni şiir arasında bağlantı kurarak muhdes şâirler diye adlandırılan Beşşâr b. Bürd (ö. 167/783-84), Müslim b. Velîd (ö. 208/823), Ebû Nüvâs (ö. 198/813 [?]) gibi şâirlerin yeni şiir tarzına "bedî" ismini verdiklerini fakat bu sanatın daha önce eski şiirlerde, Kur'ân ve hadislerde bulunduğunu kanıtlamak için eserini yazdığını belirtmiştir.²⁷

İbnü'l-Mu'tez, eserinde toplamda on sekiz tane olmak üzere "temel sanatlar" başlığı altında "istiâre,²⁸ tecnîs,²⁹ mutâbakat/tıbâk,³⁰ reddü'l-acüz ale's-sadr,³¹ el-mezhebü'l-keâmî³²"; "mehâsinü'l-keâm" başlığı altında iltifât,³³ i'tirâz,³⁴ rücû',³⁵ hüsnü'l-ğurûc,³⁶ te'kidü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zem,³⁷ tecâhül-i ârif,³⁸ el-hezl yürâdü bihi'l-cid,³⁹ hüsnü't-tadmîn,⁴⁰ ta'rîz ve

²⁴ Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî, *el-Kâmil fi'l-edeb*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabi, 1417) 1/27-28.; Huseyn, *el-Muhtasar fi târihi'l-belâğa*, 59-61.

²⁵ Müberred, *el-Kâmil*, 3/25-27, 29, 32, 35-36, 39, 76, 84, 95-96, 98-99.; Huseyn, *el-Muhtasar fi târihi'l-belâğa*, 61-65.

²⁶ Mübârek, *el-Mu'cez fi Târîhi'l-Belâğa*, 65.;

²⁷ Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed el-Mu'tezz-Billâh b. Ca'fer el-Mütevekkil-Alellah el-Abbâsî, *el-Bedî* (y.y.: Dâru'l-Cil, 1410) 73-74.

²⁸ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 76.

²⁹ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 108.

³⁰ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 124.

³¹ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 140.

³² İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 147.

³³ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 152.

³⁴ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 154.

³⁵ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 154.

³⁶ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 155.

³⁷ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 157.

³⁸ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 157.

³⁹ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 158.

⁴⁰ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 159.

kinaye,⁴¹ ifrâtu fî's-sıfat,⁴² hüsnu't-teşbîh,⁴³ lüzûm-ı mâ lâ yelzem,⁴⁴ hüsni ibtidâ⁴⁵ sanatlarına yer vermiştir.

İbnü'l-Mu'tez'in ardından peş peşe edebiyat eleştirisi niteliğinde olan eserler yazılmaya başlamıştır.⁴⁶ Bunlar içinde en meşhurları olarak şunlar zikredilebilir:

Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948 [?]): *Nağdü's-şî'r*.

Âmidî (ö. 371/981): *Kitâbü'l-Muvâzene beyne't-Ṭâ'iyeyn*.

Kādî Ebü'l-Hasen el-Cürcânî (ö. 392/1001-1002): *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve huşûmih*

Ebü Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra): *Kitâbü's-Şimâ'ateyn*.

Bâkılânî'nin (ö. 403/1013) *İ'câzü'l-Ḳur'ân*.⁴⁷

Belâgat ilminin hazırlık dönemi Kur'ân'ın inzâlından yaklaşık IV. (X.) asrın bitimine kadar devam eden süreci kapsamıştır.

2.1.3. Tekâmül ve tasnîf dönemi

V. (XI.) yüzyıla gelindiğinde belâgat ilminin kavramları netleşmeye ve bu ilmin konuları yazılan eserlerde ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu süreç VIII. (XIV.) asrın sonlarına kadar devam etmiştir. V. ve VIII. yüzyıl arasında belâgat ilmi, tekâmül sürecini tamamlamış sayılır. Bu dönemde en meşhur eserleri Abdülkâhir el-Cürcânî(ö. 471/1078-79) telif etmiştir. Cürcânî'nin, *Esrârü'l-belâga* ve *Delâ'ilü'l-i'câz* adlı eserleri Kur'ân'ın i'câzına ilişkin zirveyi temsil eder. Bu eserlerle belâgat, müstakil ilim olma sürecinde büyük bir adımdır.⁴⁸

Delâ'ilü'l-i'câz adlı eserinde Cürcânî, vahyin i'câzının nazımda olduğunu belirtmiş⁴⁹ ve takdîm ve te'hîr,⁵⁰ istifhâm,⁵¹ nefiy,⁵² hazf,⁵³ ta'rîf ve tenkîr⁵⁴ gibi birçok belâgat konusunu

⁴¹ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 160.

⁴² İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 162.

⁴³ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 166.

⁴⁴ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 175.

⁴⁵ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, 176.

⁴⁶ Mübârek, *el-Mu'cez fî Târîhi'l-Belâga*, 65-66.

⁴⁷ Bu dönemde Kur'ân'ın i'câzına yönelik yazılmış eserdir.

⁴⁸ Mübârek, *el-Mu'cez fî Târîhi'l-Belâga*, 46.

⁴⁹ Ebü Bekr Abdülkâhir b. Abdîrrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, *Delâ'ilü'l-i'câz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebü Fîhr, (Kahire: Dâru'l-Medenî, 1413) 38-42.

⁵⁰ Cürcânî, *Delâ'ilü'l-i'câz*, 109.

⁵¹ Cürcânî, *Delâ'ilü'l-i'câz*, 118.

⁵² Cürcânî, *Delâ'ilü'l-i'câz*, 124.

⁵³ Cürcânî, *Delâ'ilü'l-i'câz*, 146.

⁵⁴ Cürcânî, *Delâ'ilü'l-i'câz*, 177.

işlemiştir. Belâgat ve fesâhat kavramlarına eserinde yer vermiştir.⁵⁵ Sonraları beyân ilminin içerisine dâhil olacak kinaye, istiâre ve temsîl gibi sanatları⁵⁶ da zikretmiştir.

Cürcânî, *Esrârü'l-belâğa* adlı eserinde *Delâ'ilü'l-i'câz* eserinin yöntemini takip eder. Mukaddimenin ardından söz ve mânadan bahseder.⁵⁷ Tecnîs,⁵⁸ istiâre,⁵⁹ teşbîh ve temsîl⁶⁰ sanatlarına ve hakikat, mecaz kavramlarına⁶¹ değinir.

Cürcânî'nin vefatından yaklaşık dört yıl önce Cürcânî'den işini devralan, Kur'an'ı Kerîm'in i'câzının sırlarını ve edebi güzelliklerin inceliklerini açıklayan Zemahşerî (ö. 538/1144) dünyaya gelmiştir. Mu'tezilî bir âlim olan Zemahşerî, akılcı eğilimiyle beraber belâgatta kendini tatmin eden şeyi bulmuştur. Kur'an'ı Kerîm'deki belâgat sırlarını açıklığa kavuşturmak amacıyla o güne kadar bu alanda yazılmamış şeyleri *el-Keşşâf* adlı tefsirinde yazmıştır. Zemahşerî, fıkıhçının, kelâmcının, nahivcinin veya vâizin ilmi seviyesi ne derece yüksek olursa olsun eğer kişi Meânî ve Beyân ilimlerini derinlemesine öğrenmedikçe Kur'an-ı Kerîm tefsirine kalkışamayacağını belirtmiştir. Çünkü ona göre Kur'an tefsiri yapmak ancak Meânî ve Beyân ilimlerini bilmekten geçmektedir. Hatta Meânî ve Beyân ilimlerini ayrı iki ilim olarak değerlendirmiş ve kendisinden sonra gelen âlimler de Zemahşerî'nin yolunu izleyerek bu iki ilmi, belâgatın iki ayrı ilmi olarak değerlendirmişlerdir. Bu ilimler önceden sadece Bedî kavramı ile isimlendirilirken Zemahşerî ile Meânî ve Beyân ilimlerinin ayrımı yerleşmiştir.⁶²

Belâgat ilmi alanında Zemahşerî'nin Cürcânî'nin eserlerinin tamamlayıcısı sayılmasının nedeni, iki âlim arasındaki benzerliklerdir. Âlimlerin ikisi de akılcı ve mantıksal düşünceye sahip; edebiyatın güzelliğini hisseder; geçerli nedenler sunarak güzel ve çirkin bulunan meseleleri açıklar; belâgatı teorikten ibaret değil pratik bir alanda görürler.⁶³

Dönemin önemli âlimlerinden birisi de Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'dir (ö. 626/1229). O, *Miftâhu'l-'ulûm* adlı kitabının üçüncü bölümünde belâgatı meânî, beyân ve bedî' olarak üç alt dala ayırmıştır.⁶⁴ Günümüze kadar gelen bu ayırım Sekkâkî'nin uygulamasıdır. Sekkâkî bu

⁵⁵ Cürcânî, *Delâ'ilü'l-i'câz*, 34.

⁵⁶ Cürcânî, *Delâ'ilü'l-i'câz*, 66, 70, 74, 87.

⁵⁷ Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdîrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, *Esrârü'l-belâğa*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, (Kahire: Dâru'l-Medenî, ts.), 3.

⁵⁸ Cürcânî, *Esrârü'l-belâğa*, 7.

⁵⁹ Cürcânî, *Esrârü'l-belâğa*, 30.

⁶⁰ Cürcânî, *Esrârü'l-belâğa*, 89.

⁶¹ Cürcânî, *Esrârü'l-belâğa*, 350.

⁶² Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmi'iz-t-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, ed. Mustafa Hüseyin Ahmed, (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, ts.) 1/2-3.; Mübârek, *el-Mu'cez fi Târîhi'l-Belâğa*, 105-107.

⁶³ Mübârek, *el-Mu'cez fi Târîhi'l-Belâğa*, 107.; Huseyn, *el-Muhtasar fi târihi'l-belâğa*, 185.

⁶⁴ Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî el-Hârizmî es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1987), 161.

ilimlerde, Cürcânî'nin *Delâ'ilü'l-i'câz*' ve *Esrârü'l-belâga*; Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* adlı eserlerinden faydalanmıştır.⁶⁵ Sekkâkî'nin eserinden sonra bu eser üzerine şerhler yazılmaya başlanmıştır. Bu şerhlerden en ünlüsü Hatîb el-Kazvîni'nin (ö. 739/1338), Sekkâkî'nin meânî, beyân ve bedî' olmak üzere ele aldığı *Miftâhu'l-'ulûm* adlı eserin üçüncü bölümü üzerine yazdığı *Telhîşü'l-Miftâh* adlı eseridir. *Telhîşü'l-Miftâh*'i bir nevi şerhi sayılabilecek *el-Îzâh (li-muhtaşari Telhîşi'l-Miftâh)* adlı eseri takip etmiştir. Kazvîni, *el-Îzâh*'ında *Telhîşü'l-Miftâh* eserinde kapalı kalan konuları daha da detaylandırarak açıklamış, *Telhîs*'te ele almayıp Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm* adlı eserinde ele aldığı konuları da *el-Îzâh*'ına eklemiştir, Sekkâkî'yi eleştirdiği noktalar da olmuştur. Konuları açıklığa kavuşturmak amacıyla çeşitli kaynaklara atıfta bulunmuştur. Belâgat alanında öğrenciler, akademisyenler, araştırmacılar ve ileri düzey çalışmalar için başvuru kapsamlı bir kaynak olmasını amaçlamıştır ki öyle de olmuştur. Belâgat alanı üzerine yazılmış en kapsamlı, en açık ve pratik bir kitap sayılır.⁶⁶

Tekâmül ve Tasnîf döneminin sonlarına doğru belâgat, tek başına bir konu olarak beyân, meânî ve bedî ilimleri şeklinde ele alınmaya başlamıştır. Câhiliye döneminde fitrî olarak mevcut olan Kur'an'ın nüzülüne ve sonraki dönemde i'câz hakkındaki araştırmalarla doğan, gelişen ve bağımsızlığını kazanan belâgat hakkında âlimler, Kur'an'ın i'câzı fikrine bağlı kalarak eserler vermeye de devam etmiştir. Bu dönemin diğer önemli eserleri arasında şunlar sayılabilir:

Ebû Tâhir Muhammed b. Haydar el-Bağdâdî (ö. 517/1123): *Kānūnū'l belāga*.

Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209): *Nihâyetü'l-îcâz fî dirâyeti'l-i'câz*.

İbn Ebû'l-İsba' (ö. 654/1256): *Bedî'u'l-Kur'ân*.

Yahyâ b. Hamza el-Alevî (ö. 749/1348): *eṭ-Ṭırâzû'l-mütazammin li-esrâri'l-belāga*.,

2.1.4. Duraklama dönemi

Tekâmül ve Tasnîf dönemlerinden sonra XIV. asrın ortalarından XIX. asrın sonlarına kadar süren Belâgat çalışmalarında duraklama başlamıştır. Nedeni ise, telif edilen eserler Sekkâkî'nin (*Miftâhu'l-'ulûm*) ve Hatîb el-Kazvîni'nin (*Telhîşü'l-Miftâh*) eserleri etrafında şekillenen şerh ve haşiyeler şeklindedir.

Bu dönemde yazılan Belâgat eserlerinde Sekkâkî'den bize miras kalan beyân, meânî ve bedî' şeklindeki ayırım aynı şekilde devamlılığını sürdürmüştür. Bu süreçte telif edilen kitaplar tahlil ve tenkitlerle doludur.⁶⁷

⁶⁵ İsmail Durmuş, "Sekkâkî, Ebû Ya'kûb", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 14 Kasım 2025).

⁶⁶ Ebû'l-Meâlî Celâlüddin el-Hatîb Muhammed b. Abdîrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni eş-Şâfiî, *el-Îzâh li-muhtaşari Telhîşi'l-Miftâh*, thk. Muhammed Abdilmün'im Hafâcî, (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 1/3-13.

⁶⁷ Kılıç, "Belâgat".

Bu dönemde yazılan bazı eserler şunlardır:

Adudüddin el-İcî (ö. 756/1355), *el-Fevâ'idü'l-Ğiyâsiyye*.

Teftâzânî (ö. 792/1390), *el-Muṭavvel 'ale't-Telhîs, Muḥtaşarü'l-Muṭavvel*.

Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413), *Havâşi's-Seyyid 'ale'l-Muṭavvel*.

Hasan Çelebi (ö. 886/1481), *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Muṭavvel*.

Ebü'l-Kâsım el-Leysî es-Semerkindî (ö. 888/1483'ten sonra), *Hâşiyetü Ebi'l-Kâsım el-Leysî es-Semerkindî 'ale'l-Muṭavvel*.

Abdülhakîm es-Siyâlkûtî (ö. 1067/1656), *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*.

2.1.5. Yenilik arayışı dönemi

XIX. asrın sonlarından günümüze kadar devam eden süreci kapsar. Bu dönemde Avrupa ile temaslar sonucu belâgat alanında, klasik tarza bağlı kalmaya çalışan belâgatçılar ve modern bir tarz geliştirmek isteyen belâgatçılar şeklinde iki gruptan bahsetmek gerekir. Klasik tarza bağlı kalan belâgatçıların özelliği, önceki dönemlerde telif edilen metinlerinden, şerh ve hâşiyelerden yararlanarak bazı ilavelerle kendi görüşlerini ifade etmeleridir.⁶⁸

Bu dönemde Klasik tarzı benimseyerek ortaya çıkan eserlerden bazıları şunlardır:

Hüseyin b. Ahmed el-Mersafî (ö. 1307/1890), *el-Vesîletü'l-edebiyeye ile'l-'ulûmi'l-'Arabiyye*.

Ahmed el-Hâşimî (ö. 1362/1943), *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*

Ahmed Mustafa el-Merâgî (ö. 1952), *Ulûmü'l-belâğa*.

Batı edebiyatı etkisinde kalmış, belâgatta yeni bir tarz geliştirmek isteyen belâgatçıların özelliği ise, Batıdaki güzel çalışmalardan faydalanmak gerektiğini ve belâgat ilminin edebi eleştiri ile birlikte olması gerektiğini savunmuşlardır. Tâhâ Hüseyin, Abbas Mahmûd el-Akkâd ve İbrâhim el-Mâzinî' bu dönemin en önemli isimleridir.⁶⁹

Bu dönemde Modern tarzı benimseyerek ortaya çıkan eserlerden bazıları şunlardır:

Emîn el-Hûlî, *Fennü'l-kavl, el-Belâğa ve 'ilmü'n-nefs*.

Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *Difâ'ani'l-belâğa*

Ali el-Cârim – Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâziha*.

⁶⁸ Kılıç, "Belâgat".

⁶⁹ Kılıç, "Belâgat".

2.2. Teşbîh Sanatının Tarihsel Gelişimi ve İncelenmesi

Önceki bölümde genel olarak belâgat kavramı ve bu kavramın dönemlere göre gelişimi ele alındı. Bu başlık altında ise tezin konusu olan teşbîh sanatının gelişimi özel olarak incelenecektir.

Câhiliye dönemi şiiirlerinde teşbîh sanatının kullanımı yaygındı. İnsanlar, teşbîh sanatının gücünün ve etkisinin farkındaydı. Şâirlikte öne çıkmanın bir yolu da şiiirlerinde güzel teşbîhler kullanmaktı. Küçük çocuğundan teşbîh sanatı içeren bir söz duyduğunda dahi ailesi, bu sözü şiiir atfetmiştir.

Örneğin: Muhadram şâirlerinden Hassân b. Sâbit'in⁷⁰ (ö. 60/680 [?]) Abdurrahman isimli oğlu, bir kuşun kendisini gagalaması üzerine ağlayarak babasının yanına gelir. Bunun üzerine Hassân b. Sâbit çocuğundan kuşu nitelemesini ister ve çocuğu da كَأَنَّهُ ثوب حبرة "Sanki o, pamuktan yapılmış bir elbise/ Yemen hırkası gibiydi" diyerek kuşu nitelemiştir. Bu söz üzerine Hassân b. Sâbit de "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki, oğlum şiiir söyledi" demiştir.⁷¹

Teşbîh sanatı kullandığından habersiz bir şekilde kuşu niteleyen çocuğun cümlesi, babasına göre şiiir özelliği olan bir sözdü.

Teşbîh, kelimesinin terim anlamı üzerinde duran ve bu sanatı ayrıntılarıyla ilk inceleyen kişi el-Müberred'dir.⁷² Müberred, *el-Kâmil* adlı eserinde teşbîh konusunu ayrı bir başlıkta incelemiş ve eserin diğer kısımlarında bu sanata değinmeyi ihmal etmemiştir.⁷³ Teşbîh sanatını müfrit (aşırı), muşib (isabetli), muķârîb (yakın) ve ba'îd (uzak) olmak üzere mâna açısından dört çeşide ayırmıştır.⁷⁴ Müberred'in bu sınıflandırması kendine özgü kalmış, kendinden sonra gelen Abdülkâhir el-Cürcânî, Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî gibi âlimler kendilerine özgü ayrı sınıflandırma yapmıştır.⁷⁵

⁷⁰ Müşriklerin yergilerine karşı Hz. Peygamber'i, sahabileri ve İslam'ı şiiirleriyle korumaya çalışmıştır. Bu nedenle *Şâirü'n-Nebî*, *Ebü'l-Hüsâm* ve *Ebü'l-Mudarrîb* unvanlarına sahiptir. Câhiliye döneminde Ukâz panayırında düzenlenen şiiir yarışmalarına katılmıştır. İkinci Akabe Biatı'ndan sonra müslüman olmuştur. Müslüman olduktan sonra hayatını Hz. Peygamber'in yanında devam ettirmiştir. Hz. Peygamber'in şâiri olarak tanınır, bunun nedeni en güzel şiiirlerini Hz. Peygamber için söylemiştir. Hüseyin Elmalı, "Hassân b. Sâbit", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 02 Aralık 2025).

⁷¹ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî, *Kitâbü'l-Hayevân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424) 3/30.

⁷² İsmail Durmuş, "Teşbîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 18 Şubat 2025).

⁷³ Müberred, *el-Kâmil*, 3/25-32.

⁷⁴ Müberred, *el-Kâmil*, 3/95.

⁷⁵ S. Zafer Kızıklı, *Arap Belâgatinde Teşbih ve Mecaz* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997) 41.; Taşdelen, "Belâgat İlimi ve Tarihi", 246-249.

Sa'leb'in (ö. 291/904) *Ḳavâ'idü's-Şi'r* isimli eseri teşbîh konusuna İmruülkays'ın bir beyti ile başlar.⁷⁶ İlerleyen bölümlerde aşırıya kaçmadan ve eksik de bırakmadan dengeli bir şekilde yapılan teşbîh sanatı içeren ve birbirine benzeyen şiirleri sıralar. Sıraladığı şiirlerin şâirleri arasında İmruülkays, Muallaka şâirlerinden Züheyr b. Ebû Sülmâ, Muhadram şâirlerden Nâbîga el-Ca'dî ve Hutay'e, Kümeyt, Ebû Kebîr el-Hüzelî, Ebü't-Tamahân el-Kaynî, A'şâ gibi isimler vardır.⁷⁷

İbnü'l-Mu'tez *el-Bedî'* eserinin "Mehâsinü'l-Kelâm ve's-Şi'r" başlığı altında 13 tane sanatı alt başlıklar halinde incelemiştir. On birinci alt başlıkta "Hüsnü't-Teşbîh" konusunda teşbîh sanatının güzelliğine, şâirlerin beyitlerinden örnekler zikretmiştir.⁷⁸

Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948 [?]) *Naḳdü's-Şi'r* adlı eserinde önce teşbîhi "iki farklı şeyin sıfatlarının ortak olması yönüyle birbirine yaklaşması" şeklinde tanımlar. En güzel teşbîhin; iki farklı şeyin benzedikleri ortak yönlerinin, ayrıldıkları farklı yönlerden daha fazla olduğu ve böylece sanki tek bir şeymiş gibi bütün olarak algılandığı teşbîh olduğunu belirtir.⁷⁹ Eserinde şâirlerin güzel benzetmelerini zikreder ve bu zikredilen beyitlerin açıklamalarını yapar.⁸⁰ Devamında ise teşbîhin kullanımını ele alır ve örnekler zikreder.⁸¹

Rummânî (ö. 384/994) *en-Nüket fi i'câzi'l-Ḳur'ân* adlı eserinde teşbîh sanatını "bir şeyin hissî veya aklî olarak diğerrinin yerini tutan bir bağ kurmak" şeklinde tanımlar. Teşbîhi, aklî ve hissî olarak ikiye ayırır.⁸² Teşbîhin iki yönü olduğunu belirtir. Birincisi: özü itibarıyla birbirine benzeyen iki şey arasında benzetme kurmak. Cevheri cevhere, siyahı siyaha benzetmek buna örnektir. İkincisi: İki farklı şeyin aralarındaki ortak mâna yönüyle birbirine benzetilmesidir. Şiddetin ölüme benzetilmesi buna örnektir. Belîğ bir teşbîh yapmak için teşbîh edatı kullanarak anlaşılması zor olan bir şeyi, anlaşılması daha kolay bir şeye benzetmek gerekir. Şâirleri ve beyitlerini öne çıkaran da teşbih-i belîğ olduğunu belirtir.⁸³

Teşbîhin belâgatı, farklı olan iki şeye açıklık kazandırmak amacıyla bu iki şeyi ortak bir anlamda buluşturmaktır. Teşbîh'te açıklık kazandıran taraf müşebbeh bihtir. Rummânî eserinde,

⁷⁶ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Zeyd b. Yesâr (Seyyâr) eş-Şeybânî, *Ḳavâ'idü's-Şi'r*, thk Ramazan Abdüttevâb, (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1995) 35.

⁷⁷ Sa'leb, *Ḳavâ'idü's-Şi'r*, 36-45.

⁷⁸ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî'*, 166-174.

⁷⁹ Ebü'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî, *Naḳdü's-Şi'r*. (İstanbul: Matbaatü'l-Cevâib, 1302) 36-37.

⁸⁰ Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdü's-Şi'r*, 37-39.

⁸¹ Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdü's-Şi'r*, 39-40.

⁸² Ebü'l-Hasen Alî b. İsbâ b. Alî er-Rummânî el-Bağdâdî, *en-Nüket fi i'câzi'l-Ḳur'ân*, thk. Muhammed Halefullah, Muhammed Zağlûl Selâm (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1976) 80.

⁸³ Rummânî, *en-Nüket fi i'câzi'l-Ḳur'ân*, 81.

müşebbeh bihin dört amaçtan birini gerçekleştirmek için geldiğini belirtir.⁸⁴ Bu dört amaç şunlardır:

1. Soyutu somuta benzetmek. Örneğin: Ma'dûm olanı gâib olana benzetmek gibi.
2. Olağan dışı olanı olağana benzetmek. Örneğin: Ölümden sonra diriliş olağan dışı, alışılmadık bir durumdur. Bunu alışıldık olan uykudan uyanmaya benzetmek gibi.
3. Zor anlaşılan şeyi kolay anlaşılanına benzetmek. Örneğin: Bedenlerin yeniden dirilişini eskimiş bir kitabı tekrardan yazarak yenilemeye benzetmek gibi.
4. Zayıf olanı güçlü olana benzetmek. Örneğin: Lambanın ışığını sabahın aydınlığına benzetmek gibi.

Rummânî eserin devamında, yukarıda zikrettiğimiz amaçları âyetlerden örnekler getirerek açıklamalarını yapar.⁸⁵ Rummânî'nin eseri, Ebû Hilâl el-Askerî ve İbn Ebü'l-İsba' gibi yazarları etkilemiştir.⁸⁶

Ebû Hilâl el-Askerî *Kitâbü's-Şinâ'ateyn* adlı eserinin yedinci bölümünde teşbîh konusunu iki bölümde inceler. Eserin birinci bölümünde teşbîhi "iki mevsuftan birinin teşbîh edatı ile -cümlede zikredilmesi zorunlu değildir- diğerinin yerine geçmesi veya vekâlet etmesi yoluyla yapılan tasvîr" şeklinde tanımlar.⁸⁷ Askerî, Rummânî'nin *en-Nüket fî i'câzi'l-Ḳur'ân* adlı eserinde zikrettiği teşbîhin dört amacını kendi eserinde zikrederek âyetlerden örneklerle açıklar.⁸⁸ Eserin devamında, eski ve yeni dönemlerdeki teşbîh sanatında izlenen yöntemlerden bahseder ve yapılan benzetmelerden örnekler verir. Cömert olan kişi, Deniz'e ve Yağmur'a; Cesur olan, Aslan'a; güzel olan, Güneş'e ve Ay'a; yüksek mertebede olan, Yıldız'a; sabırlı ve ağırbaşlı olan, Dağ'a; sahte arzular, rüyaya; Katı kalpli olan, kayaya ve taş'a; alçak olan, köpeğe; aptal olan, cansız varlığa benzetilir.⁸⁹

Bazı kişiler de özellikleriyle övülmüş ve ün yapmıştır. Artık bu özellikler o kişilerle sembolleşmiştir.⁹⁰

Vefalı olan es-Semev'el'e,⁹¹

⁸⁴ Bu paragraf ve devamındaki dört madde için bakınız. Rummânî, *en-Nüket fî i'câzi'l-Ḳur'ân*, 81.

⁸⁵ Rummânî, *en-Nüket fî i'câzi'l-Ḳur'ân*, 81-85.

⁸⁶ Durmuş, "Teşbîh".

⁸⁷ Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, 239.

⁸⁸ Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, 240.

⁸⁹ Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, 243.

⁹⁰ Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, 243.

⁹¹ İmruülkays b. Hucr'un babası Esedoğulları tarafından öldürülmüştü ve bu sırada Esedoğullarını korumak için Hîre Kralı Münzir b. Mâüssemâ, Kisrâ Enûşirvân'dan yardım alıyordu. İmruülkays da intikam için Bizans hükümdarından yardım istemek amacıyla giderken Ablak Kalesi'nde Semev'el'e misafir olmuştur. Bu sırada ailesinden kalan mirasın bir kısmını ona emanet etmiştir. Kral Münzir ise İmruülkays'ın bıraktığı emanetleri

Cömert olan Hâtim'e,⁹²

Yumuşak Huylu olan el-Ahnef'e,⁹³

Belâgatlı konuşan Sahbân'a,⁹⁴

Hitabeti güzel olan Kus b. Sâide'ye,⁹⁵

Hikmetli söz söyleyen Lokman Hekim'e,⁹⁶

Adaletli olan Hz. Ömer'e,⁹⁷

Bazı kişiler de güzel hasletlerin zıtlarıyla şöhret bulmuşlardır:⁹⁸

Kekeme olan Bâkıl'a,⁹⁹

Ahmak olan Hebenneka'ya,¹⁰⁰

Pişman olan el-Kusa'î'ye,¹⁰¹

Cimri olan kişi, Mâdir'e benzetilmiştir.¹⁰²

Semev'el'den istemiştir. Bu talebi reddeden Semev'el, kralın askerlerince kuşatılmış ve Semev'el'in oğlu bu sırada esir alınmıştır. İstekleri yerine getirilmediğinde oğlunun ölümü ile tehdit edilen baba, yine de kendisine teslim edilen emanetlere ihanet etmemiş ve oğlunun ölümüne şahit olmuştur. Bu nedenle Semev'el, şâirliğinden ziyade vefasıyla anılır. Zülfikar Tüccar, "Semev'el el-Ezdi", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 10 Aralık 2025).

⁹² Tay kabilesinin reisi olan Hâtim'in cömertliği, zengin, iyiliksever ve cömert olan annesinden gelir. Annesinin adı Guneyye bint Afîf'tir. Annesinin aşırı derecedeki cömertliği ve harcamaları kardeşleri tarafından hapsedilecek duruma gelmiştir. Hâtim küçüklüğünden beri "Cevâd" (Ecved) lakabıyla anılmıştır. Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.) 2/14.; Süleyman Tülücü, "Hâtim et-Tâî", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 17 Ocak 2026).

⁹³ Temîm kabilesinden olan Ahnef'in gerçek adı Sahr'dır ancak doğuştan çarpık bacaklı olduğu için Ahnef lakabıyla tanınmıştır. Fetihleri ve cesaretiyle tanındığı kadar yumuşak huylu olmasıyla da darbimesel haline gelen tâbiidir. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, 2/461.; Ahmet Önkâl, "Ahnef b. Kays", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 17 Ocak 2026).

⁹⁴ Vâil kabilesi'nden olan Sahbân el-Vâilî, fesâhat ve belâgatıyla tanınmış, darbimesellerin konusu olmuştur. Muhadramûndan sayılır. İsmail Durmuş, Mustafa Öz, "Sahbân el-Vâilî", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 17 Ocak 2026).

⁹⁵ Câhiliye döneminde yetiştirdiği hatîplerle tanınan Kus b. Sâide, İyâd kabilesindedir. Kısa ve öz konuşur, hitabetiyle tanınır. Mehmet Ali Kapar, "Kus b. Sâide", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 17 Ocak 2026).

⁹⁶ kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen Lokman değildir. Lokman Hekim diye meşhur olan kişi Lokmân b. Âd'dır. Ebü Hilâl el-Hasan b. Abdillâh b. Sehl el-'Askerî, *Cemheretu'l-emsâl* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, ts.), 1/405.; Ömer Faruk Harman, "Lokman", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 18 Haziran 2026).

⁹⁷ Mustafa Fayda, "Ömer", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 18 Haziran 2026).

⁹⁸ Askerî, *Kitâbü's-Şimâ'ateyn*, 243.

⁹⁹ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 2/43.

¹⁰⁰ Ebu'l-Vedeât Yezîd bin Servân el-Kaysî'nin lakabıdır. Bir gün devesi kaybolmuş ve devesini bulana iki deve vereceğini söylemiştir. "Bir deveye iki deve mi veriyorsun?" diye soranlara "Siz kaybedilen bir şeyi bulmanın lezzetini bilmiyorsunuz" diyerek cevap vermiştir. Bu nedenle ahmaklıkla anılmıştır. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, 4/321-322.

¹⁰¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, 6/100.

¹⁰² el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/111.

Her dönemden gelen sözlerin her dilde sözün güzelliğine, faziletine ve belâgat mertebesinde delil olduğunu belirten Askerî, buna örnek olarak eserin devamında, Kelile ve Dimne kitabının sahibi Beydebâ'nın teşbîh içeren sözlerine yer verir.¹⁰³ Birinci bölüm benzetmenin yönlerini şâirlerin şiirlerinden örnekler getirilerek biter.¹⁰⁴ İkinci bölüme gelindiğinde ise kötü yapılan teşbîhi ve teşbîhin ayıplarını ortaya koyar. Eğer zâhir olan hâfiye, mekşûf olan mestura, kebîr olan sağîre benzetilirse bu kötü teşbîhtir.¹⁰⁵ Askerî'nin *Kitâbü 'ş-Şinâ'ateyn* adlı eserinde yer alan teşbîh konusu İbn Reşîk ve Hafâci gibi müellifleri etkilemiştir.¹⁰⁶

Şiir sanatı ve şiir tenkidi konusunda yazılan kendi zamanına kadar gelen belâgat birikimini *el-'Umde fî mehâsini 'ş-şi'r ve âdâbih* adlı eserinde derleyen ve toparlayan¹⁰⁷ İbn Reşîk el-Kayrevânî (ö. 456/1064), teşbîh sanatının tanımını “Bir şeyi bir veya birkaç yönden kendisine benzeyen ve yakın olan özellikle vasıflandırmaktır” şeklinde yapar. Ancak iki şey arasındaki benzerlik ve yakınlık tüm yönleriyle olmaz, şayet öyle olsaydı bizzat kendisi olurdu. İbn Reşîk, teşbîhin gerçekleşmesinin her zaman arazlar üzerinden olacağını, cevherler üzerinden olmayacağını söyler. Nedeni ise, cevherlerin türleri farklılaşsa da temelde hepsi birdir.¹⁰⁸

Rummânî'nin dikkat çektiği teşbîhin dört amacını eserinde zikreden İbn Reşîk, teşbîhi bir yandan güzel ve çirkin olmak üzere nitelik açısından ikiye ayırırken diğer yandan takdîr ve tahkîk olmak üzere de iki çeşide ayırır ve örneklerle açıklamalarını yapar.¹⁰⁹ Eserin devamında ise şâirlerin eleştirilerine,¹¹⁰ beyitlerine¹¹¹ ve Kur'ân'dan âyetlere¹¹² yer verir.

Fesâhat ve belâgat kavramları arasındaki farkı ortaya koyan ve kendinden sonra gelen âlimlerin eserlerine etki etmiş olan¹¹³ *Sırrü'l-feşâha* adlı eseriyle İbn Sinan el-Hafâci (ö. 466/1073), teşbîhin tanımını “Teşbîh edatı zikredilerek veya zikredilmeksizin iki şeyden birinin, mânaların ve özelliklerin çoğunda diğerine benzemesidir” şeklinde yapar. İki şeyden

¹⁰³ Askerî, *Kitâbü 'ş-Şinâ'ateyn*, 243-245.

¹⁰⁴ Askerî, *Kitâbü 'ş-Şinâ'ateyn*, 245-257.

¹⁰⁵ Askerî, *Kitâbü 'ş-Şinâ'ateyn*, 257-262.

¹⁰⁶ Durmuş, “Teşbîh”.

¹⁰⁷ Taşdelen, “Belâgat İlmi ve Tarihi”, 259-260.

¹⁰⁸ Ebû Ali el-Hasen b. Reşîk el-Ezdî el-Mesîlî el-Kayrevânî, *el-'Umde fî mehâsini 'ş-şi'r ve âdâbih*, *thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd*, (Dâru'l-Cil, 1981) 1/286-287.

¹⁰⁹ İbn Reşîk, *el-'Umde fî mehâsini 'ş-şi'r ve âdâbih*, 1/287-288.

¹¹⁰ İbn Reşîk, *el-'Umde fî mehâsini 'ş-şi'r ve âdâbih*, 1/288.

¹¹¹ İbn Reşîk, *el-'Umde fî mehâsini 'ş-şi'r ve âdâbih*, 1/288-302.

¹¹² İbn Reşîk, *el-'Umde fî mehâsini 'ş-şi'r ve âdâbih*, 1/288.

¹¹³ Taşdelen, “Belâgat İlmi ve Tarihi”, 260-261.; Recep Dikici, “Hafâci, İbn Sinân”, TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 10 Aralık 2025).

birinin aralarında hiç ayrım kalmayacak şekilde her yönden diğerine benzemesi, aynısı olacağı için bu imkânsızdır.¹¹⁴

Güzel teşbih yapmanın iki aslı vardır. Bunlardan biri gizli, gâib olanı alışılmış, zâhir olana benzetmektir ki burada teşbihin güzelliği mânâyı izâh ve beyândır. Diğeri ise müşebbehi kendinden daha büyük ve daha belîğ bir şeye benzetmektir ki burada teşbihin güzelliği aşırılık ve mübâlağa içindir.¹¹⁵ Hafâcî eserin devamında âyetlerden örnekler getirerek açıklamalarını yapar¹¹⁶ ve şâirlerin beyitlerinden örnekler zikrederek¹¹⁷ teşbihin şartlarına geçer.¹¹⁸

Abdülkâhir Cürcânî *Esrârü'l-belâğa* isimli eserinde teşbih konusunu ayrıntılarıyla ele almıştır. Teşbih ve temsîl farkını ortaya koymuş,¹¹⁹ teşbih ögelerinden olan vechü's-şebahi ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Bir şey diğerine benzetildiğinde benzerlik yönü ya yoruma ihtiyaç duymadan anlaşılır ya da yoruma ihtiyaç duyar. Eserin devamında vechü's-şebahi örnekleriyle beraber detaylandırır.¹²⁰ Müteaddid ve mürekkeb teşbihin farkını anlatır.¹²¹ Teşbih ve istiâre sanatlarının farkını açıklar.¹²²

Abdülkâhir Cürcânî yazdığı iki eseriyle belâgatı belli kaidelere dayandırmaya çalışmıştır. *Delâ'ilü'l-i'câz* adlı eserinde meâni ilmini temellendirmiştir. *Esrârü'l-belâğa* isimli kitabında ise daha sonra beyân ilmi denilecek olan sanatları ele almıştır.¹²³

Abdülkâhir'in eserlerinin inceliklerini devam ettiren Zemahşerî *el-Keşşâf* adlı tefsirinde beyân ve meâni ilmini öne çıkarmıştır.¹²⁴ Eserinde, âyetleri dil, nahiv, belâgat kurallarını; Arap şiirlerini gözeterek ve Kur'ân-ın i'câz'ını ortaya koyarak tefsir etmiştir. Âyetin mânasının tasvîr ve temsîl yoluyla teşbih sanatı kullanılarak anlatılmasının etkisini eserinde göstermiş ve kendinden sonra gelen âlimlere, müfessirlere kaynak olacak eserini ortaya koymuştur.¹²⁵

Sekkâkî *Miftâhu'l-'ulûm* adlı kitabının üçüncü bölümünde yer alan teşbih sanatını “tarafeynin bir yönden ortaklık ve başka yönden ayrılık göstermesi gerektiği”

¹¹⁴ Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saïd el-Hafâcî el-Halebî, *Sırrü'l-feşâha* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1402) 246.

¹¹⁵ Hafâcî, *Sırrü'l-feşâha*, 246.

¹¹⁶ Hafâcî, *Sırrü'l-feşâha*, 246-247.

¹¹⁷ Hafâcî, *Sırrü'l-feşâha*, 247-253.

¹¹⁸ Hafâcî, *Sırrü'l-feşâha*, 254.

¹¹⁹ Cürcânî, *Esrârü'l-belâğa*, 95-100, 204.

¹²⁰ Cürcânî, *Esrârü'l-belâğa*, 90-94, 104.

¹²¹ Cürcânî, *Esrârü'l-belâğa*, 192-203.

¹²² Cürcânî, *Esrârü'l-belâğa*, 320.

¹²³ Taşdelen, "Belâgat İlmi ve Tarihi", 268.

¹²⁴ Taşdelen, "Belâgat İlmi ve Tarihi", 269-270.

¹²⁵ Ali Özek, "el-Keşşâf", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 10 Aralık 2025).

şeklinde tanımlar.¹²⁶ Teşbîh konusunu teşbîhin tarafları, vechü'ş-şebeh, teşbîhin amaçları ve yakın, uzak, makbûl, merdûd gibi durumları olmak üzere dört bölümde inceler.¹²⁷

Miftâhu'l-'ulûm adlı eserin üçüncü bölümünün özeti sayılan *Telhîşü'l-Miftâh* eserinin sahibi Hatîb Kazvînî eserinde teşbîh sanatını “bir mânânın başka bir şey ile ortaklığı bulunmasıdır” şeklinde tanımlar.¹²⁸ Ardından teşbîhin rükünlerini, hissî ve aklî olmak üzere taraflarını, vechü'ş-şebehi,¹²⁹ teşbîh edatını¹³⁰ ve amacını ele alır.¹³¹ Teşbîhi müfred, mürekkeb, melfûf, mefrûk, tesviye, cem', mufassal olmak üzere çeşitlere ayırır.¹³² Kazvînî'nin eseriyle teşbîh sanatı, beyân ilminin konularına girmiştir.¹³³

Kazvînî, *Telhîşü'l-Miftâh* adlı eserine yorumlarını ekleyerek eserinin şerhi sayılan *el-Îzâh (li-muhtaşari Telhîşü'l-Miftâh)* adlı kitabını kaleme almıştır.¹³⁴

2.3. Teşbîh Sanatının Tanımı

Teşbîh (تشبيه) kelimesi, bir şeyin renk ve tasvîr bakımından benzerliğini gösteren kökten gelir. Teşbîh kelimesi, (شبه) fiilinden türetilmiş mastardır ve tef'îl (التفعيل) babındandır. Sözlük anlamı “benzemek, benzetmek” demektir.¹³⁵

Belâgat terimi olarak ise, “Cümlede teşbîh edatı ve benzetme yönü kullanımı zorunlu olmaksızın bir şeyi (müşebbehi), ortak vasfı veya vasıfları olan daha güzel, daha güçlü bir şeye (müşebbeh bihe) benzetmeye” denir.¹³⁶

Teşbîh, müşebbeh (benzeyen) ve müşebbeh bih (kendisine benzetilen) arasındaki anlam ortaklığıdır. Müşebbehteki kapalı mâna müşebbeh bih ile açığa çıkarılır. Yapılan teşbîhler, muhatabın ruhunda tesir bırakır.¹³⁷

¹²⁶ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm* 332.

¹²⁷ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm* 332-355.

¹²⁸ Ebû'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî eş-Şâfiî, *Telhîşü'l-Miftâh*. (Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, t.s.) 81.

¹²⁹ Kazvînî, *Telhîşü'l-Miftâh*, 84-89.

¹³⁰ Kazvînî, *Telhîşü'l-Miftâh*, 89-90.

¹³¹ Kazvînî, *Telhîşü'l-Miftâh*, 82.

¹³² Kazvînî, *Telhîşü'l-Miftâh*, 91-97.

¹³³ Durmuş, “Teşbîh”.

¹³⁴ Taşdelen, "Belâgat İlmî ve Tarihi", 275-276.; İsmail Durmuş, "Kazvînî, Hatîb", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim 11 Aralık 2025).

¹³⁵ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, 3/404.; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, 3/243.; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Daru Sadır, 1414) 13/503.; 'Abdü'l-'azîz 'Atîk, *İlmü'l-Beyân* (Beyrut: Dârü'n-Nahdâti'l-'Arabiyye, 1982.) 61.

¹³⁶ Sa'leb, *Ķavâ'idü'ş-şî'r*, 36.; Rummânî, *en-Nüket fi i'câzi'l-Ķur'ân*, 80.; Askerî, *Kitâbü'ş-Şinâ'ateyn*, 239.; İbn Reşîk, *el-'Umde fi mehâsini'ş-şî'r ve âdâbih*, 1/286.; Hafâcî, *Sırrü'l-feşâha*, 246.; Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 332.; Kazvînî, *Telhîşü'l-Miftâh*, 81.; 'Atîk, *İlmü'l-Beyân*, 62.

¹³⁷ Ebû Hâmid Bahâüddîn Ahmed b. Alî b. Abdîlkâfi es-Sübki el-Mısrî, *'Arûsü'l-efrâh fi şerhi Telhîşü'l-Miftâh, thk. Abdulhamid Handavi*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1423), 2/20.; Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ es-

Bu kısımda “temsîl” kavramına değinmek gerekir. Ziyâüddîn İbnü'l-Esîr gibi belâgatçıların bazıları teşbîh ve temsîl kelimelerini eş anlamlı görürken Abdülkâhir el-Cürcânî gibi bazı belâgatçılar ise teşbîh ve temsîl ayrımı yaparak temsîli, teşbîhin bir parçası olarak görürler. Temsîl, teşbîh türlerindedir ve teşbîhe göre daha özeldir. Teşbîh ise daha geneldir. Yani şöyle denebilir: “Her temsîl bir teşbîhtir fakat her teşbîh bir temsîl değildir.”¹³⁸

Teşbîh sanatı yaparken bazı şartlar gerekir:

Müşebbeh ve müşebbeh bih arasındaki benzerlik yüksek olmalıdır. Benzerlik ne kadar çoksa teşbîh sanatının etkisi o kadar artar. Benzerlik azalırsa teşbîhin etkisi de azalır.¹³⁹

Müşebbehteki olağanüstü, soyut, gizli, alışılmadık olan durum; kendisinden daha güzel, belâgatı daha yüksek olan müşebbeh bih ile olağan, somut, açık, alışıldık olan duruma benzetilmelidir. İnsan, gizli olanın açığa çıkmasıyla rahatlar.¹⁴⁰

Müşebbeh bihin kınanmayan, somut, müşahede edilebilir, bilinen bir şey olması gerekir.¹⁴¹

2.4. Teşbîh Sanatının Öğeleri

Teşbîh sanatının öğeleri dört tanedir.¹⁴² Bunlar:

2.4.1. Benzeyen/Müşebbeh

Müşebbeh bihe benzetilerek açıklanan benzeyen ögedir.¹⁴³ Tarafeynin ilk rüknünü temsîl eden, anlamı gizli, soyut olan ve müşebbeh bih ile açıklığa kavuşturulmayı bekleyen bu öge; muhatabın zihninde netleştirilmek için vardır. Teşbîh sanatıyla hedeflenen gayenin müşebbehin halini beyân etmek ve netleştirmek olması, bu ögeyi asli unsur yapmaktadır.

2.4.2. Kendisine benzetilen/ Müşebbeh bih

Müşebbehin, kendisine benzetildiği ögedir. Bu öge, müşebbehe göre daha güçlü ve daha belâgatlı olmalıdır.¹⁴⁴ Müşebbehteki kapalı olan anlam, müşebbeh bih ile açıklandığı için

Seyyid el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-Meâni ve'l-Beyâni ve'l-Bedi'* (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), 219.; Ahmed Ahmed Bedevî, *Min Belâgat'ül-Kur'ân* (Kahire: Nahda Yayınları, 2005), 147.

¹³⁸ Cürcânî, *Esrârü'l-belâğa*, 95.; 'Atîk, *İlmü'l-Beyân*, 62-64.

¹³⁹ Hafâcî, *Sırrü'l-feşâha*, 246.

¹⁴⁰ Hafâcî, *Sırrü'l-feşâha*, 246.; Abdülmüteâl b. Abdilvehhâb b. Ahmed es-Saîdî, *Buğyetü'l-İzâh li-Telhîşü'l-Miftâh fi 'ulûmi'l-belâğa* (b.y. Mektebetü'l-Âdab, 1426), 3/387.

¹⁴¹ Hafâcî, *Sırrü'l-feşâha*, 253.

¹⁴² Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 355.; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 219.; 'Atîk, *İlmü'l-Beyân*, 64.; Durmuş, “Teşbîh”.; Avnullah Enes Ateş, *Kur'an Yorumunda Beyan İlmi* (İstanbul: Kitâbi Yayınları, 2018), 35.; İrfan Kaya, Merve İsen Şahin, “Kur'an Meallerinde Teşbih Sanatının Tercüme Sorunu: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Hasankeyf Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresi*, ed. Aytekin Demircioğlu vd. (Batman: y.y., 2026), 246.

¹⁴³ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 219.

¹⁴⁴ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 219.

tarafeynin ikinci rûknünü temsil eden diğer asli unsurdur. Müşebbeh ve müşebbeh bih cümlede zikredilmek zorundadır.

2.4.3. Benzetme yönü/Vechü’ş-şebeh

Tarafeyni birleştiren ortak bir nitelik veya niteliklerdir. Bu öge cümlede zikredilmeyebilir.¹⁴⁵

Tarafeyn arasındaki ortak anlam (vechü’ş-şebeh), gerçek (tahkîkî) veya hayal ürünü (tahyîlî) olabilir. Gerçek olması ile kastedilen şey: Ortak anlam tarafeynde gerçek olarak vardır. Örneğin: Bir adam aslana benzetildiğinde ortak anlam cesarettir ve cesaret hem aslanda hem de insanda gerçekte bulunan ortak özelliştir. Buradaki fark cesaretin derecesidir. Vechü’ş-şebehin hayal ürünü olması ile kastedilen şey ise: Müşebbeh bihin ancak hayal ürünü bir şey ile var olmasıdır. Örneğin: Kâfirlerin durumları, cahillikleri karanlıkla nitelenirken; müminlerin durumu nur ve aydınlık ile nitelenir.¹⁴⁶ Buradaki amaç; Rengi olmayan bir şeyi sanki rengi varmış gibi düşünmektir.¹⁴⁷

Vechü’ş-şebeh, nitelik, zikredilme ve anlaşılma yönüne göre farklı çeşitleri vardır. Bu kısma teşbîh çeşitlerinde yer verilmiştir.

2.4.4. Benzetme edatı/Edâtü’t-teşbîh

Müşebbehi Müşebbeh bihe bağlayan edattır.¹⁴⁸ Bu edatın cümlede zikredilme zorunluluğu yoktur. Teşbîh edatları, harf, isim veya fiil olabilir.¹⁴⁹

2.4.4.1. Harfler

Teşbîh edatında harf olan iki edat vardır. Bunlar الكاف ve كأن edatlarıdır.

Kâf Harfi (كالكاف): Bu harf asıl teşbîh edatıdır. Kendisinden sonra müşebbeh bih gelir. Anlamı “gibi” kelimesine tekâbüle eder.¹⁵⁰ Örneğin: “Amr, aslan gibidir” cümlesinde ك edatı “gibi” anlamında kullanılmıştır.

¹⁴⁵ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 219.; ‘Atîk, *’İlmü'l-Beyân*, 64.

¹⁴⁶ el-Bakara 2/257.

¹⁴⁷ ‘Atîk, *’İlmü'l-Beyân*, 83-84.

¹⁴⁸ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 219.; ‘Atîk, *’İlmü'l-Beyân*, 64.; ‘İsa ‘Ali‘Akûb’, *el-Mufaşşal fî ‘Ulûmi'l-Belâğati'l-‘Arabiyye: el-Me‘ânî, el-Beyân, el-Bedî’* (y.y: Halep Üniversitesi Beşeri İlimler ve Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2000) 405.

¹⁴⁹ ‘Atîk, *’İlmü'l-Beyân*, 77.; Ali Bulut, *Belâgat-i Müyessera Meânî-Beyân-Bedî’* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020), 134-135.; Durmuş, “Teşbîh”.

¹⁵⁰ ‘Atîk, *’İlmü'l-Beyân*, 78.; ‘Akûb’, *el-Mufaşşal fî ‘Ulûmi'l-Belâğati'l-‘Arabiyye: el-Me‘ânî, el-Beyân, el-Bedî’*, 405.

teşbîh hazfedilmiştir. Bu cümle diğer zikredilen cümlelerden daha evladır. Teşbîhin en güzel şeklidir. Muhatap, teşbîhin hangi yönden yapıldığına dair düşünmeye sevk edilir.¹⁶⁴

2.5. Teşbîhin Tarafları

Tarafeyn, hissî ve aklî olması yönüyle sınıflandırılır. Hissî olması ile beş duyu organı ile bilinen somut şeyler; aklî olması ile duyu organlarıyla anlaşılamayan akılla bilinen şeyler kastedilir.¹⁶⁵

Teşbîhin Her İki Tarafının Hissî/Somut Olması: Müşebbeh ve müşebbeh bih duyu organları ile bilindir. Örneğin: Yanak kırmızılığını güle, tatlı bir şeyi bala, bedeni ipeğe, güzel sesi bülbül sesine benzetmek gibi.¹⁶⁶

Teşbîhin Her İki Tarafının Aklî/Soyut Olması: Müşebbeh ve müşebbeh bih akıl ile bilindir. Örneğin: العلم كالحياء “İlim hayat gibidir” veya الجهل كالموت “Cehalet ölüm gibidir” cümlelerinde müşebbeh ve müşebbeh bih aklîdir. İlim ve cehalet, hayat ve ölüm insanın akıl ile bildiği şeylerdir. Duyu organlarıyla algılanmaz.¹⁶⁷

Müşebbehin Hissî Müşebbeh Bihin Aklî Olması: Müşebbeh duyu organları ile bilindir. Müşebbeh bih akıl ile bilindir. Örneğin: طَيْبُ السُّوءِ كَالْمَوْتِ “Kötü doktor ölüm gibidir” cümlesinde kötü bir doktorun vereceği zarar ölüme benzetilmiştir. Müşebbeh olan doktor hissîdir. Müşebbeh bih olan ölüm aklîdir.¹⁶⁸

Müşebbehin Aklî Müşebbeh Bihin Hissî Olması: Müşebbeh, duyu organları ile algılanmaz akılla bilindir. Müşebbeh bih, duyularla bilindir. Örneğin: Adaletin teraziye, ölümün vahşi bir hayvana benzetilmesini buna örnektir.¹⁶⁹ Müşebbeh olan adalet ve ölüm aklîdir. Müşebbeh bih olan terazi ve vahşi bir hayvan ise hissîdir.

2.6. Teşbîhin Amaçları

Teşbîh sanatının amacı çoğunlukla müşebbehe yöneliktir. Bazen müşebbeh bihe de yönelik olabilir.¹⁷⁰

Eğer amaç, müşebbehe yönelikse nedenleri aşağıdaki gibidir:

¹⁶⁴ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 355.

¹⁶⁵ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 221.; 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, 66-68.; Durmuş “Teşbîh”.

¹⁶⁶ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 332-335.; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 221.; 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, 66-68.

¹⁶⁷ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 333-338.; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 222.; 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, 68.

¹⁶⁸ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 222.; 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, 69.

¹⁶⁹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 333.; 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, 68.

¹⁷⁰ Sekkâkî *Miftâhu'l-'ulûm*, 340.

Müşebbehin durumunu izah etmektir. Kastedilen şey, müşebbeh ile bilinmediğinde müşebbeh bih ile bilinir hale getirilir. Örneğin: Biri, sarığın rengini sorduğunda rengi tanımlamak için “şunun rengi” denilir ve müşebbeh açıklanabilir.¹⁷¹

Müşebbehin halinin derecesini, miktarını, şiddetini izah etmektir. Örneğin: Rengi sorulan sarık “siyah” renkte ise bu siyahlığın derecesini anlatmak için “karganın rengi kadar siyah” denilebilir. Suyun soğukluğunu anlatmak için “buz gibi” ifadesi kullanılabilir.¹⁷²

Müşebbehin var olma halinin mümkün olduğunu izah etmektir. Müşebbeh başta alışılmadık, gariptenen, imkânsız gibi görünen bir durumdur. Sonrasında kabul gören, bilinen bir şeye benzetme yapılarak bu halin imkânı açıklanır. Buna ceylan kanından üretilen miskin durumu örnek verilebilir. Normalde kan kötü kokulu, pis olarak görülür ancak misk öyle değildir. Pahalı, güzel kokulu bir parfüm haline dönüşmüştür.¹⁷³

Müşebbehin durumunu muhatabın zihninde pekiştirmek veya önemini arttırmak için olabilir. Örneğin: Bir dostunun gösterdiği çabadan sonuç alamayacağını bilen arkadaşı, bu durumu dostuna pekiştirerek anlatmak için suyun üzerine yazı yazıp “benim bu çabam suyun üstünde nasıl iz bırakmadıysa senin çaban da öyledir” demesi gibi.¹⁷⁴

Müşebbehin durumunu güzelleştirmek veya bu güzelliği arttırmak, çirkinleştirmek ya da ilginç göstermek için teşbîh yapılabilir. Bu kısımda müşebbeh bihin daha üstün olması şart değildir. Örneğin; Siyah gözü, ceylan gözüne benzeterek müşebbeh güzelleştirilebilir.¹⁷⁵

Müşebbehi, yeni ve özgün bir şekilde göstermektir. Bu iki yolla gerçekleştirilebilir:¹⁷⁶

1. Müşebbehi, var olması imkânsız ya da zihinde nadiren bulunan bir şekilde tasvîr etmek.

Örneğin:

رَوْضِ عَبْقَرِيٍّ الْوَشْيِ غَضِّ يَشَاكِلُ حَيْنَ زُخْرَفٍ بِالشَّقِيقِ

¹⁷¹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 341.; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 238.; ‘Akûb’, *el-Mufaşşal fî ‘Ulûmi'l-Belâğati'l-'Arabiyye: el-Me‘ânî, el-Beyân, el-Bedî’*, 411.; Durmuş “Teşbih”.

¹⁷² Sekkâkî *Miftâhu'l-'ulûm*, 341.; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 238. ‘Akûb’, *el-Mufaşşal fî ‘Ulûmi'l-Belâğati'l-'Arabiyye: el-Me‘ânî, el-Beyân, el-Bedî’*, 412.; Gıyasettin Arslan, “Teşbih Retoriği Açısından Kur’an’ın Evrenselliği”, *Dini Araştırmalar* 10 (2007), 25.; Yıldız, *Arap Dilinde Temsîlî Teşbih ve Kur’an’dan Bazı Örneklerin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2021), 4.; Durmuş “Teşbih”.

¹⁷³ Sekkâkî *Miftâhu'l-'ulûm*, 341.; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 238.; ‘Akûb’, *el-Mufaşşal fî ‘Ulûmi'l-Belâğati'l-'Arabiyye: el-Me‘ânî, el-Beyân, el-Bedî’*, 413.; Durmuş “Teşbih”.

¹⁷⁴ Sekkâkî *Miftâhu'l-'ulûm*, 340.; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 239.; ‘Akûb’, *el-Mufaşşal fî ‘Ulûmi'l-Belâğati'l-'Arabiyye: el-Me‘ânî, el-Beyân, el-Bedî’*, 413-414.

¹⁷⁵ Sekkâkî *Miftâhu'l-'ulûm*, 341-242.; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 239.; ‘Akûb’, *el-Mufaşşal fî ‘Ulûmi'l-Belâğati'l-'Arabiyye: el-Me‘ânî, el-Beyân, el-Bedî’*, 415-416.; Süleyman Koçak, “Kur’an Deyimlerinde Teşbihin Temel Özellikleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/4 (2007), 361-363.; Arslan, “Teşbih Retoriği Açısından Kur’an’ın Evrenselliği”, 25.; Yıldız, *Arap Dilinde Temsîlî Teşbih ve Kur’an’dan Bazı Örneklerin İncelenmesi*, 43-44.; Durmuş “Teşbih”.

¹⁷⁶ ‘Akûb’, *el-Mufaşşal fî ‘Ulûmi'l-Belâğati'l-'Arabiyye: el-Me‘ânî, el-Beyân, el-Bedî’*, 416.

سَمَاءٌ زَبْرَجَدٍ خَضْرَاءٌ، فِيهَا نُجُومٌ طَالَعَاتٌ مِنْ عَقِيقٍ¹⁷⁷

Nakşı eşsiz, taze bir bahçe gelinciklerle süslediği zaman; içinde akikten doğan yıldızlar bulunan yeşil, zümrüt bir gökyüzü gibidir.

Bu beyitlerde kırmızı gelinciklerle süslenmiş bir bahçenin görünümü, yeşil ve kırmızı ağırlıklı renklerin bir arada olması bakımından sanki akikten doğan yıldızların olduğu zümrüt taşı yeşili bir gökyüzüne benzetilmiştir. Şâirin amacı: Müşebbehi, imkânsız veya zihinde nadir bulunan bir şeye benzettiğini göstermektir.¹⁷⁸

2. Müşebbehi, benzetme ilişkisinin zor kurulacağı bir şeye benzetmek.¹⁷⁹

Örneğin:

وَلَا زَوْرِدِيَّةٌ تَزْهُو بِزُرْقَتِهَا بَيْنَ الرَّيَاضِ عَلَى حُمْرِ الْيَوَاقِيتِ
كَأَنَّهَا فَوْقَ قَامَاتٍ ضَعُفْنَ بِهَا أَوَائِلُ النَّارِ فِي أَطْرَافِ كِبْرَيْتِ¹⁸⁰

Menekşe, maviliğiyle çayırkların arasında yakutların kırmızılığına zıt bir görüntü oluşturuyor.

Sanki o, incecik saplarının üzerinde kibritin etrafındaki ilk alev gibidir.

Bu dizelerde menekşenin maviliği, kibritin çevresindeki alevin rengine benzetilmiştir. Müşebbeh ve müşebbeh bih arasındaki benzerlik durumu nadirdir, akla hemen gelmez, zor ilişki kurulur.¹⁸¹

Müşebbeh bihe ait amaçlara gelince:

Teşbîh sanatının etkisini arttırmak amacıyla müşebbeh bihin, müşebbehten daha üstün ve güçlü olduğu izlenimini vermek, aynı zamanda mütekellimin bu ögeye verdiği önemi açıklamaktır.¹⁸²

2.7. Teşbîh Sanatının Çeşitleri

Teşbîh sanatının çeşitleri çok fazladır. Bunun nedeni sınıflamanın yapılaş şeklidir. Teşbîhin amacı, tarafların cümlede sıralanışı, öğelerin cümlede zikredilip zikredilmemesi,

¹⁷⁷ 'Akûb', *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî*, 416.

¹⁷⁸ 'Akûb', *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî*, 416.

¹⁷⁹ 'Akûb', *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî*, 416.

¹⁸⁰ 'Akûb', *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî*, 416.

¹⁸¹ 'Akûb', *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî*, 417.

¹⁸² *Sekkâkî Miftâhu'l-'ulûm*, 343.; 'Akûb', *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî*, 418-419.

vechü’ş-şebihin durumu, müşebbehin keyfiyeti, tarafların ve veçhü’ş-şebihin müfred veya mürekkeb olması gibi sınıflandırmalar yapılmıştır.¹⁸³

Öncelikle tablo halinde teşbîh çeşitleri gösterilecek olup ardından açıklamaları örneklerle verilecektir. Şu da unutulmamalıdır ki: Belli sınıflandırmaların altında zikredilen bazı teşbîh türleri, diğer sınıflandırmalara dahil olabilecek özelliktedir.

Tablo 4.2. Teşbîh türleri tablosu

Edat Bakımından	Vechü’ş-Şebihin Durumu Bakımından	Teşbîhin Amacı Bakımından	Tarafeynin Sıralanışı ve Çokluğu Bakımından	Müşebbehin Keyfiyeti Bakımından
Mürsel	Temsîlî	Makbûl	Melfûf	Zımnî
Müekked	Gayr-i Temsîlî	Merdûd	Mefrûk	
Belîğ	Mufassal	Maklûb	Tesviye	
	Mücmel		Cem’	
	Garîb-i Mübtezel			
	Baid-i Ğarîb			

2.7.1. Teşbîhin edat bakımından sınıflandırılması

2.7.1.1. Mürsel teşbîh

Cümlede كَ كَأَنَّ gibi harf; يماثل, يشابه, يشبه gibi fiil; مثل, شبه gibi isim olan edatların zikredildiği teşbih türüdür.¹⁸⁴

Örneğin:

العمر مثل الضيف أو كالطيف ليس له إقامة¹⁸⁵

Hayat ya bir konuk ya da bir düş gibidir, kalıcı değildir.

Yukarıda zikredilen beyitte كَ edatı kullanılmıştır.

¹⁸³ ‘Akûb’, *el-Mufaşşal fî ‘Ulûmi’l-Belâgati’l-‘Arabîyye: el-Me’ânî, el-Beyân, el-Bedî’*, 353-354.; Durmuş “Teşbih”; Yıldız, *Arap Dilinde Temsîlî Teşbih ve Kur’an’dan Bazı Örneklerin İncelenmesi*, 27-40.

¹⁸⁴ Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâga*, 238.; ‘Atîk, *‘İlmü’l-Beyân*, 80.

¹⁸⁵ ‘Atîk, *‘İlmü’l-Beyân*, 80.

2.7.1.2. Müekked teşbîh

Edâtü't-teşbîh'in zikredilmediği teşbîh türüdür. Müekked yani pekiştirilmiş benzetme denilmesinin sebebi: Müşebbehin müşebbeh bihle aynı, denk olmasıdır. Yani, edatın olmayışı muhataba, müşebbeh ve müşebbeh bihin aynı olduğu izlenimi verir.¹⁸⁶

Mütenebbî'nin beyitlerinden:

أَيْنَ أَزْمَعَتْ أَيُّهَذَا الْهُمَامُ
نَحْنُ نَبْتُ الرَّبِيِّ وَأَنْتَ الْعَمَامُ
كُلَّ عَيْشٍ مَا لَمْ تَطْبَهُ حَمَامُ
كُلَّ شَمْسٍ مَا لَمْ تَكْنُهَا ظِلَامُ¹⁸⁷

Ey aslan / yiğit nereye yöneldin, gidiyorsun. Biz bu kırların bitkisiyse sen bulutsun.

Senin dokunmadığın/ güzelleştirmedeğin her yaşam ölümdür. Senin olmadığın her Güneş karanlıktır.

Beyitte yiğit kişinin varlığı, hayat veren, olduğu yeri canlandıran yağmur ile; dokunmadığı yer ölüm ile; yokluğu ise karanlık ile denk tutularak yiğidin önemi abartılarak belirtilmiştir.

Örneğin: Neml sûresinde sur'a üfürülmesinden ve kıyametten söz edilmektedir. Müfessirler, dağların hareket etme durumunu kıyamet zamanı gerçekleşeceğini belirtmişlerdir.¹⁸⁸ Sûrenin 88. âyetinde¹⁸⁹ benzetme edatı yoktur. Müşebbeh dağların hareketi, müşebbeh bih bulutların hareketidir. Dağların hareketi ile bulutların hareketi birbirine denk tutularak yapılan benzetme pekiştirilmiştir.¹⁹⁰

Teşbîh-i müekked, teşbîh-i mürselden teşbîh edatına gerek duymadan müşebbeh ve müşebbeh bih arasından özdeşlik kurması yönüyle daha belîğ ve veciz bir türdür.¹⁹¹

Teşbîh-i müekked türlerinden biri de müşebbeh bihin müşebbehe izafetidir.¹⁹²

Örneğin:

¹⁸⁶ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 238.; 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, 80.

¹⁸⁷ 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, 80.

¹⁸⁸ Kurân Yolu, "en-Neml 88. âyet tefsiri" 4/210.

¹⁸⁹ (٨٨) وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ... "Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Halbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler..." en-Neml 27/88.

¹⁹⁰ Kaya, İsen Şahin, "Kur'ân Meallerinde Teşbih Sanatının Tercüme Sorunu: Karşılaştırmalı Bir İnceleme", 248.

¹⁹¹ 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, 81.

¹⁹² 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, 81.

والريخُ تَعْبُثُ بِالغُصُونِ وَقَدْ جَرَى ... ذَهَبُ الْأَصِيلِ عَلَى لَجَيْنِ الْمَاءِ¹⁹³

Rüzgâr dallarını oynattıyor, günbatımının altını suyun gümüşünün üstüne düşüyor.

Bu beyitte gün batımı, sarılığı bakımından altına; su ise saflık, parlaklık bakımından gümüşe benzetilmiştir. Yapılan teşbîh izafet tamlamasından oluşmuştur.¹⁹⁴

2.7.1.3. Belîğ teşbîh

Teşbîh edatı ve vechü’ş-şebihin cümleden çıkarıldığı, cümlede sadece tarafeynin zikredildiği teşbîh türüdür. Müşebbeh ve müşebbeh bih birbirinin aynısıymış gibi olma durumundan dolayı teşbîhin en belîğ çeşidi sayılır.¹⁹⁵

Örneğin En’âm sûresinin 32. âyetinde¹⁹⁶ sadece tarafeyn zikredilmiştir. الْحَيَوةُ الدُّنْيَا “Dünya hayatı” müşebbehtir. Müşebbeh bih لَعِبٌ وَلَهْوٌ “oyun ve eğlence”dir. Âyette benzetme yönü ve edâtü’t-teşbîh zikredilmediği için belîğ teşbîh türüdür.¹⁹⁷ Bu sûrenin başından itibaren 32. âyete kadar olan kısımda ve devamındaki âyetlerde kâfirler ve müşriklerin İslâm’a ve Hz. Peygambere yönelik olumsuz davranışları anlatılır. Bu bağlamdan hareketle ilgili âyetin kâfirler ve müşriklerin dünya algısını yansıttığı söylenebilir. Yani, sadece dünyalık zevk peşinde koşan, oyalanan inkârcılar için dünya hayatı, oyun ve eğlenceden ibaret olmuştur.¹⁹⁸

2.7.2. Teşbîhin vechü’ş-şebihin durumu bakımından sınıflandırılması

2.7.2.1. Temsîlî teşbîh

Vechü’ş-şebeh iki veya daha fazla cümleyle ifade edilen ve tasvîr oluşturan teşbîh türüdür.¹⁹⁹ Cümle مَثَلُ الَّذِينَ أَوْ يَمْثَلُهُمْ gibi ifadelerle başlayabilir.²⁰⁰

Örneğin: Bakara sûresi 261. âyette²⁰¹ Allah yolunda az veya çok harcayanların büyük bir mükafat görecekları benzetme sanatı yapılarak belirtilmiştir. Allah yolunda infak edenlerin durumu müşebbehtir. Müşebbeh bih, toprağa ekilen tohum ve tohumdan yedi dalın çıkmasıyla

¹⁹³ ‘Atîk, ‘İlmü’l-Beyân, 81.

¹⁹⁴ ‘Atîk, ‘İlmü’l-Beyân, 81.

¹⁹⁵ Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâğa*, 238.; ‘Atîk, ‘İlmü’l-Beyân, 105.

¹⁹⁶ “Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir.” el-En’âm 6/32.

¹⁹⁷ Kaya, İsen Şahin, “Kur’ân Meallerinde Teşbih Sanatının Tercüme Sorunu: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, 249.

¹⁹⁸ Lokman Bedir, “Dünya Hayatının Oyun ve Oyalanmadan İbaret Olup Olmadığı ile ilgili Âyetlerin Müşkil’ül-Kur’ân Bağlamında Yorumlanması”, *Genç Mütefekkirlere Dergisi* 5/2 (Haziran 2024), 281-282.

¹⁹⁹ ‘Atîk, ‘İlmü’l-Beyân, 86.; ‘Aküb’, *el-Mufaşşal fî ‘Ulûmi’l-Belâğati’l-‘Arabiyye: el-Me’âni, el-Beyân, el-Bedi’*, 385.

²⁰⁰ Ateş, *Kur’an Yorumunda Beyan İlmî*, 42.

²⁰¹ “Mallarını Allah yolunda مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَنَابِلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ ... ﴿٢٦١﴾” el-Bakara 2/261.

her dalda yedi başağın olması yani bir tohumun kat kat verme durumudur. Müşebbeh bih üç şekilde ifade edilmiştir.²⁰²

2.7.2.2. Gayr-i temsîlî teşbîh

Gayr-i temsîlî teşbîh, temsîlî teşbîhin zıddıdır. Vechü’ş-şebeh, mürekkebin zıddı olan müfred bir vasıftır. Tarafeyn arasındaki ortak sıfatlar veçhü’ş-şebehin müfred olmasına mani değildir. Ortak sıfatlar, birbirlerinden bağımsız müfred anlamlarda kullanılırlar, mürekkebe değildirler ve tasvîr oluşturmazlar. Ortak sıfatlar ne kadar çok olursa olsun veçhü’ş-şebeh müfreddir. Ortak sıfatların varlığı belirli bir düzen veya sıralama gerektirmez. Sıfatlardan birinin cümleden çıkarılması veya yerlerinin değiştirilmesi teşbîhi bozmaz.²⁰³

Örneğin:

يا شبيهة البدر حسناً وضيَاءاً ومَنَالاً
وشبيهة الغصن لِيناً وقواماً واعْتِدَالاً
أنت مثل الورد لُوناً ونسيماً ومَلالاً
زَارَنَا حَتَّى إِذَا مَا سَرَرْنَا بِالْقُرْبِ زَالاً²⁰⁴

Ey iyilikte/güzellikte, parlaklıkta ve örneklilikte dolunaya benzeyen,

Yumuşaklıkta/ yufka yüreklilikte, doğrulukta ve itidalde dala benzeyen,

Sen renkte, sabah esintisinde ve narinlikte gül gibisin,

Yakınlığıyla sevindirinceye kadar bizi ziyaret etti sonra da kaybolup gitti.

Yukarıda geçen şiirde müşebbeh sevgilidir. Müşebbeh bih üç tanedir. Bunlar: Dolunay, dal ve güldür. Vechü’ş-şebeh ise çeşitli sıfatlardan oluşmuştur. Bu sıfatların her biri tek başına bir anlam ifade ettiğinden bazılarının yeri değiştirilse veya cümleden çıkarılsa dahi teşbîh bozulmaz.²⁰⁵

²⁰² Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, çev. Muhammed Coşkun vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016) 1/812.; ‘Atîk, *’İlmü’l-Beyân*, 88.

²⁰³ ‘Atîk, *’İlmü’l-Beyân*, 88-89.; ‘Akûb, *el-Mufaşşal fî ‘Ulûmi’l-Belâğati’l-‘Arabiyye: el-Me‘ânî, el-Beyân, el-Bedî*, 385-386.

²⁰⁴ ‘Atîk, *’İlmü’l-Beyân*, 89.

²⁰⁵ ‘Atîk, *’İlmü’l-Beyân*, 89.

2.7.2.3. Mufasssal teşbîh

Cümlede vechü’ş-şebihin zikredildiği teşbîh türüdür.²⁰⁶

Örneğin:

أَنْتَ كَالْبَحْرِ فِي السَّمَاحَةِ، وَالشَّمْسِ عُلُوًّا، وَالْبَدْرِ فِي الْإِشْرَاقِ²⁰⁷

Sen, cömertlikte deniz; yücelikte güneş; parlaklıkta ise dolunay gibisin.

Beyitte vechü’ş-şebihin zikredildiği üç tane teşbîh vardır. Cömertlik, yücelik ve parlaklık vechü’ş-şebektir. Vechü’ş-şebeh, cümlede zikredildiği için mufasssal teşbîhtir.

Bakara sûresinin 264. âyetinde²⁰⁸ يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ “insanlara riya olsun diye malını harcayan kimse” müşebbehtir. Müşebbeh bih, صَفْوَانٍ “kaya”dır. فَتَرَكَهُ صَلْدًا “Kayanın çıplak kalması” ise vechü’ş-şebektir. كَمَثَلِ “Durumu gibi” ifadesi edâtü’t-teşbîhtir. Âyette vechü’ş-şebeh zikredildiği için mufasssal teşbîhtir.²⁰⁹

2.7.2.4. Mücmel teşbîh

Cümlede vechü’ş-şebihin zikredilmediği, kapalı tutulduğu teşbîh türüdür.²¹⁰

وَكأنَ إِيمَاضَ السَّيْفِ بَوَارِقُ

وَعَجَاجَ خَيْلِهِمْ سَحَابٌ مَظْلَمٌ²¹¹

Kılıçların parıltısı sanki şimşek çakmasıydı ve atların dumanı karanlık bir toz bulutuydu.

Beyitte iki benzetme vardır. Kılıçların parlaklığı, bir anda ortaya çıkıp sonra hızla kaybolma yönünden şimşeklere benzetilmiştir. Şimşekler de bir anda parlar ve hemen kaybolur. Bir göz kırpması kadardır. Atların tozu/dumanı ise, yoğunluk ve karalık bakımından toz

²⁰⁶ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 242.; ‘Atîk, *’İlmü'l-Beyân*, 89-90.; ‘Akûb, *el-Mufaşşal fî ‘Ulûmi'l-Belâğati'l-‘Arabiyye: el-Me‘ânî, el-Beyân, el-Bedî*’, 386.; Kazvîni, *Telhîşü'l-Miftâh*, 95.

²⁰⁷ ‘Atîk, *’İlmü'l-Beyân*, 90.

²⁰⁸ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ ثَرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا... (٢٦٤) “Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir...” el-Bakara 2/264.

²⁰⁹ Kaya, İsen Şahin, “Kur’ân Meallerinde Teşbih Sanatının Tercüme Sorunu: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, 248-249.

²¹⁰ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 242.; ‘Atîk, *’İlmü'l-Beyân*, 90.; ‘Akûb, *el-Mufaşşal fî ‘Ulûmi'l-Belâğati'l-‘Arabiyye: el-Me‘ânî, el-Beyân, el-Bedî*’, 386.

²¹¹ ‘Atîk, *’İlmü'l-Beyân*, 90-91.

bulutuna benzetilmiştir. Yapılan benzetmenin her ikisinde de vechü’ş-şebeh kapalı kalmıştır bu nedenle mücmel teşbîh türüdür.²¹²

Vâkıa sûresinin 22-23. âyetlerinde²¹³ حُور “Huriler” müşebbehtir. الْوُلُؤُ “İnciler” müşebbeh bihtir. “Gibi” anlamına gelen كَ harfî edâtü’t-teşbîhtir. Vechü’ş-şebeh cümlede zikredilmeyerek benzerlik kapalı tutulmuştur. Bu nedenle âyet, mücmel teşbîh örneğidir.²¹⁴

Mücmel teşbîhin iki türü vardır:

1. Vechü’ş-şebeh açıktır (zâhir).
2. Vechü’ş-şebeh kapalı/gizlidir (hafî).

Birincisi: Müşebbeh, müşebbeh bihe benzetildiğinde, aralarındaki benzerlik aşîkâr olduğu zaman yoruma ihtiyaç duyulmadan kolayca anlaşılabilir. Örneğin: Yuvarlak bir şeyi topa, yanak kırmızılığını güle, siyah saçları gecenin karanlığına, uzun boylu birini direğe veya mızrağa benzetmek gibi. Bu benzetmelerde vechü’ş-şebeh cümlede zikredilmese bile muhatap hangi yönden benzetme yapıldığını kolayca anlayabilir. İkincisi: Tarafeyn arasındaki benzerlik açık olmaz ve benzerliği anlamak için tefekkür etmek gerekir, benzetmedeki inceliği anlamak kolay değildir ve herkes anlayamaz. Örneğin: Mühelleb isimli vali Kab el-Eşkari’yi elçisi olarak Haccac’a gönderir. Haccac Kab’a Mühelleb’in çocuklarının cesareti hakkında soru sorar. Kab da çocukların, gündüzleyin toprakları koruduğunu gece de düşmanın peşine düştüğünü söyler. Haccac da çocukların diğer savaşçılar arasındaki durumunu sorduğunda Kab: “Onlar birbirine bitişmiş halkalar gibidir, hangisinin başta olduğunu bilemezsin” şeklinde cevap vermiştir.²¹⁵

Bu diyalogdaki “birbirine bitişmiş halkalar” sözündeki benzetme açık olmadığı için anlamak zordur, yoruma ihtiyaç duyulur. Bu söz aslında Fatıma bnt. Haşreb’in yaptığı bir benzetmeye atıftır. Fatıma’ya oğullarının hangisinin daha faziletli olduğu sorulduğunda, Fatıma: “Onlar birbirine bitişmiş halka gibidir hangisinin önde geldiğini bilemezsin” demiştir. Hem Kab’ın hem de Fatıma’nın sözüyle: Her çocuğun birbirinden faziletli olduğu ve önde gelenin bilinemeyeceği vurgulanmıştır. Hepsinin halka gibi eşit oldukları kastedilmektedir. Benzetmenin zor anlaşılabilir yönü; birbirine eşit olan şeylerin önceliğini veya üstünlüğünü

²¹² Atîk, *’İlmü’l-Beyân*, 90-91.

²¹³ وَحُورٌ عِينٌ (۲۲) كَأَمْثَالِ الْوُلُؤُ الْمَكْنُونِ (۲۳) “Onlar için saklı inciler gibi, iri gözlü huriler de vardır.” el-Vâkıa 56/22-23.

²¹⁴ Kaya, İsen Şahin, “Kur’ân Meallerinde Teşbih Sanatının Tercüme Sorunu: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, 249.

²¹⁵ Cürcânî, *Esrârü’l-belâğa*, 94.; Aküb, *el-Mufaşşal fi ’Ulûmi’l-Belâğati’l-’Arabiyye: el-Me’ânî, el-Beyân, el-Bedî’*, 386-387.

belirlemenin imkânsız olduğu durumu halkaya benzeterek anlatmak belli bir düzeye gelmiş kişilerin anlayacağı, herkesin kolayca anlayamayacağı bir teşbîhtir.²¹⁶

2.7.2.5. Garîb-i mübtezel teşbîh ve baid-i garîb teşbîh

Garîb-i mübtezel teşbîh: Tarafeyn arasındaki benzetme yönü, belirgin olduğu için ayrıntıya girilmeden kolayca anlaşılabilir teşbîh türüdür. Mücmel teşbîhin birinci türünde verilen örnekler aynen geçerlidir.²¹⁷

Baid-i garîb teşbîh: Tarafeynin benzerlik yönü, gizli ve ayrıntılıdır. Bu nedenle benzetme, derin bir tefekkürden sonra anlaşılır. Mücmel teşbîhin ikinci türünde verilen örnekler aynen geçerlidir.²¹⁸

2.7.3. Teşbîhin amacı bakımından sınıflandırılması

Bu başlık altında teşbîh sanatı, amacına göre üç kısımda ele alınacaktır. Bunlar, makbûl, merdûd ve mablûb teşbîhlerdir.

2.7.3.1. Makbûl teşbîh

Mütekellim, teşbîh yapmaya yöneldiğinde kastettiği amaca hizmet eden yani amacı yerine getiren teşbîh çeşididir.²¹⁹

Eğer mütekellimin kastettiği, müşebbehin halinin beyanıysa: Müşebbeh bih muhatap nezdinde en bilinen şey olması gerekir.²²⁰

Eğer mütekellimin kastettiği, müşebbehin miktarının beyanıysa: Müşebbeh bihin benzerlik yönünün müşebbeh ile aynı olması gerekir. Biri diğerinden eksik veya fazla olmamalıdır.

Eğer mütekellimin kastettiği, müşebbehin gerçekleşme imkânının beyanıysa: Müşebbeh bih, muhatap nezdinde kabul edilen bir şey olmalıdır.

Eğer mütekellimin kastettiği, müşebbehi pekiştirmek ve zihinde kuvvetlendirmekse: Müşebbeh bih, benzerlik yönünde müşebbehten daha üstün olmalıdır. Çünkü insan ruhu, daha güçlü ve güvenilir olana meyyleder.

²¹⁶ 'Atîk, 'İlmü'l-Beyân, 91.

²¹⁷ 'Atîk, 'İlmü'l-Beyân, 92-93.; 'Akûb, *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî*, 388-389.

²¹⁸ 'Atîk, 'İlmü'l-Beyân, 93-95.; 'Akûb, *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî*, 389-390.

²¹⁹ 'Akûb, *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî*, 419.

²²⁰ Bu ve diğer zikredilen maddeler için bakınız. 'Akûb, *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî*, 419-420.

Eğer mütekellimin kastettiği, müşebbehin tezyîni veya takbîhi ise: Müşebbeh bihin benzetmede müşebbehten daha güzel bir şey olması gerekir.

Eğer mütekellimin kastettiği, müşebbehin güzelliğini artırma durumuysa: Müşebbeh bihin, tasvîr edilmesi zor, garib ve alışılmadık bir şey olması gerekir.

2.7.3.2. Merdûd teşbîh

Mütekellim teşbîh yapmaya yöneldiğinde kastettiği amaca hizmet etmeyen yani amacı yerine getirmeyen teşbîh çeşididir. Makbul teşbîhte zikrettiğimiz maddelere aykırı davranılır.²²¹

Eğer mütekellim, müşebbehin miktarını benzerlik yönünden eşit olmayan bir şeye benzetiyorsa; müşebbehin imkânını açıklamak istediğinde müşebbeh bih, varlığı kabul edilmeyen bir şey ise; müşebbehi pekiştirmek istediğinde müşebbeh bih, müşebbehten daha aşağı bir şey olursa; müşebbehi güzelleştirmek veya kötüleştirmek istediğinde müşebbeh bih daha aşağı bir şey ise ve son olarak; müşebbehin güzelliğini arttırmak isteyip müşebbeh bih alışıldık, düşünmesi kolay bir şey ise bu benzetmeler kabul edilmez.²²²

Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan her benzetme amacına uygunluk gösterir. Kur'ân'ın edebi güzelliği, inceliği ve muhatabı âciz bırakan yönü düşünüldüğünde ilâhî kelâmda merdûd teşbîhin yer almadığı sonucunu çıkarabiliriz.

2.7.3.3. Maklûb teşbîh

Teşbîh sanatında mübâlağa yapmak amacıyla vechü's-şebihin müşebbehte daha güçlü ve açık olması yönüyle müşebbehi, müşebbeh bih kılan teşbîh türüdür. Yani tarafeyn yer değiştirir.²²³

Örneğin:

وَجْهَ الْخَلِيفَةِ جَيْنَ يُمْتَدِّحُ²²⁴ وَبَدَا الصَّبَاحُ كَأَنَّ عُرَّتَهُ

Sabah belirdi, sanki onun aydınlığı Halifenin övüldüğü sıradaki yüzü gibidir.

Beyitte, sabahın parlaklığı övgü halindeki halifenin yüzüne benzetilmiştir. Amaç, halifenin yüzünün sabah aydınlığından daha güzel, üstün olduğu izlenimi vermektir ve bu

²²¹ 'Akûb, *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî'*,420.

²²² 'Akûb, *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî'*,420.

²²³ Kazvîni, *Telhîşü'l-Miftâh*, 91.; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, 244.; 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, 95.; 'Akûb, *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî'*,426.

²²⁴ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, 426.; 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, 95.; 'Akûb, *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî'*,426.

mübâlağa yapılarak belirtilmiştir. Normalde halifenin yüzü sabahın aydınlığına benzetilir ancak teşbîh tersine çevrilmiştir.²²⁵

2.7.4. Tarafeynin sıralanışı ve çokluğu bakımından teşbîhin sınıflandırılması

Tarafeynin sıralanışı ve çokluğu bakımından dört teşbîh türü vardır.

2.7.4.1. Melfûf teşbîh

Müşebbeh ve müşebbeh bihin birden çok olması ve her bir unsurun kendi tarafıyla bir araya getirilmesidir. Yani müşebbehler ve müşebbeh bihler kendi aralarında atıf yoluyla veya başka bir yol ile toplanır. Sıralı bir şekilde önce müşebbehler sonra müşebbeh bihler zikredilir.²²⁶

Örneğin: “Ayşe, Fatma ve Büşra, gül, kar ve ipek gibidir” cümlesinde müşebbeh olan Ayşe, Fatma ve Büşra bir arada toplanmış; müşebbeh bih olan gül, kar ve ipek de bir arada toplanmıştır. Önce müşebbehler zikredilmiş ardından müşebbeh bihler getirilmiştir.

2.7.4.2. Mefrûk teşbîh

Tarafeynin ikiden fazla olduğu ve müşebbehin hemen ardından müşebbeh bihin getirilmesiyle yapılan teşbîh türüdür. Melfûf teşbîhin zıddıdır.²²⁷

Örneğin: “Ayşe gül, Fatma kar ve Büşra ipek gibidir” cümlesinde müşebbeh ve müşebbeh bih eşleştirilerek bir araya getirilmiştir.

2.7.4.3. Tesviye teşbîh

Cümlede müşebbehlerin çok olup müşebbeh bihin tek olduğu benzetme türüdür.²²⁸

Örneğin: “Ayşe, Fatma ve Büşra ipek gibidir” cümlesinde müşebbeh olan Ayşe, Fatma ve Büşra tek olan müşebbeh bihe yani ipeğe benzetilmiştir.

²²⁵ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 426.; 'Atîk, *'İlmü'l-Beyân*, 95.; 'Akûb, *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî*, 426.

²²⁶ Kazvîni, *Telhîşü'l-Miftâh*, 93.; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 225.; 'Akûb, *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî*, 326.

²²⁷ Kazvîni, *Telhîşü'l-Miftâh*, 93.; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 225.; 'Akûb, *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî*, 327.

²²⁸ Kazvîni, *Telhîşü'l-Miftâh*, 93.; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 225.; 'Akûb, *el-Mufaşşal fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: el-Me'ânî, el-Beyân, el-Bedî*, 327.

2.7.4.4. Cem‘ teşbîh

Tesviye teşbîhin zıddı olarak müşebbehin tek olduğu müşebbeh bihin çok olduğu teşbîh türüdür.²²⁹

Örneğin: “Sevgilinin gülüşü dizilmiş inci ve papatya gibidir”²³⁰ cümlesinde dişlerin beyazlığı, düzgünlüğü müşebbeh bih olan inci ve papatyaya benzetilmiştir.

2.7.5. Müşebbehin keyfiyeti bakımından teşbîhin sınıflandırılması

2.7.5.1. Zımnî teşbîh

Bilinen teşbîh yöntemlerinin aksine tarafeynin açıkça ortaya konulmadığı, cümlede dolaylı yolla, ima ve çıkarımla anlaşıldığı teşbîh türüdür. Müşebbehe yüklenen şeyin mümkün olduğunu beyan etmek için müşebbeh bih getirilir. Mütakellim bu teşbîh türüne muhatabın kabul etmeyeceği bir fikri sunduğunda başvurur ve ardından muhatabın kabul ettiği, bildiği bir şey sunar.²³¹

Eğer bir kişi zımnî teşbîhe başvuruyorsa bunun çeşitli nedenleri vardır. Tefennün amacı gütmek, ibtikâr ve teccide yönelmek, müşebbehe isnad edilen hükmün doğruluğuna kanıt oluşturmak ve ne kadar gizli olursa ruhta o kadar etki bırakır düşüncesiyle tarafeyni gizleme isteği bu nedenlerden bazılarıdır.²³²

Örneğin:

سَيَذُكُرُنِي قَوْمِي إِذَا جَدَّ جَدُّهُمْ وَفِي اللَّيْلَةِ الظُّلْمَاءُ يَفْتَوِدُ البَدْرُ²³³

Kavmin beni, işleri zorlaştığı zaman hatırlayacak; karanlık gecede dolunayın yokluğu hissedilir.

Zikredilen beyitte teşbîh açıkça belirtilmemiştir. Kavmin başına zorluk geldiğinde onu arama durumu, karanlıkta dolunayın aranma haline benzetilmiştir. Müşebbehe isnad edilen halin varlığını açıklamak için kanıt olarak diğer beyit zikredilmiştir.²³⁴

²²⁹ Kazvîni, *Telhîşü'l-Miftâh*, 93-94.; Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 226.; ‘Akûb, *el-Mufaşşal fî ‘Ulûmi‘l-Belâgati‘l-Arabiyye: el-Me‘âni, el-Beyân, el-Bedî*, 328.

²³⁰ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 226.

²³¹ Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, 242.; ‘Atîk, *‘İlmü‘l-Beyân*, 101-102.; ‘Akûb, *el-Mufaşşal fî ‘Ulûmi‘l-Belâgati‘l-Arabiyye: el-Me‘âni, el-Beyân, el-Bedî*, 423-425.

²³² ‘Atîk, *‘İlmü‘l-Beyân*, 102.

²³³ ‘Atîk, *‘İlmü‘l-Beyân*, 102.

²³⁴ ‘Atîk, *‘İlmü‘l-Beyân*, 102.

3. KUR'ÂN-I KERÎM'DE TEŞBÎH SANATI

Kur'ân-ı Kerîm'de farklı amaçlarla çokça teşbîh sanatı bulunur. Örneğin âyetlerde: Gemiler, yüksek dağlara;²³⁵ Müşriklerin Allah'tan (c.c) başkasını velî sayma durumları, dayanıksız ev sahibi örümceğe;²³⁶ dünya hayatının canlılığı, bereketi, yağmura; dünya hayatının canlılığının yok olması, rüzgârın savurduğu çer çöpe;²³⁷ Kıyamet'in kopma süresi, göz kırpmasına;²³⁸ kıyametin gerçekleştiği gün gökyüzü, erimiş madene; dağlar, saçılmış yünlere;²³⁹ İnsanlar, ateşin etrafındaki pervanelere;²⁴⁰ insanların kabirlerinden çıkışları, etrafa saçılmış çekirgelere;²⁴¹ Zakkum ağacının tomurcukları, şeytanların başlarına;²⁴² Allah'ın âyetlerini yalanlayanların cennete girmelerinin imkânsız olma durumu; devenin iğne deliğinden geçme durumuna;²⁴³ dünyadaki yaşam, oyun ve eğlenceye;²⁴⁴ iri gözlü hûriler, saklı incilere²⁴⁵ benzetilmiştir.

Bu başlık altında âyetlerdeki teşbîh sanatının özelliklerine değinildikten sonra bu özellikler arasında sayılabilecek “ك” edatı ve “كَذَلِكَ” ifadesine özel başlık ayrılarak bunların kullanım amaçlarına değinilecektir.

3.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Bulunan Teşbîh Sanatının Özellikleri

- Kur'ân-ı Kerîm evrenseldir ve âyetlerde bulunan teşbîh sanatı, öğelerini insanın bizzat içinde yaşadığı tabiattan seçer. Tabiatın kıyamete kadar devam edecek olması, teşbîh sanatının da o zamana kadar insan üzerindeki etkisinin devam edeceği anlamına gelir.²⁴⁶

²³⁵ eş-Şûrâ 42/32; er-Rahmân 55/24.

²³⁶ el-Ankebût 29/41.

²³⁷ el-Kehf 18/45.

²³⁸ en-Nahl 16/77.

²³⁹ el-Meâric 70/8-9;

²⁴⁰ el-Kâria 101/5.

²⁴¹ el-Kamer 54/7.

²⁴² es-Sâffât 37/65.

²⁴³ el-A'râf 7/40.

²⁴⁴ el-En'âm 6/32; el-Ankebût 29/64; Muhammed 47/36; el-Hadîd 57/20.

²⁴⁵ el-Vâkıa 56/22-23.

²⁴⁶ Bedevi, *Min Belâgat'ül-Kur'ân*, 151-153.; Adnân Muhammed Zerkûr, *Ulûmu'l-Kur'ân* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1401) 320-321.; Koçak, “Kur'an Deyimlerinde Teşbihin Temel Özellikleri”, 353.; Kaya, İsen Şahin, “Kur'ân Meallerinde Teşbih Sanatının Tercüme Sorunu: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, 251.

Kur'ân-ı Kerîm, müşebbeh bih olarak yeryüzünün cansız varlıklarından gece-gündüz,²⁴⁷ yağmur,²⁴⁸ deniz,²⁴⁹ dağ,²⁵⁰ maden, yün,²⁵¹ inciler,²⁵² yakut ve mercan,²⁵³ serap,²⁵⁴ bitkilerinden hurma dalı,²⁵⁵ başak,²⁵⁶ kütükler;²⁵⁷ hayvanlardan örümcek,²⁵⁸ pervane,²⁵⁹ çekirge,²⁶⁰ eşek,²⁶¹ deve²⁶² gibi kelimeleri seçmiştir.

- Kur'ân'da bulunan teşbîh sanatı, muhataba verilmek istenen mesajı vermede, muhatabın gözünde canlandırıcı tasvîrler oluşturmada, mânanın tamamlanması ve âyetin bütünlüğü açısından aslî bir ögedir. Yani, asıl olan anlam ve anlamı açıklayan vasıf bir bütün oluşturarak açıklama ve tesirde zirveye ulaşır. Teşbîhin âyetten çıkarılması, asıl anlamın da yok olup gitmesine neden olur.²⁶³

Örneğin: Kâria Sûresinin 4-5. âyetlerinde²⁶⁴ kıyamet zamanı insanın ve yeryüzünün dönüşeceği durum teşbîh sanatı ile özet olarak tasvîr edilmiştir. Eğer ki bu sûreden teşbîh sanatı çıkarılacak olursa; o zaman anlam da yok olup gidecek kıyamet ânında insanlar ve dağlar hakkındaki bilgi de kaybolacaktır. Teşbîh sanatı, cümledeki anlamın açık ve güçlü hale gelmesi için zorunlu olarak cümlede var olması gerekir.²⁶⁵

- Âyetlerdeki teşbîh sanatı, edebî tasvîrin tam dikkat, kuşatıcılık ve ifadede sağlamlık gibi öğelerinin hepsini kendinde tam bir şekilde bulundurur. Âyette verilmek istenen mesaj, resim şeklinde açık ve etkileyici bir halde sunulur.²⁶⁶
- Kur'ân-ı Kerîm'deki teşbîh âyetlerinin merkezinde daima insan vardır.²⁶⁷

²⁴⁷ el-Bakara 2/17, Yûnus 10/24.

²⁴⁸ el-Kehf 18/45.

²⁴⁹ eş-Şuarâ 26/63.

²⁵⁰ eş-Şûrâ 42/32.

²⁵¹ el-Meâric 70/8-9;

²⁵² el-Vâkıa 56/22-23.

²⁵³ er-Rahmân 55/58.

²⁵⁴ en-Nûr 24/39.

²⁵⁵ Yâsîn 36/39.

²⁵⁶ el-Bakara 2/261.

²⁵⁷ el-Münâfikûn 63/4.

²⁵⁸ el-Ankebût 29/41.

²⁵⁹ el-Kâria 101/5.

²⁶⁰ el-Kamer 54/7.

²⁶¹ el-Cuma 62/5.; el-Müddessir 74/50.

²⁶² el-A'râf 7/40.

²⁶³ Bedevî, *Min Belâgat'il-Kur'an*, 153.; Zerkûr, *Ulûmu'l-Kur'an*, 328.; Koçak, "Kur'an Deyimlerinde Teşbihin Temel Özellikleri", 346-348, 355-356.; Kaya, İsen Şahin, "Kur'an Meallerinde Teşbih Sanatının Tercüme Sorunu: Karşılaştırmalı Bir İnceleme", 251- 252.

²⁶⁴ (يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْتُوثِ) (يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْتُوثِ) (يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْتُوثِ) "O gün insanlar, her biri bir tarafa uçuşan küçük kelekler gibi olacaktır. (4) Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır." el-Kâria 101/4-5.

²⁶⁵ Zerkûr, *Ulûmu'l-Kur'an*, 328-329.; Koçak, "Kur'an Deyimlerinde Teşbihin Temel Özellikleri", 355-356.

²⁶⁶ Bedevî, *Min Belâgat'il-Kur'an*, 147.; Zerkûr, *Ulûmu'l-Kur'an*, 329.; Koçak, "Kur'an Deyimlerinde Teşbihin Temel Özellikleri", 356-358.

²⁶⁷ Koçak, "Kur'an Deyimlerinde Teşbihin Temel Özellikleri", 360-361.

• Soyut, algılanması zor olan bir düşünce veya kavram, muhatabın daha iyi anlaması için somutlaştırılır.²⁶⁸ Örneğin: Ra‘d sûresinin 17. âyetinde²⁶⁹ Kur’ân, duyularla algılanamayan hak ve bâtil kavramlarını anlatırken muhatap kolay anlasın ve verilmek istenen mesaj muhatabın zihninde canlansın diye somut olan sel, cevher ve köpük kavramlarını örnek verir. Bâtil, sönüp giden köpüğe benzetilmiştir. Hak ise kalıcı olan, hayat veren, faydası dokunan suya ve cevhere benzetilmiştir.

Ankebût sûresinin 41. âyetinde²⁷⁰ ise Müşriklerin Allah’tan (c.c) başkasına ibadet edip dayandıkları şeyin zayıflığını, onlara hiçbir fayda veremeyeceğini anlatmak için evini inşa etme konusunda çaba harcayıp kendini yoran ancak sonucunda en zayıf ve en güçsüz evi inşa eden örümceği misal getirir.²⁷¹

• Kur’ân’da muhataba anlatılmak istenen mesaj, teşbîh sanatı aracılığıyla betimlenerek okuyanın ve dinleyenin zihninde belirginleşir, netlik kazanır.²⁷² Örneğin: Cuma sûresinin 5. âyetinde²⁷³ Yahudilerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan ancak bu kitaplardan faydalanamayan eşeğin durumuna benzetilmiştir. Bu âyette Yahudiler değersizleştirilmiş, alçaltılmış ve küçümsenmiştir. Onların Tevrat’ta sorumlu tutuldukları şeyleri yerine getirmeme halleri, insanın gözünde canlanacak şekilde tasvîr edilerek ciltlerle kitap taşıyan eşeğe benzetilmesi, Yahudilerin durumunun muhatabın zihninde kolay anlaşılmasını ve daha da netlik kazanmasını sağlar.

Müddessir sûresinin 49-51. âyetlerinde²⁷⁴ Hz. Peygamberin verdiği öğütten ve Allah’ın (c.c) hidayetinden yüz çeviren kişilerin durumu anlatılmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’in son derece ince ve hassas anlatımı, onları sadece eşeklere “كَانَهُمْ حُمُرٌ” benzeterek yetinmemiştir. Onların davetten ürkmelerini, kendilerini davetten delicesine uzaklaştırmada acele edişlerini, amaçsızca ilerleyişlerini anlatmak amacıyla “مُسْتَنْفَرَةٌ” kelimesi müşebbeh bihe sıfat olarak eklenmiş ve

²⁶⁸ Bedevî, *Min Belâgat’il-Kur’an*, 150.; Zerzûr, *Ulûmu’l-Kur’ân*, 316-319.

²⁶⁹ “O, gökten su indirdi de dereler kendi ölçülerince dolup aktı ve sel üste çıkan köpüğü aldı götürdü. Süs eşyası veya yararlanılacak bir şey elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de böyle köpük olur. İşte Allah, hak ile batıla böyle misal getirir. Köpüğe gelince sönüp gider. İnsanlara yararlı olan ise yerde kalır. İşte Allah böyle misaller verir.” er-Ra‘d 13/17.

²⁷⁰ “Allah’tan başkalarını dost edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir. Keşke bilselerdi!” el-Ankebût 29/41.

²⁷¹ Bedevî, *Min Belâgat’il-Kur’an*, 150.

²⁷² Bedevî, *Min Belâgat’il-Kur’an*, 154.; Zerzûr, *Ulûmu’l-Kur’ân*, 329.

²⁷³ “Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir...” el-Cuma 62/5.

²⁷⁴ “... âdeta arslandan ürkep kaçan yaban eşekleri gibi (hâla) öğütten yüz çeviriyorlar?.” el-Müddessir 74/49-51.

devamında sağa sola amaçsızca kaçmalarını anlatmak için فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ “aslandan kaçan gibi” sözü eklenerek konunun tasviri muhatabın zihnine iyice yerleşmesi sağlanmıştır.²⁷⁵

- Kur’ân-ı Kerîm, somut olan bir şeyi başka somut olan bir şeye benzettiğinde, insanın gördüğü durum karşısında ruhunda hissettiği etkiyi tasvîr etmeyi amaçlar.²⁷⁶ Örneğin: Hûd sûresi 42. âyette²⁷⁷ Nuh peygamberin gemisinin yolculuğu anlatılırken dalgaların yüksekliği dağlara benzetilmiştir. Bu âyette muazzam dalgalar tasvîr edilirken bir yandan da dağların önünde duran kişinin hissettiği korku ve heybet gibi, dalgaları seyreden yolcuların gördükleri karşısında hissettikleri duyguları da tasvîr edilmiştir.²⁷⁸

- Kur’an’daki teşbîhlerin diğer bir amacı da insanın duygusuna etki ederek iyi şeyleri arzulamalarını sağlamak,²⁷⁹ kötü şeylerden sakındırmaktır. İslam’a davetin inkârcılar, müşrikler ve münafıklar üzerindeki tesiri, kibir ve gurularından dolayı davete karşı gösterdikleri yüz çevirme,²⁸⁰ nefret, etrafında gerçekleşen şeyleri duymak istememeleri konusunda sağır, İslam’ı doğru bulsa bile bu doğruluğu söylememe konusunda dilsiz, aşikâr olan hakkı görmede kör gibi davranma hallerini tasvîr etmede teşbîh sanatının rolü fazladır.²⁸¹

Kur’ân-ı Kerîm’de bulunan teşbîh sanatının özellikleri çoktur, çalışmada özellikle öne çıkan özelliklerin zikredilmesi yeterli görülmüştür. Bu başlık altında belirtmek gerekir ki: Âyetlerdeki teşbîhleri anlamak ve doğru analiz etmek için öncelikle cümlede geçen teşbîh öğelerini belirlemek gerekir. Teşbîh sanatının şartlarından biri, cümlede tarafeynin zikredilme zorunluluğudur. Bu nedenle cümlede, önce tarafeyni bulmak daha kolaydır. Daha sonrasında zikredilmişse edâtü’t-teşbîh ve vechü’s-şebeh bulunabilir.²⁸²

3.1.1. “ك” harfi

- Teşbîh edatlarından sayılan “ك” harfi bazen iki şey arasında eşitlik olması açısından kullanılır. Bu eşitlik bazen kınama, alay konusu olabilir.²⁸³

²⁷⁵ Bedevî, *Min Belâgat’il-Kur’an*, 154.; Zerzûr, *Ulûmu’l-Kur’ân*, 329.

²⁷⁶ Bedevî, *Min Belâgat’il-Kur’an*, 148.

²⁷⁷ “Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu...” Hûd 11/42.

²⁷⁸ Bedevî, *Min Belâgat’il-Kur’an*, 148-149.

²⁷⁹ İnfakı arzulamayı teşbîh sanatı ile anlatan âyetler için bakınız: el-Bakara 2/261, 265.

²⁸⁰ el-Câsiye 45/7-8.; el-Bakara 2/171.

²⁸¹ Bedevî, *Min Belâgat’il-Kur’an*, 157. Kıyamet günü ve yeniden diriliş ile ilgili olan teşbîh âyetleri için bakınız: en-Nahl 16/77.; el-A’râf 7/29, 57.; el-Kamer 54/6-7.

²⁸² Ateş, *Kur’an Yorumunda Beyan İlmi*, 45.

²⁸³ Bedevî, *Min Belâgat’il-Kur’an*, 162.

Örneğin Nisâ sûresinin 163. âyetinde²⁸⁴ eşitlik mevcuttur. Âyet, Resûlullah'a vahiy inmesini daha önce kendisine vahiy inmiş, insanların bundan şüphe duymadığı Peygamberler ile ilişkilendirerek Resûlullah'a da vahiy inmesinin garip bir şey olmadığını muhataba göstermektedir.²⁸⁵

Ankebût sûresinin 10. âyetinde²⁸⁶ insanların gösterdiği zulüm ve baskıyı, Allah'ın azabı ile eşit tutan insanlar kınanmıştır.²⁸⁷

• “ك” harfinin diğer bir özelliği ise bazen açıklama, örnek getirme aracı olarak gelir. Harfin kendisi ve sonrası, kendinden önce zikredilen durum için örnek teşkil eder.²⁸⁸ Örneğin: Âl-i İmrân sûresinin 11. âyetinde²⁸⁹ inkârcıların malları ve çocukları Allah katında kendilerine hiçbir fayda sağlamama durumuna Firavun ailesi örnek olarak zikredilmiştir.²⁹⁰

3.1.2. “كَذَلِكَ” ifadesi

Kur'an'da “كَذَلِكَ” ifadesi 88, “وَكَذَلِكَ” ifadesi 38 defa olmak üzere iki ifadenin arasında fark olmaksızın toplamda 126 kez geçmektedir. كَذَلِكَ ism-i işarettir. Kendi içinde ذَا harfi akıllı/akılsız tekil eril varlığa işaret eder. ل harfi uzaklığı, lamdan sonra gelen ك harfi hitap için kullanılır. كَذَلِكَ ifadesinin başına gelen ك harfi teşbîh edatıdır كَذَلِكَ مثل ذلك “bunun gibi” mânasına gelir.²⁹¹

“كَذَلِكَ” ifadesi benzetme için kullanılır ancak tek kullanımı benzetme değildir. Bedevi, bu ifadenin çoğunlukla üç anlama geldiğini belirtmiş;²⁹² Medeni ise bu ifadeyi 11 konuda daha ayrıntılı işlemiştir.²⁹³

²⁸⁴ “Biz Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyüb'e, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a da vahyetmiştik. Davûd'a da Zebûr vermiştik.” en-Nisâ 4/163.

²⁸⁵ Bedevî, *Min Belâgat'il-Kur'an*, 162.

²⁸⁶ “İnsanlardan öyleleri vardır ki, "Allah'a inandık" derler. Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca insanlardan gördükleri baskı ve işkenceyi Allah'ın azabı gibi tutar...” el-Ankebût 29/10.

²⁸⁷ Bedevî, *Min Belâgat'il-Kur'an*, 162.

²⁸⁸ Bedevî, *Min Belâgat'il-Kur'an*, 163.

²⁸⁹ “(Bunların durumu) Firavun ailesinin ve onlardan öncekilerin durumu gibidir: Âyetlerimizi yalanladılar. Allah da onları günahlarıyla yakaladı...” Âl-i İmrân 3/11.

²⁹⁰ Bedevî, *Min Belâgat'il-Kur'an*, 163.

²⁹¹ Kerime Nümâs Muhammed Medenî, “Lafzatü Kezâlike fi'l-Kurâni'l-Kerîm”, *Mecelletü Câmîatü Kerbelâ el-Alemiyye* 6/2 (2008), 84-86.

²⁹² Bedevî, *Min Belâgat'il-Kur'an*, 163.

²⁹³ Medenî, “Lafzatü Kezâlike fi'l-Kurâni'l-Kerîm”, 84-95.

“كَذَلِكَ” ifadesi:

- İki şey arasında bağ kurmak ve aralarındaki ilişkiye işaret edilmek istendiğinde kullanılır. Burada teşbîhin amacı, mânayı netleştirmek ve zihinde yer etmesini sağlamaktır. Kur’ân’da birçok âyette²⁹⁴ özellikle gökten yağmurun inişi ve diriliş arasında bağ kurulur.²⁹⁵

Örneğin: A’râf sûresinin 57. âyetinde²⁹⁶ ölenlerin yeniden dirilişiyle ölü toprağa hayat verilmesi ve bu toprağın her türden meyveyi çıkartması arasında güçlü bir bağ vardır. Bizler günlük hayatımızda ölü bir toprağa yağmur yüklü bulutların boşalması ile toprağın kısa sürede canlanıp her bitkiden çıkardığını görürüz. Bu olay ruha, yeniden diriliş düşüncesine dair bir sükûnet verir ve insanın iman etme duygusunu pekiştirir. Bu nedenle ölümlerin yeniden dirilişi ve toprağın dirilişi arasında yapılan teşbîh ile anlatılmak istenen mesaj netleşmiştir.²⁹⁷

- İyilerin mükafatlandırılmasını kötülerin ise cezalandırılmasını bildirmek amacıyla kullanılır. Teşbîh sanatı vardır.²⁹⁸

Örneğin:

إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ “Doğrusu biz, iyileri böylece mükâfatlandırırız.”²⁹⁹ Bu âyeti kendinden önceki âyetlerle ilişkilendirerek yorumlayan müfessirler, Hz. Musa ve Hz. Harun’un itaati, Hz. İbrahim’in sadakati gibi yapılan güzel işler sonucunda Muhsinlerinde Peygamberler gibi ödüllendirileceklerini belirtirler.³⁰⁰ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ “...İşte biz, suç işleyen toplumu böyle cezalandırırız”³⁰¹ âyetinde suçluların cezasını bildirmek amacıyla كَذَلِكَ ifadesi kullanılır.

- Hayret ve şaşkınlığı gidermek amacıyla kullanılabilir.³⁰²

Örneğin: Hz. Meryem’e çocuk müjdelendiğinde kendisine erkek eli değmeyen Hz. Meryem’in şaşkınlığına cevap verilirken كَذَلِكَ “işte böyledir” ifadesi kullanılmıştır.³⁰³

Hz. Zekerriyya’nın çocuğu olacağı müjdesini duymasıyla yaşadığı şaşkınlık ve hayret karşısında verilen cevapta كَذَلِكَ “işte böyledir” ifadesi yer almıştır. Bu lafızla Hz. Zekerriyya’nın

²⁹⁴ Kâf 50/6-11; ez-Zuhruf 43/11; Fâtır 35/9.

²⁹⁵ Bedevî, *Min Belâgat’il-Kur’an*, 163.; Medenî, “Lafzatü Kezâlike fi’l-Kurâni’l-Kerîm”, 89.

²⁹⁶ “O, rüzgarları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir. Nihayet rüzgarlar ağır bulutları yüklediği vakit, onları ölü bir belde (yi diriltmek) için sevk ederiz de oraya suyu indiririz. Derken onunla türlü türlü meyveleri çıkarırız. İşte ölüleri de öyle çıkaracağız. Ola ki ibretle düşünürsünüz.” el-A’râf 7/57.

²⁹⁷ Bedevî, *Min Belâgat’il-Kur’an*, 163.

²⁹⁸ Medenî, “Lafzatü Kezâlike fi’l-Kurâni’l-Kerîm”, 88-89.

²⁹⁹ es-Sâffât 37/121.

³⁰⁰ Medenî, “Lafzatü Kezâlike fi’l-Kurâni’l-Kerîm”, 87-88.

³⁰¹ el-Ahkâf 46/25.

³⁰² Medenî, “Lafzatü Kezâlike fi’l-Kurâni’l-Kerîm”, 85-87.

³⁰³ “... Allah şöyle buyurdu: İşte böyledir, Allah dilediğini yaratır...” Âl-i İmrân 3/47.

şaşkınlığının ortadan kalkması amaçlanmış, Allahu Teâlâ'nın "Ol" emri karşısında her şeyin olacağı vurgulanmıştır.³⁰⁴

- Şer'i hükümlerin açıklanması, ilâhî yasaların bildirilmesi amacıyla kullanılır ve يُبَيِّنُ fiiliyle gelir.³⁰⁵ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ “Düşünesiniz diye Allah size âyetlerini böyle açıklamaktadır”³⁰⁶ âyetinde olduğu gibi çoğunlukla “umulur ki akledersiniz”, “hidayete erersiniz”, “düşünürsünüz”, “sakınırsınız” gibi ifadelerle tamamlanarak insanın İslam’a, iyiliğe, hikmete yönelmesi amaçlanır.³⁰⁷

- Kâfirlerin ve zalimlerin kalplerinin mühürlemesi anlatılırken يَطْبَعُ veya يَخْتَمُ fiiliyle beraber kullanılır.³⁰⁸ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ “...İşte kâfirlerin kalplerini Allah böyle mühürler”;³⁰⁹ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ “İşte bilmeyenlerin (hakkı tanımayanların) kalplerini Allah böylece mühürler”³¹⁰ âyetlerinde olduğu gibi.

- كَذَلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ fiiliyle beraber kullanılır.³¹¹ “Azîz ve hakîm olan Allah, sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder.”³¹²

- Özel ve kesin bir hüküm bildiren, Kur’ân’da nadir görülen كَذَلِكَ şeklinde çoğul olarak kullanılır.³¹³ قُلْ لَنْ نَنْبِعُونَكَ كَذَلِكَ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ “...De ki: ‘Siz bizimle asla gelmeyeceksiniz. Allah önceden böyle buyurmuştur’...”³¹⁴ Bu âyette ganimetler konusunda kesin bir hüküm söz konusudur. Savaşa katılmamış olan kişiler ganimetlerden faydalanamayacaktır.

3.2. Kur’ân-ı Kerîm Meâli Yazımında Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar

Kur’ân-ı Kerîm, muhtevasıyla, lafzındaki eşsiz belâgat ve üslubuyla kimsenin bir benzerini dahi getiremeyeceği³¹⁵ mucize bir kitaptır. Allah (c.c), insanlar anlasın diye Kur’ân-ı Arapça olarak indirmiştir.³¹⁶

Kur’ân-ı Kerîm meâli hazırlamak kolay bir iş değildir. Müellif, meâli yazarken sevabın yanında ağır bir sorumluluk da yüklenmektedir. Bu nedenle müellif, ilâhî kelâmın ruhunu ve muradını yüksek bir gayret, titizlik ve hassasiyetle yansıtmaya çalışmalıdır. Dolayısıyla

³⁰⁴ Medenî, “Lafzatü Kezâlike fi'l-Kurâni'l-Kerîm”, 86.; Âl-i İmrân 3/40.

³⁰⁵ Medenî, “Lafzatü Kezâlike fi'l-Kurâni'l-Kerîm”, 90.

³⁰⁶ el-Bakara 2/242.

³⁰⁷ Medenî, “Lafzatü Kezâlike fi'l-Kurâni'l-Kerîm”, 90.

³⁰⁸ Medenî, “Lafzatü Kezâlike fi'l-Kurâni'l-Kerîm”, 91.

³⁰⁹ el-A‘râf 7/101.

³¹⁰ er-Rûm 30/59.

³¹¹ Medenî, “Lafzatü Kezâlike fi'l-Kurâni'l-Kerîm”, 91.

³¹² eş-Şûrâ 42/3.

³¹³ Medenî, “Lafzatü Kezâlike fi'l-Kurâni'l-Kerîm”, 91.

³¹⁴ el-Fetih 48/15.

³¹⁵ el-Bakara 23-24; Yûnus 10/38; el-İsrâ 17/88.

³¹⁶ Yûsuf 12/2; Fussilet 41/3, 44; ez-Zuhruf 43/2-3; ed-Duhân 44/58.

Kur'ân'ın kendine has derinliğini başka bir dile aktarmaya çalışmak sadece Arap dilini bilmekle sınırlı kalmaz. Bu nedenle çeviri sürecinde aşağıdaki hususlara dikkat edilmesi gerekir:

- Kur'ân-ı Kerîm'i hakkıyla anlamak; Kur'ân'ın indiği toplumun dilini, değişim ve gelişim süreçlerini, işaretlerini, davranışlarını, edebi zevklerini, kültürünü anlamaktan geçer. Hangi âyetin hangi olay üzerine indiğini bilmeden Kur'an'ın iletmek istediği mesajı anlamak ve layıkıyla hissetmek zorlaşır.³¹⁷

- Meâl yazacak kişi Arapçaya vâkıf olmalı, Arap dili ve edebiyatını bilmeli, belâgata hâkim olmalı, sarf ve nahiv bilgisini dikkate almalı, tefsir, hadis, fıkıh gibi ilimleri bilmelidir.³¹⁸

- Meâl yazacak kişi Arapçaya vâkıf olduğu kadar çevirisini yapacağı dile de bir o kadar vâkıf olmalıdır. Kişi, âyeti Arapçanın dil yapısı ve bağlamına göre anlamalı; bu anlamı ise Türkçenin dil kuralları ve incelikleri doğrultusunda aktarmalıdır.³¹⁹

- Âyetlerinin birbiriyle olan bağlam bilgisi dikkate alınarak bütün bir bakışla Kur'ân'ın çevirisi yapılmalıdır. Parantez içi bilgi vermek âyetin anlaşılmasını kolaylaştırır. Âyetlerin diğer âyetlerle ilgili bağlantısını atlayarak sadece metin merkezli yapılan bir çeviri, âyetin ne anlatmak istediğinin tam olarak anlaşılmasına yol açar.³²⁰

- Teşbîh sanatı bulunan âyetlerin çevirisi yapılırken, okuyucu teşbîh sanatının farkına varabilmelidir. Cümlede vechü'ş-şebeh (benzetme yönü) açıkça yer almıyorsa meâlde açık hâle getirilmeli; gerekirse parantez ve kısa çizgi yoluyla belirtilmelidir.³²¹

- Meâl Müellifi, Kur'ân'da farklı anlamlarda kullanılan bir kelimenin güçlü olan anlamını tercih etmeli ve aynı anlamlara gelebilecek birkaç ihtimalli kelimedede ise tercih ettiği iki veya daha çok anlamı parantez içine alarak veya kısa çizgi kullanarak belirtmelidir. Örneğin yapılan bir çalışma, Kur'ân'da kalıp ve türevleriyle beraber toplamda 60 defa zikredilen "fitne" kavramı üzerinde durmuş ve bu kavramın "imtihan etmek", "kötülük yapmak", "azap etmek", "uzaklaştırmak", "mecnunluk", "zulüm ve işkence" gibi farklı anlamları olduğuna değinmiştir.³²²

³¹⁷ Fethi Ahmet Polat, "Kur'ân'ı Doğru Anlama Bağlamında Meâlcî Söylemin Açmazları", Kur'ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri, ed. Murat Serdar vd., (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023), 29.

³¹⁸ Mehmet Çelen, "Meâl Yazma Liyakatı ve Yayınlanma Şartları", Kur'ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri, ed. Murat Serdar vd., (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023), 62.

³¹⁹ Ahmed Karadağ, "Meâl Eleştirilerinde Bir Yöntem Sorunu: Meâl Hatası Mı? Anlam Zenginliği Mi?", Kur'ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri, ed. Murat Serdar vd., (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023), 268-269.

³²⁰ Esat Özcan, "Bağlam Bilgisi Eksikliğinin Meallere Etkisi", Kur'ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri, ed. Murat Serdar vd., (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023), 112-114.

³²¹ Ateş, *Kur'an Yorumunda Beyan İlmî*, 52-53.

³²² Nurettin Çiftçi, "Çok Anlamlı Kavramların Kur'ân Meâllerine Yansıması: 'fitne' örneği", Kur'ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri, ed. Murat Serdar vd., (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023), 285-307.

- Âyetlerin çevirisinde sayfa sonları veya duraklar dikkate alındığında mâna bozulabilir. Bu nedenle dikkat edilmesi gereken âyetlerin ifade ettikleri anlamdır.³²³
- Âyetlerin çevirisi yapılırken hazifli kullanımları dikkate almak gerekir. Meâl Müellifi, âyetlerdeki mahzûf unsuru tespit etmeli ve çeviriye aktarmalıdır.³²⁴

3.3. Teşbîh Sanatının Meâllere Yansıtılması

Bu bölümde, Kur'ân'da yer alan teşbîh sanatının Türkiye'de yaygın olan meâllere nasıl yansıtıldığı ele alınacaktır. Yaygın olan ve en çok okunan meâllerden³²⁵ altı tanesi seçilmiş olup öncelikle meâller ile ilgili bilgi verilecektir. Verilen bilgiden sonra özellikle çevirisinde eksik veya hatalı olan âyetler zikredilecek ve seçilen altı meâl karşılaştırma yapmak üzere alt alta yazılacaktır. Seçilen âyette, hangi teşbîh çeşidi olduğu zikredildikten sonra geçen teşbîh öğeleri belirtilecektir. Son olarak, seçilen âyetin nasıl çevrilmesi gerektiği ile ilgili çözüm ve öneriler ortaya koyularak meâllerin değerlendirilmesi yapılacaktır. Seçilen âyetin çevirileri zikredilirken meâllerin basım yılları dikkate alınarak aşağıdaki sıra takip edilecektir.

1. Elmalılı'nın Hak Dini Kur'ân Dili
2. Ö. N. Bilmen'in Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri
3. S. Ateş'in Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli
4. Y. N. Öztürk'ün Kur'ân-ı Kerîm Meâli
5. B. Bayraklı'nın Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Meâli
6. Kur'ân Yolu

Âyet alıntısı yapılan meâller, ayrıyeten dipnotta zikredilmeyecektir. Sadece âyetlerin başına meâl veya müellif isimleri yazılacaktır.

3.3.1. Muhammed Hamdi Yazır: Hak Dini Kur'ân Dili

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde kaleme alınan Elmalılı'nın tefsirini günümüz Türkçesine kazandıran kişiler İsmail KARAÇAM, Emin IŞIK, Nusrettin BOLELLİ ve Abdullah YÜCEL isimleridir. Eserin ilk baskısında eksik görülen âyet numaraları, özel isimlerin ve kişilerin alfabetik fihristi, lügat, hadis metni veya hadis metninin Türkçesi gibi kısımlar bu esere eklenmiştir. Hadis metinlerini ve metinlerin kaynaklarını ekleme kısmıyla

³²³ Avnullah Enes Ateş, *Türkçe Meallerin İstiâre Sanatı Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016) 116.

³²⁴ Ateş, *Türkçe Meallerin İstiâre Sanatı Açısından Değerlendirilmesi* 117-118.

³²⁵ Aydar, "Yaygınlık Bakımından Meallerimiz ve Mealler Üzerinde İstatiksel Bir Değerlendirme", 123-124, 126, 130, 132, 134.

Nusrettin Boilelli; tefsir kaynaklarını ekleme kısmıyla Abdullah Yücel ilgilenmiştir. Bu esere sadeleştirilenler dışında birçok emeği geçen kişiler de vardır.³²⁶

Tanzimatla beraber İslam'dan habersiz batı hayranı kişiler Kur'ân hakkında bilgisizce konuşuyor ve Hristiyan misyonerler de İslam'ı yok etmeye çalışıyordu. Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi ve onun yardımcısı Ahmed Hamdi Akseki, Kur'ân-ı Kerîm tercümesinin Mehmet Akif Ersoy'un, tefsirinin ise Muhammed Hamdi'nin yapmasını istediler. Mehmet Akif'in gönderdiği ilk tercümelerini Muhammed Hamdi beğenmeyince Mehmet Akif bu işten vazgeçtiğini bildirir ve tercüme görevi de Muhammed Hamdi'ye teklif edilir. Muhammed Hamdi, Kur'ân'ın tercüme edilemeyeceğine, eklemeler yapılarak meâl yazılabileceğini inanırdı ve bu görüşü de kabul edilmiştir. Ömrü yetmez düşüncesiyle birçok sûreyi kısaca tefsir ederek geçmiş ancak gerekli gördüğü yerlerde uzun bilgi vermiş ve ispatlar sunmuştur.³²⁷

Elmalılı, tefsirini yazarken o günün biliminden faydalanmış hava tahmini, ceninin cinsiyeti, gibi konulara değinmiştir. Eserinde nakillere yer vermiş, verilen bilgiler arasında tercihe gitmiş, bilgileri eleştirmiş ve kendi görüşlerini ortaya koymuştur. Eseri, kullanılan kelimeler açısından klasik bir metin sayılarak dirâyet tefsiri özelliklerini taşımaktadır. Böylece Elmalılı, kendinden sonra gelenlerin temel kaynakları arasında olacak bir tefsir yazmıştır.³²⁸

Elmalılı, tefsirinde cümleyi bütün bir halde düşünerek âyetlerden kastedilen mânâyı ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Örneğin: “*Şeytan sizi fakirlikle korkutup çirkin çirkin şeylere teşvik ediyor*”³²⁹ şeklinde çevirdiği âyette vaat ediyor (يَعِدُكُمْ) ve emrediyor (يَأْمُرُكُمْ) kelimelerinin karşılıklarını, Türkçe dili açısından uygun olan “korkutmak” ve “teşvik etmek” ifadeleriyle vermiştir.³³⁰

3.3.2. Ömer Nasuhi Bilmen: Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri

Müellif, tefsirin mukaddimesinde çevirileri temelde “tercüme-i harfiyye” ve “tercüme-i tefsiriyye” olmak üzere ikiye ayırır. Tercüme-i harfiyye, kur'ân'ı Kerîm'in harfi harfine aynı şekilde çevirisi demektir ki bu da imkânsızdır. Tercüme-i tefsiriyye ise, kur'ân'ı Kerîm'in insanlara vermek istediği mesajları, hükümleri anlatmak için çeviriyi detaylandırmak, şerh ve

³²⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, sad. İsmail Karaçam vd., (İstanbul: Zehreveyn, 2021) "sunuş".

³²⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, "sunuş".

³²⁸ İsmet Ersöz, “Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri”, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 176-177.; İbrahim Hilmi Karşlı, “Tefsirî (Anlam Merkezli) Tercüme Açısından M. Hamdi Yazır'ın meâl Tarzı”, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, ed. Ahmet Ögke, Rıfat Atay, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 41.

³²⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, el-Bakara 2/268.

³³⁰ Hilmi Karşlı, “Tefsirî (Anlam Merkezli) Tercüme Açısından M. Hamdi Yazır'ın meâl Tarzı”, 42-45.

açıklama yapmaktır. Bu tercüme, Kur'ân'a denk olmayacağından aynı ibadet geçerliliği sağlamaz. Meâlleri okumak ve anlamaya çalışmak kişiye fayda sağlar ve sevap kazandırır.

Müellif, tefsirini yazarken Beyzâvî'nin(ö. 685/1286) Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl; Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) Mefâtîhu'l-ğayb; Ebüssuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) İrşâdü'l-'akli's-selîm; İsmâil Hakkı Bursavî'nin (ö. 1137/1725) Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân; Hatîb eş-Şirbînî'nin (ö. 977/1570) es-Sirâcü'l-münîr; İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî'nin (ö. 741/1341) Lübâbü't-te'vîl; Ni'metullâh b. Mahmûd en-Nahcuvânî'nin (ö. 920/1514 [?]) el-Fevâtîhu'l-ilâhiyye; Mehâimî'nin (ö. 835/1432) Tebşîrü'r-rahmân; Muhammed Mahmûd Hicâzî'nin Et-Tefsîrül-Vâdîh isimli eserlerden faydalanmıştır.

Ömer Nasuhi Bilmen tefsirinde önce sûrelerin içeriği ile ilgili bilgi verir. Meâlini yapacağı âyetleri Arapça zikreder ardından zikrettiği âyetin meâline yer verir ve âyetlerin izahını yapar. 8 ciltten oluşan eserin her cildinin sonunda içindekiler bölümü yer alır. Sekizinci cildin sonunda ayrıyeten cüzlerin ve sûrelerin kaçınıcı ciltte yer aldığı belirtilir. Tefsirinde, Osmanlı Türkçesine ait kelimeler ağırlıklıdır.

3.3.3. Süleyman Ateş: Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli

1975 yılında önce metinsiz olarak yayımlanan meâl daha sonra metin eklenerek yayımlanmıştır. Süleyman Ateş, meâlinde öncelikle Resulullah ve Kur'ân hakkında bilgi verir. Devamında vahiy, âyetlerin yazılması ve ezberlenmesi; Kur'ân'ı Kerîm'in toplanması, âyet ve sûrelerin içeriği gibi konulara ve Kur'ân'ı anlamının önemine değindikten sonra tercüme sorununa değinir. Bu başlık altında çevirinin asla kur'ân olmayacağını, Kur'ân'ı Kerîm'i bütün edebi üslubu, asıl ve yan mânalarını hakkıyla ifade edilecek yabancı bir dilin bulunmadığını belirtir. Tercüme ve meâl kavramlarının farkına değinir. Çeviri asıl metnin yerini tutarken meâl, sözü eksiklikleriyle başka dile aktarmaktır. Meâl çevirisi Müslüman olup da Arapça dilini bilmeyen veya Müslüman olmayan kişilere Allah'ın dinini doğru anlatmak için gereklidir.³³¹

Müellif, meâlinde Kur'ân'ın ilk ve son yıllarda yapılan çevirilerinin isimlerini zikreder.

İlâhî kelâm çevrilirken hiçbir kelimesi eksiltilmemelidir. Eksiltilmesi durumunda âyetin mânası ve hükmü değişir. Harfi tercüme de yapmak mümkün değildir çünkü âyetteki mânayı ve edebi sanatı başka dile aktarmak hedef dilde birkaç kelime daha eklemeyi gerektirir. Bu nedenle Süleyman Ateş, âyetin mânasının anlaşılması için gerekli açıklamaları parantez içinde verdiğini belirtir. Parantezler, âyetin lafzından değildir sözün akışını ihtiva eden anlamlar içerir.

³³¹ Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli* (Ankara: Hayat Yayınları, 2021) "ön söz".

Önceki baskılarda fark edilen çeviri hataları düzeltilmiş ve gereksiz görülen bazı parantezler kaldırılmıştır. Gerekli açıklamalar dipnotta verilmiştir.³³²

Müellifin, meâlinde faydalandığını belirttiği eserler şunlardır:

Beyzâvî: Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl,

Celâleddin el-Mahallî ve Celâleddin es-Süyûtî: Tefsîrü'l-Celâleyn,

Muhammed Hamdi Yazır: Hak Dini Kur'ân Dili,

Hasan Basri Çantay: Kur'ân'ı Kerîm ve Meâli Hakîm,

Mushafü'l-müfesser gibi kısa ve öz Arapça tefsirler.

Bu bilgilerden sonra meâlinde sûre, alfabetik sûre ve konu fihristine yer vererek sûrelerin çevirisine başlamaktadır.³³³ Meâlinde ayrıca bir sözlük bulunmamaktadır. Bilgiler dipnotta verilmiştir. Meâlde, âyetlerin nüzul sebeplerine ve aldığı isimlerin gerekçesine değinilmiştir.

Âyetlere getirilen açıklamalar ve kullanılan kelimeler modern bilimin verileri çerçevesinde şekillenir. Meâlde, Kur'ân'ın ve bilimin gerçeklerinin örtüştüğü vurgulanır.³³⁴ Örneğin: Hicr sûresinin 22. âyetinde³³⁵ yer alan dipnotun açıklamasında bulutlar arasındaki elektron alışverişinden, bitkiler arasındaki tozlaşmadan bahsedilir.³³⁶

3.3.4. Yaşar Nuri Öztürk: Kur'ân-ı Kerîm Meâli

Meâlin yazımına 1988 yılı Nisan-Mayıs aylarında (Ramazan ayında) başlanmış ve 1993 yılı Haziran ayında yazımı tamamlanmıştır.³³⁷ Yazar, meâlin ön sözünde meâli yazma gerekçelerinden bahseder ve gerekçeleri şunlardır:

1. Bazı meâllerde Kur'ân'a ve Arap diline uymayan çevirilerin olduğu hatta örf, mezhep ve hurafenin de bu meâllerin bazı yerlerinde konuşulduğunu ifade eder.³³⁸

2. Meâllerin çoğunda dil sorunu olduğunu belirterek buna örnek olarak meâlinde mânâyı kapalı hale getiren Arapça ve farsça kelimelerin çokça yer aldığı Elmalılı'nın meâlini örnek verir.³³⁹

³³² Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli*, "ön söz".

³³³ Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli*, "fihrist".

³³⁴ Mehmet Yolcu vd., "Süleyman Ateş ve Abdullah Parlıyan'ın Meallerinin Karşılaştırılması", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 10/4 (Aralık 2018), 1335.

³³⁵ "Rüzgârları, aşılıyıcı olarak gönderdikde gökten su indirdik, böylece sizi suladık. Onu depolayan siz değilsiniz."

³³⁶ Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli*, 146.

³³⁷ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, (İstanbul: Yeni Boyut Yayıncılık, 2024), "ön söz".

³³⁸ Öztürk, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, "ön söz".

³³⁹ Öztürk, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, "ön söz".

3. Meâl okumak isteyen kişiler, meâlde sadece Allah'ın (c.c) sözlerinin ne anlama geldiğini görmek istemektedirler. Müelliflerin görüşlerini belirten, okuyucunun zihnini karıştıran parantez içi ifadelerle meâllerde çokça yer verilmesini bu gerekçelerden biri sayar ve bazen parantezin kaldırılarak âyet metnindenmiş gibi sayılmasını da tehlikeli bulur.³⁴⁰

4. Âyette, birden fazla anlama gelecek kelimelerin sadece birinin seçilip diğer anlamın parantez içinde verilmesinin mânayı daralttığını ve okuyucu, parantez içindeki ifadeyi sanki müellifin kendi yorumuymuş gibi algıladığını belirtir. Farklı anlamlara gelecek ifadeleri parantez içine almadan açıkça zikredilmesi gerektiğini savunur ve örneklerle açıklar.³⁴¹

Öztürk, meâl yazma gerekçelerinden bahsettikten sonra meâlini yazarken benimsediği prensipleri açıklar.

1. Halkın anlayabileceği konuşulan Türkçe esas alınmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de korunması gereken Arapça ifadeler, meâlde olduğu haliyle korunarak koyu renkte yazılmış ve ifadelerin anlamına ulaşmak isteyen okuyucular için meâlin sonuna sözlük ve sûrelerin Türkçe anlamları eklenmiştir.³⁴²

2. Meâllerde eleştirdiği duruma düşmeyerek meâlinde parantez içi ifadelerle hiç yer verilmemiştir. Birden fazla mânaya gelen ifadelerin tüm mânaları eğik çizgisi ile (/) ayrılarak verilmiştir.

3. Sûrelerin resmi Mushaf ve nüzul sırası; sûrelerin başlıklarında ve sayfanın üzerinde yer alan üst bilgilerde yer almıştır.

4. Çeviride mezhep veya tasavvufî ekollerin anlayışları ve yorumlarına yer verilmemiş, Arap dili sözlüklerinin anlamları esas alınmıştır.

5. Her yaştaki meâl okuyucusunun kolay anlaması amacıyla meâlde, dil bilgisi kurallarınca zorunluluk olmadığı yerlerde bile noktalama işaretlerine yer verilmiştir. Yaşar Nuri Öztürk'ün meâli üzerine yapılan çalışmalar oldukça fazladır. Yapılan çalışmaların genel olarak değindiği konulardan bahsedilecek olup örneklerine yer verilmeyecektir. Daha etraflıca bakmak isteyenler dipnotta yer alan kaynaktan detaylı örneklere ulaşabilirler.

Meâlin baskılarında bazı ifadeler gözden kaçmış veya hatalı çevrilmiş, bu gibi durumlar yeni baskılarda düzeltilerek yayınlanmış, bazı ifadelerin yerine ise değişen ve gelişen hayatla beraber günümüze uyacak yeni kavramlar getirilmiştir. Örneğin: Önceki baskılarda Nur sûresi

³⁴⁰ Öztürk, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, "ön söz".

³⁴¹ Öztürk, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, "ön söz".

³⁴² Bu ve diğer maddeler için bakınız. Öztürk, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, "ön söz".

31. âyette yer alan “أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ” ifadesinin meâlde yer almadığı, diğer baskılarda ise bu ifadenin çeviriye eklendiği belirtilmiştir.³⁴³

Konuşulan Türkçeyi esas alan meâl, bazı ifadeleri Türkçe karşılıkları ile vermeye çalışırken meâlin bütününde bunu sağlayamamış, bir yerde kelimenin Türkçeleştirilmiş ifadesi yer alırken başka bir yerde ise bu ifade Arapça karşılığıyla kalmıştır.³⁴⁴

Bazı kelimeler, ifadeler Arapça karşılığı ile aynen çevrilmiştir ancak bu durum mânada kapalılığa sebep olabilmektedir.³⁴⁵

Meâlde, âyetlerin mânalarına yeni açılımlar getirilmiş ve bu açılımlar; bazen Öztürk’ün kendi fikirlerini kur’ân ile temellendirme, bazen tefsire kayan açıklayıcı tanımlar ve bazen de güncel olaylardan etkilenerak çağdaş yaklaşımları oluşturmuştur.³⁴⁶

Bazı Arapça kavramlar, içinde bulunduğumuz zamanın ifadeleriyle çevrilmiştir.³⁴⁷ Kodamanlar,³⁴⁸ kamu hakkı,³⁴⁹ sanayi³⁵⁰ gibi...

Meâllerde yorum içeren parantez kullanımına karşı çıkararak kendi meâlinde hiçbir paranteze yer vermeyen/yorum içermediğini savunan Öztürk, parantez yerine eğik çizgi kullanarak, meâlinde sözleri yığmış anlam karmaşası oluşturmuştur. Âyette geçen kelimeleri sözlüklerdeki tüm anlamlara göre çevirmeye çalışmış ve âyetin anlatmak istediği mânayı tercih etmeden tüm seçenekleri okuyucuya sunmuştur. Örneğin: Altı kelimedenden oluşan Felak sûresinin 3. âyetini³⁵¹ eğik çizgi ile devamlı bölerek 25 kelimedede³⁵² çevirmiştir.³⁵³

Kaynak dilden hedef dile yapılan çeviride, hedef dil olan Türkçe’nin cümle yapısı dikkate alınmayarak devrik cümleler kurulmuştur.³⁵⁴

³⁴³ Muammer Erbaş, “Yaşar Nuri Öztürk’ün Meâli Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kur’an Mealleri Sempozyumu*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 1/495-496.

³⁴⁴ Erbaş, “Yaşar Nuri Öztürk’ün Meâli Üzerine Bir Değerlendirme”, 1/498-499.

³⁴⁵ Erbaş, “Yaşar Nuri Öztürk’ün Meâli Üzerine Bir Değerlendirme”, 1/499-500.

³⁴⁶ Erbaş, “Yaşar Nuri Öztürk’ün Meâli Üzerine Bir Değerlendirme”, 1/497-498.

³⁴⁷ Erbaş, “Yaşar Nuri Öztürk’ün Meâli Üzerine Bir Değerlendirme”, 1/500.

³⁴⁸ Öztürk, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, el-Bakara 2/246.

³⁴⁹ Öztürk, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, el-Maûn 107/7.

³⁵⁰ Öztürk, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, Hûd 11/16.

³⁵¹ “وَمَنْ شَرَّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ”، el-Felak 113/3.

³⁵² “Çöktüğü zaman karanlığın/gelip çattığı zaman göz perdelenmesinin/tutulduğu zaman Ay’ın/battığı zaman Güneş’in/ taşıdığı zaman şehvetin/soktuğu zaman yılanın/ümit kırdığı zaman musibetin şerrinden!” Öztürk, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 576.

³⁵³ Düccane Cündioğlu, *Kur’an Çevirilerinin Dünyası* (İstanbul: Kaknüs yayınları, 2005) 157-161.; Gülgün Yazıcı, “Hasan Basri Çantay’dan Yaşar Nuri Öztürk’e Kur’an Meâllerinde Türkçenin Serüveni”, *Kur’an Mealleri Sempozyumu*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 2/387-388.

³⁵⁴ Gülgün Yazıcı, “Hasan Basri Çantay’dan Yaşar Nuri Öztürk’e Kur’an Meâllerinde Türkçenin Serüveni”, 2/389-390.

Cümle oluşturmeyen fasılaların dikkate alınarak yapılan çeviri, anlamın bir bütün olarak anlaşılmasını zorlaştırmakta, âyetin mânasında kopukluk oluşturmaktadır.³⁵⁵

Kur'ân'da yer alan deyimlerin anlaşılabilmesi meâle yansıyarak anlamsızlık oluşturmaktadır.³⁵⁶

Meâlde hatalı, fıkıh ilminden uzak çeviriler mevcuttur. Yöntemsizlik, ciddiyetsizlik, vukûfsuzluk, ufuksuzluk, köksüzlük ve tarihsizlik yönleriyle de eleştirilmiştir.³⁵⁷

3.3.5. Bayraktar Bayraklı: Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Meâli

İlki metinsiz şekilde olan meâl, 2016 yılında metinli bir şekilde yeniden basılmıştır. 2016'dan 2023'e 6 baskısı mevcuttur. Meâlin içindekiler bölümünde, sûreler Mushaf sırasına göre yazılmıştır.³⁵⁸ Müellif meâlin önsözünde, Kur'ân'ı anlayarak okumanın önemine değinir. 21 ciltlik yazdığı tefsire okuyucunun bakmasını istediği için meâlde konuların ve terimlerin ayrıntılarına girmemiş, açıklanması gereken noktalarda da âyetlere dipnotlar koyarak tefsirine yönlendirmiştir. Önsözün sonunda, destek aldığı meâlleri ve kişileri zikretmiştir. Paranteze çok zorda kalınmadığı sürece başvurulmamıştır.³⁵⁹

Meâlinde herhangi bir sözlük, indeks, konu fihristi bulunmamaktadır. Sûrelerin başlangıcında o sûre ile ilgili kısa bilgi de verilmemektedir.

Meâlin eksik, hatalı yönlerini belirten bir çalışmada şunlara değinilmiştir:

Âyette hakiki anlam kastedilirken âyetin, meâle mecâz anlamış gibi yansıtılması ya da bunun tam tersi olarak âyette kastedilen mecazi mâna meâle hakiki mânada yansıtılmıştır. Arapça'da kullanılan deyimlerin karşılığı Türkçe dilinde var ise meâle Türkçe karşılığı yansıtılmalıdır.³⁶⁰

Örneğin İsrâ sûresinin 29. âyetinde³⁶¹ cimrilik ve müsriflik konusu deyimsel olarak anlatılmıştır. Arapça'da *وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ* / elini boynuna bağlamak ifadesi cimriliği; *لَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْأَسْطِ* / onu büsbütün açmak ise müsrifliği belirtir.³⁶² Âyeti, Arapça'daki deyim haliyle Türkçeye aktarmak yerine bu deyim Türkçe karşılığı olan "eli sıkı, eli açık veya keseyi

³⁵⁵ Gülgün Yazıcı, "Hasan Basri Çantay'dan Yaşar Nuri Öztürk'e Kur'an Meâllerinde Türkçenin Serüveni", 2/390-392.

³⁵⁶ Gülgün Yazıcı, "Hasan Basri Çantay'dan Yaşar Nuri Öztürk'e Kur'an Meâllerinde Türkçenin Serüveni", 392-395.

³⁵⁷ Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, 162-175.

³⁵⁸ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân-ı Kerîm Meâli* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2023) "içindekiler".

³⁵⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, "önsöz".

³⁶⁰ Ahmet Karadağ, "Arapça Dil Kurallarından Kaynaklanan İhtilâfların Meâllere Aktarımı: Bayraktar Bayraklı ve Mustafa Öztürk Meâli Örneği", *Amasya İlahiyat Dergisi* 14 (Haziran 2020), 171-195.

³⁶¹ "وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْأَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا" el-İsrâ 17/29.

³⁶² Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 6/662.

açmak” ifadeleri meâle yansıtılmalıydı. Bayraklı, bu âyeti “*Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme ve büsbütün de açıp tutumsuz olma! Yoksa pişman olur, açıkta kalırsın*”³⁶³ şeklinde çevirmiştir. Arapça deyimini, Türkçe karşılığı ile vermemiştir.³⁶⁴

3.3.6. Diyanet İşleri Başkanlığı: Kur’ân Yolu Meâli

DİB’in resmi meâlleri arasında yer alan Kur’ân Yolu Meâli, Hayrettin KARAMAN, Mustafa ÇAĞRICI, İbrahim Kâfi DÖNMEZ ve Sadrettin GÜMÜŞ tarafından hazırlanmıştır. Bu meâl, <https://kuran.diyanet.gov.tr/> sitesinde erişilebilir durumdadır.

Telif heyeti meâlin ön sözünde, meâlde belirtilemeyen önemli mânalara tefsir kısmında yer verildiğini belirtmiştir.³⁶⁵

Meâlde, kaynak metin ve çeviri bir aradadır. Sûre çevirisine başlamadan önce sûre ile ilgili kısa bilgilere yer verilir ve sûre isminin neden bu isimle adlandırıldığı açıklanır. Gerekli görüldüğü yerlerde âyetlerin açıklamasına parantez içinde yer verilir.

Kur’ân Yolu Meâli ile ilgili yapılan çalışmalar çoktur. Tezin konusuyla ilgili olması açısından bazı çalışmalara değinmek gereklidir. Dokuz oturumda gerçekleşen Meallerde Geliştirmeye Açık Alanlar çalışması, Kur’ân Yolu Meâli özelinde gerçekleşmiştir. Her oturumda farklı konuların Türkçeye aktarım sorunları ele alınmıştır.³⁶⁶ Tezimizle ilgili olması açısından dokuzuncu oturumun başlığı altında gerçekleşen bir çalışmada ilgili meâlin geliştirilmesi gereken noktaları, teşbîh özelinde üç başlıkta incelenmiştir. Çalışmanın değindiği konular özetle şunlardır:

1. Teşbîh sanatı içeren âyetin çevirisi yapılırken meâlde teşbîh sanatı belirtilmemiştir.³⁶⁷
2. Âyette geçen teşbîh çeşidi meâlde farklı bir teşbîh çeşidi gibi yansıtılmıştır.³⁶⁸
3. Âyette geçen teşbîh unsurları meâle farklı yansıtılmıştır.³⁶⁹

³⁶³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, el-İsrâ 17/29.

³⁶⁴ Karadağ, “Arapça Dil Kurallarından Kaynaklanan İhtilâfların Meâllere Aktarımı”, 178.

³⁶⁵ Kur’ân Yolu Meâli, haz. Hayrettin Karaman vd. (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2024), “Önsöz”.

³⁶⁶ Bayram Köseoğlu, Mustafa Güvenç (ed.), *Meallerde Geliştirilmeye Açık Alanlar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), “içindekiler”.

³⁶⁷ İbrahim Fidan, “Kur’ân Yolu Meali’nde Teşbih ve İstiârenin Anlamlandırılmasında Geliştirilmeye Açık Hususlar”, *Meallerde Geliştirilmeye Açık Alanlar*, ed. Bayram Köseoğlu, Mustafa Güvenç (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 1204-1205.

³⁶⁸ Fidan, “Kur’ân Yolu Meali’nde Teşbih ve İstiârenin Anlamlandırılmasında Geliştirilmeye Açık Hususlar”, 1205.

³⁶⁹ Fidan, “Kur’ân Yolu Meali’nde Teşbih ve İstiârenin Anlamlandırılmasında Geliştirilmeye Açık Hususlar”, 1206.

Çalışmada, teşbîh sanatının geçtiği âyetlerin çevirisinde fazla problem görülmediği belirtilmiştir.³⁷⁰ Fakat durum böyle değildir. Vahyin çevrilmeyen bir harfi dahi önemlidir. İleride âyetlerin karşılaştırılmasında görüleceği üzere Kur’ân yolu meâli çoğunlukla teşbîh edatına anlam vermemiştir. Bu edata anlam vermemek, teşbîh sanatını çeviride tam hissedememek demektir.

Farklı bir çalışmada, Kur’ân Yolu Meâlinin geliştirilmesi gereken kısımları örneklerle yedi başlık altında incelenmiştir. Meâlde tespit edilen sorunlar özetle şunlardır: kaynak metne bağlılık, failin meçhullüğü, kaynak dilde kullanılan zamirlerin tamamına anlam verme çabası, konuşulan Türkçe’de yer almayan nadir fiillerin meâlde kullanılması, âyetin çevirisinde aynı anlama gelecek farklı kelimeler kullanmak yerine aynı kelimelerin tekrarına yer verilmesi, devrik veya yüklemsiz cümle kullanımı gibi durumlar muhatabın kur’ân’ı Kerîm’i hakkıyla anlamasını zorlaştırmaktadır.³⁷¹

4. TEŞBÎH SANATI BULUNAN ÂYETLERİN TAHLİLİ

4.1. Âyette Hazfedilen Teşbîh Ögesinin Çeviriye Aktarılmaması

Bakara Sûresi 2/73. Âyet

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى ... (٧٣)

Elmalılı: “İşte bundan dolayı, kesilen o sığırın bir parçası ile o ölüye vurun, dedik. Allah ölüleri işte böyle diriltir...”

Ö. N. Bilmen: “İmdi dedik ki: Onun -Boğazlayacağınız sığırın- bazı parçasını o maktule vurunuz. İşte Allah Teâlâ ölüleri böyle diriltir...”

S. Ateş: “Onun için ‘İneğin) bir parçasıyla o (öldürülene) vurun.’ demiştik. İşte Allah böylece ölüleri diriltir...”

Y. N. Öztürk: “Şöyle dedik: ‘Kesilen ineğin bir parçasıyla öldürülen adama vurun.’ İşte böyle diriltir Allah ölüleri...”

B. Bayraklı: “‘Haydi, şimdi öldürülen bu adama, kesilen ineğin bir parçasıyla vurun’ dedik. Allah ölüleri bu şekilde diriltir...”

³⁷⁰ Fidan, “Kur’ân Yolu Meali’nde Teşbih ve İstiârenin Anlamlandırılmasında Geliştirilmeye Açık Hususlar”, 1204.

³⁷¹ Sema Çelem, “Türkçe Kur’ân Çevirilerinde Geliştirilmeye Açık Alanlar -Kur’ân Yolu Meâli Örnekliği’nde-”, *Dini Araştırmalar* 24/61 (2021), 297-324.

Kur'ân Yolu: “Sonra “(kesilen ineğin) bir parçasıyla ölüye vurun” dedik. Böylece Allah ölüleri diriltir..”

Zamanında öldürülen bir Yahudi'nin katili bulunamamış ve bunun üzerine tartışma çıkmıştır. Hz. Musa, katilin bulunması için Allah'ın sığır kesme emrini kavmine söylemiş ancak kavmi başta bu durumun gerçek olduğunu anlamayıp Hz. Musa'nın dalga geçtiğini düşünmüştür. İşin gerçek olduğunu anlayan kavim, âyetin de belirttiği üzere neredeyse Allah'ın emrini uygulamayıp ineği kesmeyecek kadar soru sormuştur. Sonuç olarak kesilen ineğin bir parçası, öldürülen adama vurulmuş ve adam mucize olarak dirilmiştir.³⁷² Yukarıda zikredilen âyette öldürülen adamın diriltilmesi ve Allah'ın ölüleri diriltmesi arasında teşbîh sanatı vardır. Ölen kişiye kesilen ineğin bir parçasıyla vurulması açıkça âyette zikredilmiştir ancak ölen kişinin dirilmesi açıkça zikredilmemiştir. Bu durum âyetin bağlamından açığa çıkmaktadır.³⁷³

Âyette temsîlî teşbîh çeşitleri bulunmaktadır. Müşebbeh: İneğin bir parçasının vurulmasıyla ölen kişinin diriltmesidir, âyette فَضْرَبُوهُ فَحَيَّ كِ kısmı hazfedilmiştir. Müşebbeh bih: Allah'ın ölüleri diriltmesidir, كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى كِ kısmı âyette zikredilmiştir.³⁷⁴ كِ ise teşbîh edatıdır. Meâl çevirisi yapılırken âyetteki teşbîh sanatı meâlde yansıtılmalıdır. Yukarıda zikredilen altı meâl karşılaştırıldığında ne parantez ne kısa çizgi ne de cümle içinde, ölen kişinin diriltmesinden ve teşbîh edatından bahsedilmiştir. Hem teşbîh edatı hem de ölünün diriltmesi meâlde zikredilmelidir.

Âyet: “Bunun üzerine dedik ki: ‘kesilen ineğin bir parçasıyla ölüye vurun’. İşte Allah, ölüleri -onu dirilttiği gibi- diriltir...” şeklinde meâlde yansıtılabilir.³⁷⁵

4.2. Tarafeyn Tespitinin Doğru Yapılmaması

Bakara Sûresi 2/171. Âyet

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءَ وَنِدَاءَ... (171)

Elmalılı: “O kâfirlerin hali, sadece bir çağırma veya bağırmandan başkasını işitmeyerek haykıranın haline benzer...”

³⁷² el-Bakara 2/67-73.

³⁷³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/153.; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru Tûnusiyye, 1404) 1/559-560.

³⁷⁴ Ebü'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü 't-tenzîl ve hâkâ 'iku 't-te 'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kelîmü'd-Dayyib, 1419) 1/100.

³⁷⁵ Ateş, Kur'an Yorumunda Beyan İlmi, 49-50.; Kaya, İsen Şahin, “Kur'ân Meallerinde Teşbih Sanatının Tercüme Sorunu: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, 251- 252.

Ö. N. Bilmen: “*Ve kâfirlerin meseli, o hayvanların meseli gibidir ki, çağırmadan, bağırmadan başka bir şey işitmeksizin haykırır durur...*”

S. Ateş: “*O inkâr edenler(i Hakk'a çağırın)ın durumu, tıpkı bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen (işittiği sesin mânasını anlamayan hayvanlar)a haykıran kimsenin durumu gibidir...*”

Y. N. Öztürk: “*O küfre sapanların durumu, bağırıp çağırma dışında bir şeyi işitmeyen varlıklara haykıranın durumuna benzer...*”

B. Bayraklı: “*Allah'ın indirdiğine tâbi olma çağrısına aldırış etmeyen kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer...*”

Kur'ân Yolu: “*İnkârcılara seslenenin durumu, bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen hayvana haykıran çobanın durumuna benzer...*”

Âyetin ilk kısmında temsîlî teşbîh devamında ise teşbîh-i belîğ vardır. Âyette teşbîh-i belîğ kısmında müşebbeh olan kâfirler, müşebbeh bih olan sağır, dilsiz ve köre benzetilmiştir. Meâllerde teşbîh-i belîğ kısmında sorun gözükmeyeceği için bu teşbîh türü cümleden çıkarılmış, bu nedenle âyetin ilk kısmı ele alınacaktır.

Zikredilen âyet iki şekilde ele alınmalıdır:³⁷⁶

1. Muzâf takdir edilmeksizin الْذِّينَ كَفَرُوا “kâfirlerin durumu”, الَّذِي يَنْعِقُ “çobanın seslendiği hayvanların durumuna” benzetilmiştir.

2. Hazfedilmiş muzâf takdir edildiğinde ise, دَاعِيَ الذِّينَ كَفَرُوا “Kâfirleri davet eden - Peygamber'in/mü'minlerin- durumu” الَّذِي يَنْعِقُ “hayvanlara bağırın çobanın durumuna” benzetilmiştir.

“كَمَثَلِ” teşbîh edatıdır. Vechü's-şebeh, kâfirlerin küfürlerinde ısrar edip bağırma, çağırmadan başka bir şeyden anlamamaları ve Peygamber efendimizin davetinden mahrum kalmalarıdır.

نعق: Haykırmak, çobanın koyunlara bağırması, ıslık çalması, seslenmesi, koyunları uyarması³⁷⁷ anlamlarına gelir. Bu fiil genellikle çobanın hayvanlara seslenmesi için kullanılır.

Bu bilgiler göz önüne bulundurularak meâlleri inceleyelim.

Kur'ân Yolu: İnkârcılara seslenen kişinin durumu, çobana benzetilmiştir.

³⁷⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/213-214.

³⁷⁷ Halîl b. Ahmed, “*Kitâbü'l- 'Ayn*” 1/171.; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, 5/445.; Râgıb el-İsfahânî, “*Müfredât*”, 1449.; İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'Arab*, 10/356.; Zebîdî, “*Tâcü'l- 'arûs min cevâhiri'l- 'Kâmûs*” 25/88.

Y. N. Öztürk: İnkârcıları, varlıklara haykıran kişinin durumuna yani çobana benzetmiştir. Hayvan yerine varlık kelimesi tercih etmiştir.

Ö. N. Bilmen: Kâfirler, hayvanlara benzetilmiştir.

Süleyman Ateş: Peygamber'in durumunu, çobanın durumuna benzetmiştir.

Bayraktar Bayraklı: Kâfirlerin durumu, hayvanların durumuna benzetilmiştir.

M. H. Yazır: Kâfirlerin durumu, bağırma ve çağırma dışında bir şey işitmeyen haykıran kişiye benzetilmiştir.

Kur'ân Yolu ve Süleyman Ateş'in meâlinde, hazfedilmiş muzaf takdir edilerek çeviri yapılmıştır. Ömer Nasuhi Bilmen ve Bayraktar Bayraklı meâlinde, muzaf takdir edilmeden çeviri yapılmıştır. Bu âyet özelinde dört meâlin çevirileri geriye kalan iki meâle göre daha isabetli çevrilmiştir, tercih edilebilir.

Ancak Y. Nuri Öztürk'ün meâlinde inkârcılar, varlıklara haykıran kişinin durumuna benzetilmiştir. Ne hayvan ne de çoban kelimeleri çeviride yer almaktadır. Müşebbeh inkârcılar olursa, müşebbeh bih hayvanlar olur veya müşebbeh inkârcılara seslenen kişi (Peygamber) olursa, müşebbeh bih çoban olur. Yaşar Nuri Öztürk bu âyeti tam olarak meâle doğru bir şekilde yansıtamamıştır. Hatalı bir çeviri yapmıştır. Muhammed Hamdi Yazır'ın meâlinde de kâfirler, bir şey anlamayan, haykıran kişiye benzetilmiş ancak âyette kastedilen anlam bu değildir.

4.3. Meâlde Müşebbeh Bihin Yanlış Anlamlandırılması ve Âyette Kastedilen Mânanın Çeviriye Yansıtılmaması

Tevbe Sûresi 9/28. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ ... (٢٨)

Elmalılı: “Ey iman edenler! Müşrikler bir pisliktirler...”

Ö. N. Bilmen: “Ey îman edenler!. Şüphesiz ki, müşrikler nâpâk kimselerdir...”

S. Ateş: “Ey inananlar! (Allah'a) ortak koşanlar pisliktir...”

Y. N. Öztürk: “Ey inananlar! Müşrikler bir pisliktir!..”

B. Bayraklı: “Ey iman edenler! Biliniz ki müşrikler sadece bir pisliktir...”

Kur'ân Yolu: “Ey iman edenler! Bilin ki Allah'a ortak koşanlar pislige batmışlardır...”

Âyette teşbîh-i belîğ vardır. الْمُشْرِكُونَ “Müşrikler” müşebbehtir ve müşebbeh bih olan نَجَسٌ “pislige” benzetilmiştir. Âyette benzetme yönü ve edatı zikredilmemiştir ki teşbîhin

vurgusu artsın. Müşrikler, âyette necis sayılmış ve pislikle özdeşleştirilmiştir. Meâllerde teşbîhin bu anlamı yansıtılmalıdır. Kur’ân Yolu dışındaki beş meâl, müşrikleri bizzat pislikle nitelendirmiştir. Ancak Kur’ân yolu meâli Müşriklerin pislige battıklarını belirtmiştir. Âyetin kastettiği mânadan uzaklaşmıştır. Belki de Kur’ân yolu meâli bu çeviriyi, insanın sadece inanç veya fikir yoluyla pislendiğini ancak madde olarak insanın pis olamayacağını düşündüğü için tercih etmiş olabilir. Belki de Gayrimüslim bir okuyucunun meâli okuduğunu düşünerek âyete bu şekilde bir anlam vermiştir.

Kehf Sûresi 18/45. Âyet

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ فَأَخْتَلَطُ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ ...
(٤٥)

Elmalılı: “Ey Muhammed! Sen onlara dünya hayatının misalini ver. Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bitkileri (her renk ve çiçekten) birbirine karışmış, nihayet bir çöp Kırıntısı olmuştur. Rüzgârlar onu savurur gider...”

Ö. N. Bilmen: “Ve onlara dünya hayatının misalini irad et. Bir su gibi ki, onu gökten indirdik, sonra onunla yerin bitirmiş olduğu şeyler karıştı. Sonra da cüz’leri kurudu parçalandı, rüzgârlar onu savurur, dağıtır oluverdi...”

S. Ateş: “Onlara dünya hayatının, tıpkı şöyle olduğunu anlat! Gökten bir su indirdik, yerin bitkisi onunla karıştı ve (sonunda bitkiler), rüzgârların savurduğu çöp kırıntıları haline geliverdi...”

Y. N. Öztürk: İğreti hayatın şu su örneği gibi olduğunu onlara anlat: “O suyu gökten indirdik. Yerin bitkisi onunla karıştı. Derken, o bitki, rüzgârların savurup dölediği parçacıklara dönüştü...”

B. Bayraklı: “Onlara şunu da örnek göster: ‘Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bitkisi birbirine karışmış; arkasından rüzgârın savurduğu çerçöp haline gelmiştir...’”

Kur’ân Yolu: “Onlara dünya hayatına dair şu örneği de ver: O gökten indirdiğimiz su gibidir; o su sayesinde yerdeki bitkiler gelişip birbirine karışır, sonra da bu bitkiler rüzgârın savurduğu çerçöp haline gelir...”

Âyette, temsîlî teşbîh bulunmaktadır. Müşebbeh الْحَيَاةِ الدُّنْيَا “dünya hayatı”dır. Müşebbeh bih önce مَاءٍ “su” sonra هَشِيمًا “kurumuş bitkiler”dir. Benzetme edatı “ك” harfidir. Vechü’ş-şebeh ise dünya hayatının önce suyla canlanıp yeryüzünün yeşermesi ardından bu canlılığın devam

etmeyerek son bulmasıdır. Yani âyet, başlangıçta cezbedici olan dünya hayatının ardından gelen gözden düşürücü özelliğine vurgu yapıyor. Meâllerde de bu mâna öncelenmelidir.

Meâllerin karşılaştırılması yapıldığında Y. Nuri Öztürk'ün dışındaki tüm çeviriler dünya hayatının önce canlandığı ancak en sonunda canlılığın son bulduğunu, değersizleştiğini vurgulamıştır. Y. Nuri Öztürk ise meâlinde dünya hayatını “iğreti hayat” diye çevirmiş, devamında yağmurla yeryüzünün bitkilerinin canlandığına değinmiş ancak en sonunda bu bitkilerin tozlaşmasını “dölleme” kelimesiyle ifade etmiştir. Sanki şöyle bir durum oluşuyor: Dünya hayatı suyla canlandı, yeşerdi en sonunda yok olmak yerine tekrardan döllenerek dirilen bir tabiat, dün hayatı fikri verilmeye çalışılıyor. Ancak âyetin kastettiği anlam bu değil. Bizim için burada farklı çevrilmesi nedeniyle هَشِيم kelimesi önemlidir.

هَشِيم: Kurumuş, kırılmış ağaç ve bitki, her çeşit kuru ot, parçalanmış ufalanmış şey, saman gibi anlamlara gelir.³⁷⁸

Kelimenin sözlük anlamlarına baktığımızda yeniden doğuşa işaret eden tozlaşma, dölleme gibi bir anlamı bulunmamaktadır. Yeniden doğuşu ifade eden dölleme kelimesiyle çeviri yapan Yaşar Nuri Öztürk'ün meâli, âyetin genel olarak vermek istediği mesajdan uzaklaşmıştır. Diğer beş meâl, kullandığı “çerçöp, kurudu, çöp kırıntısı” ifadeleriyle dünya hayatının tüm bu canlılığının yok olup gideceğine değinerek daha doğru çeviri yapmıştır.

Şûrâ Sûresi 42/32. Âyet

وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَغْلَامِ (۳۲)

Elmalılı: “Denizde yüce dağlar gibi gemilerin yürümesi de O'nun kudretinin delillerindedir.”

Ö. N. Bilmen: “Ve O'nun âyetlerindedir, denizde dağlar gibi cereyan eden gemiler.”

S. Ateş: “Denizde dağlar gibi akıp giden (gemi)ler O'nun âyetlerindedir.”

Y. N. Öztürk: “Denizde o dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun âyetlerindedir”

B. Bayraklı: “Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun varlığının delillerindedir.”

Kur'ân Yolu: “Denizde (yelkenlerini) bayraklar gibi (açarak) süzülüp giden gemiler de O'nun kudretinin kanıtlarındandır.”

³⁷⁸ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l- 'Ayn*, 3/405.; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, 6/53.; Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 4/70.; İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'Arab*, 12/612.; Zebîdî, *Tâcü'l- 'arûs min cevâhiri'l- 'Kâmûs*, 34/100.

Âyette teşbîh-i mürsel bulunmaktadır. Müşebbeh olan الْجَوَار “gemiler”, الأعلام “dağlara” benzetilmiştir. Teşbîh edatı gibi anlamına gelen “ك” harfidir.

Cerir’in beytinde:

إِذَا قَطَعْنَ عَلْمًا بَدَا عَلْمٌ، ... حَتَّى تَتَاهَيْنَ بِنَا إِلَى الْحَكَمِ

خَلِيفَةَ الْحَجَّاجِ غَيْرِ الْمُتَّهَمِ، ... فِي ضَنْضِي الْمَجْدِ وَبُؤْبُؤِ الْكَرَمِ³⁷⁹

“Biz Hakem’e varıncaya kadar, bir dağı aştığımızda başka bir dağ göründü.

Cömertliğin kaynağı ve asaletin temelinde, Haccac’ın suçsuz halifesi.”³⁸⁰

Beyitte عَلْم kelimesine dağ anlamı verilmiştir. Sözlüklere baktığımızda ise الْعَلْمُ: İz, işaret, sancak, nişan, dağ, üst dudaktaki yarık izi, yol tabelası, yol işareti gibi anlamlara gelir. عَلْم kelimesinin çoğulu أَعْلَام kelimesidir. Sözlüklerde bu kelimenin mânasının verildiği kısımda yukarıdaki âyet zikredilmiş ve özellikle kelimeye “dağ” anlamı verilmiştir.³⁸¹

Eş’arî Ebu Âmir’in(r.a), Hz. Peygamber’den işittiği bir rivayette³⁸² geçen “عَلْمٌ” ve “الْعَلْمُ” kelimelerine dağ anlamı verilmiştir. Hadisin konuyla ilgili olan yerinde: Dağın yanına yerleşen kimselerin "وَلَيُنزِلَنَّ أَقْوَامٌ إِلَى جَنْبِ عَلْمٍ", evlerine gelen fakirleri elleri boş geri çevirmelerinden dolayı Allah’ın (c.c) o dağı üzerlerine geçirerek helak etmesi "وَيَصْنَعُ الْعَلْمَ" anlatılmaktadır.

الْجَوَار kelimesi su gibi akan/geçip giden nesnelere için kullanılır ve جَارِيَةٌ kelimesinin çoğuludur. Âyette akan gemiler anlamında kullanılmıştır.³⁸³ Âyetin çevirisinde akıp giden gemilerin dağlara benzetilmesi gerekmektedir.

Meâller karşılaştırıldığında “الأعلام” kelimesini Kur’ân Yolu “bayraklar” diye çevirmiş, diğer beş meâl ise bu kelimeye “dağlar/yüce dağlar” anlamı vermiştir. Beş meâlin çevirisi daha tercih edilebilir gözükmemektedir, ancak Kur’ân Yolu’nun çevirisinin tercih edilebilirliği azalmıştır.

Cuma Sûresi 62/5. Âyet

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْجَمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا...

³⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 12/420; Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-‘Kâmûs*, 33/132.

³⁸⁰ Kaya, İsen Şahin, “Kur’ân Meallerinde Teşbih Sanatının Tercüme Sorunu: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, 257.

³⁸¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-‘Ayn*, 2/152-153; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, 1026; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 12/219-220; Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-‘Kâmûs*, 33/132-133.

³⁸² "يَكُونَنَّ مِنْ أُمَّتِي أَقْوَامٌ يَسْتَجْلُونَ الْجَزَّ وَالْحَرِيرَ، وَالْخَمْرَ وَالْمَعَارِفَ، وَلَيُنزِلَنَّ أَقْوَامٌ إِلَى جَنْبِ عَلْمٍ، يَرُوحُ عَلَيْهِمْ بِسَارِحَةٍ لَهُمْ، يَأْتِيهِمْ -يَغْنِي الْفَقِيرَ- لِحَاجَةٍ، فَيَقُولُونَ: ارْجِعْ إِلَيْنَا غَدًا، فَيَبْتِئُهُمُ اللَّهُ، وَيَصْنَعُ الْعَلْمَ، وَيَمْسُخُ آخِرِينَ قِرْدَةً وَخَنَازِيرَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ."

Ebü’l-Abbâs Zeynüddîn (Şihâbüddîn) Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif eş-Şercî ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, çev. Ahmed Naim vd. (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 8/316.

³⁸³ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, 328.

Elmalılı: “Kendilerine Tevrat yükletilip de sonra onu taşımayanların durumu, kitaplar taşıyan eşeğin durumu gibidir...”

Ö. N. Bilmen: “Kendilerine Tevrat yükletilmiş, sonra onu yüklenmemiş olanların meseli, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin meseli gibidir...”

S. Ateş: “Kendilerine Tevrat yükletilip de sonra onu taşımayan (onun buyruklarını tutmayan)ların durumu, kitaplar taşıyan eşeğin durumu gibidir...”

Y. N. Öztürk: “Sırtlarına Tevrat yükletilip de sonra onu taşımayanların durumu, kutsal kitap parçaları taşıyan eşeğin durumuna benzer...”

B. Bayraklı: “Tevrat’ı bilip sonra onun öğretilerine uymayanlar, sırtında kitaplar taşıyan eşek gibidir...”

Kur’ân Yolu: “Tevrat’la yükümlü tutulup da onun hakkını vermeyenlerin durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumuna benzer...”

Âyette temsîlî teşbîh bulunmaktadır. Müşebbeh مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ “Tevrat ile yükümlü olanların durumu”dur. Müşebbeh bih الْحَمَارُ “eşek”tir. Teşbîh edatı durumu gibi anlamına gelen “كَمَثَلٍ” ifadesidir. Vechü’ş-şebeh Yahudilerin Tevrat’la sorumlu tutulup, onu okuyup, bilip ama amel etmemeleri, Tevrat’ın buyruklarını inkâr etmeleri koca koca, ağır kitaplar taşıyarak yükten başka bir şey hissetmeyen eşeğin durumuna benzetilmiştir.³⁸⁴

Bu âyeti Y. Nuri Öztürk’ün meâline değinmek için zikrettik. O, çevirisinde koca koca, ağır kitaplar yüklenen eşeğin durumundan ziyade eşeğin, kutsal kitap parçaları taşıdığını belirtmiştir. Bu, âyetin kastettiği mânadan uzak bir ifadedir. Eşeğin kullanım amacı da düşünüldüğünde bir ağırlığın olması gerekir. Y. Nuri Öztürk’ün ifadesi isabetli değildir. Diğer meâllerin çevirisi tercih edilebilir.

4.4. Âyette Zikredilen Teşbîh Edatının İhmali ve Müellif Tasarrufundan Kaynaklanan Aktarım Sorunları

Bu başlık altında, âyette zikredilen teşbîh edatının meâllere yansıtılmaması ortak bir sorun olsa da; bazı âyetlerin çevirisinde müellifin müşebbeh bihe birden fazla mâna yükleyerek âyette ağır gelen anlamı tercih etmeyip tercihi okuyucuya bırakması belirsizliğe yol açarak

³⁸⁴ Ebü’l-Kâsım Abdullâh (Abdülbâkî) b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Nâkıyâ b. Dâvûd el-Bündâr el-Bağdâdî, *el-Cümân fî teşbîhâtî’l-Şur’ân*, (b.y., y.y.,410.), 385-386.; Zemahşeri, *Keşşâf Tefsiri*, 4/530.; Nesefî, *Medârikü’t-tenzil ve hakâ’iku’t-tevil*, 3/480-481.; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 28/213-214.

okuyucuda kafa karışıklığına neden olmaktadır veya kendi kişisel yorumunu çeviriye dâhil etmesi sonucu âyette kastedilen asıl mânadan uzaklaşmaktadır.

Bu kısımda diğer meâller haricinde Kur'ân Yolu meâline ayrıca değinmek gereklidir. Çalışmada seçilen diğer meâllerle kıyaslandığında Kur'ân Yolu meâlinde karşılaşılan genel bir sorun teşbîh edatına anlam vermemektir. Teşbîh edatının çeviriye yansıtılmaması konusunda bu başlık altında zikredilmeyen âyetlerde³⁸⁵ sadece Kur'ân Yolu meâlinde problem görülmektedir. Nahl sûresinin 77. ve Kamer sûresinin 50. âyetinde “ك” edatına; Hac sûresinin 31. ve Meâric sûresinin 43. âyetinde “كَانَ” edatına anlam verilmemiştir.

Fussilet Sûresi 41/34. Âyet

... فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾

Elmalılı: “... O zaman seninle kendi arasında bir düşmanlık olan kişinin, sanki samimi bir dost gibi olduğunu görürsün.”

Ö. N. Bilmen: “... Artık o zaman seninle kendi arasında âdavet olan kimse, sanki bir sadakatli dosttur.”

S. Ateş: “... O zaman bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dosttur.”

Y. N. Öztürk: “... O zaman görürsün ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sınımsız bir dost gibi oluvermiştir.”

B. Bayraklı: “... Bir de bakarsın ki seninle arasında düşmanlık bulunan kişi sanki candan bir dostmuş gibi olur.”

Kur'ân Yolu: “... o zaman bir de göreceksin ki seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş!”

Âyette iyi ve kötü şeylerin birbirine denk olmadığı ve muhatabın kötülük karşısında iyiliği, güzelliği seçmesi gerektiği vurgulanmıştır. Âyette teşbîh-i mücmel vardır. Müşebbeh “الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ” “aranızda düşmanlık bulunan kimse”dir. Müşebbeh bih “وَلِيٌّ حَمِيمٌ” “sıcak bir dost”tur. كَانَ teşbîh edatıdır. Vechü’ş-şebeh âyette lafzen zikredilmemiştir. Bu öge ile muhataba gösterilen güzel bir davranış ve iyilik karşısında, kendisine düşmanlık besleyen kimsenin bile kalbinin yumuşayarak yakın ve samimi bir arkadaşına dönüşebileceği kastedilmiştir.

³⁸⁵ en-Nahl 16/77; el-Hac 22/31; el-Kamer 54/50; el-Meâric 70/43.

كَانَ edatına “sanki, gibi, sanki...gibidir” anlamları verilebilir. Meâllerin çevirilerine baktığımızda Kur’ân Yolu âyette zikredilen teşbîh edatına anlam vermemiş, Ömer Nasuhi Bilmen ve Süleyman Ateş “sanki” anlamı vermiş, Muhammed Hamdi Yazır ve Bayraktar Bayraklı “sanki...gibi” şeklinde anlam vermiştir. Kur’ân Yolu dışındaki âyet meâlleri tercih edilebilir ancak şuna değinmek gerekir. Teşbîh sanatını bilmeyen Türk okuyucusunun bu âyeti okurken bir karşılaştırma olduğunu hissetmesi bakımından çeviride kullanılan “sanki...gibi” ifadeleri tek başına kullanılan “sanki” ibaresinden daha tutarlı bir kullanım olarak görünmektedir.

İbrâhîm Sûresi 14/26. Âyet

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ (٢٦)

Elmalılı: “Kötü sözün durumu da, yerden koparılmış, kökü olmayan kötü bir ağaca benzer”

Ö. N. Bilmen: “Habis bir kelimenin misali ise: Yerin üzerinden koparılmış, nâpâk bir ağaç gibidir ki, onun için bir sebat yoktur.”

S. Ateş: “Kötü sözün durumu da gövdesi yerin üstünden koparılmış, sabit olmayan kötü bir ağaca benzer.”

Y. N. Öztürk: “Çirkin/aldatıcı bir sözde gövdesi toprağın üstünde destek bulmuş çirkin/bereketsiz bir ağaca/soya benzer; dayanağı yoktur onun.”

B. Bayraklı: “Çirkin bir söz de, gövdesi toprağın üstünde destek bulamamış bir ağaca benzer”

Kur’ân Yolu: “Kötü sözün misali de kökü yerden sökülmiş, ayakta duramayan kötü bir ağaçtır.”

Âyette temsîlî teşbîh vardır. Müşebbeh, كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ “kötü söz”dür. Kötü sözden maksat şirk veya her türlü kötü sözdür. Müşebbeh bih شَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ “köksüz, çürük bir ağaç”tır. Edâtü’t-teşbîh “gibi” anlamına gelen كَ harfidir. Vechü’ş-şebih her çeşit kötü söz/şirk yok olmaya mahkûmdur, çürük, dayanıksız bir ağaç gibi. اجْتُثَّتْ kelimesi ise kökü çıkarılmış anlamında kullanılır.³⁸⁶

Meâllere baktığımızda Kur’ân Yolu, teşbîh edatına anlam vermemiştir. Y. Nuri Öztürk, çürük, köksüz demek yerine ağacı çirkin ve bereketsiz olarak nitelemiş hatta ağaç değil soy anlamına gelebileceğini de belirterek kararı okuyucuya bırakmıştır. اجْتُثَّتْ kelimesini de kökü çıkarılmış anlamında kullanmamıştır. Bayraktar Bayraklı da اجْتُثَّتْ kelimesine doğru anlamı

³⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 2/126.; Zebîdî, “*Tâcü'l-‘arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*” 13/454.

vermemiştir. Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Ateş ve Muhammed Hamdi Yazır'ın çevirisi daha münasip düşmektedir, tercih edilebilir.

Muhammed Sûresi 47/15. Âyet

...كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ ﴿١٥﴾

Elmalılı: “...Bunların durumu, ateşte ebedî olarak kalacak olan ve bağırsaklarını parçalayacak kaynar su içirilen kimsenin durumu gibi olur mu?”

Ö. N. Bilmen: “-Artık böyle zâtlar- ateşte ebediyyen kalan ve pek kaynar sudan içirilip de bağırsakları parçalanan kimseler gibi midir?”

S. Ateş: “(Şimdi bu nimetler içinde yaşayanlar) ateşte ebedî kalan ve bağırsaklarını parça parça kesen sıcak suyun içirildiği kimseler gibi olur mu?”

Y. N. Öztürk: “...Bu nimetler içindekiyle, uzun süre ateşte kalıp da içirildiği sıcak su tarafından bağırsakları parçalanan kimse aynı olur mu?”

B. Bayraklı: “...Bu durumda olanlar, süreli olarak ateşte kalıp, bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilenlerle bir midir?”

Kur’ân Yolu: “...Şimdi bunlar, ateşte devamlı kalan, bağırsaklarını parçalayan kaynar su içirilen kimseler gibi olur mu hiç?”

Zikredilen âyetin öncesinde inkâr edenler ve iman edenlerden bahsedilir. Bu âyete gelindiğinde iman edenlerin gireceği cennetin misali verilir. Cennet, su, süt, şarap ve bal ırmaklarının olduğu bir yerdir ve içerisinde her meyve vardır. Âyetin sonuna gelindiğinde ise teşbîh-i temsîlî vardır. Yukarıda sadece âyetin teşbîh içeren kısmı ele alındı. Âyette muttakîlere vaat edilen cennet, cehennemde ebedî kalacak olan kişinin durumuna benzetilmiştir. Yapılan bu teşbîh, ret ve yadırgama mânasındadır. Âyette asıl anlatılmak istenen anlam “Cennetin misali, cehennemde ebedî kalacak kişinin cezası gibi olur mu hiç? Yani, olmaz” şeklindedir.³⁸⁷

Müşebbeh مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعِدَ الْمُتَّقُونَ “muttakîlere vaat edilen cennetin misali”dir. Müşebbeh مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعِدَ الْمُتَّقُونَ “ateşte ebedî kalacak kişi”dir. Edâtü't-teşbîh “gibi” anlamına gelen كَ harfidir. Vechü's-şebeh ise bir tarafta cennetteki nimetler içinde bulunan mittakîler diğer tarafta ise cehennem azabı içinde bulunan kişilerin durumudur. Bu âyette teşbîh, zıtlık üzerinden gerçekleşmiş ve iki durumun birbirine ne kadar uzak olduğu vurgulanmıştır.

³⁸⁷ Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 4/320-321.; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 26/94-95.

Meâller karşılaştırıldığında Yaşar Nuri Öztürk ve Bayraktar Bayraklı, âyette zikredilen teşbîh edatını meâllerinde yansıtmamıştır ve âyette cehennemde ebedî kalma durumu söz konusuken Bayraktar Bayraklı, bu durumu “sürelî” kelimesi ile ifade etmiştir. Bu kelime ebediyen ateşte kalmayı ifade etmez. Kendi görüşünü meâle yansıtmıştır.

Nitekim Bayraklı, cehennemin ebedîliği konusunda sonsuz azabın Allah’ın merhametine uymadığını savunarak cehennemin “uzun sürelî” olacağını ancak sonsuza dek azabın olmayacağı görüşündedir.³⁸⁸

M. Hamdi Yazır, Süleyman Ateş, Ömer Nasuhi Bilmen ve Kur’ân Yolu meâllerine baktığımızda ise hem teşbîh edatına anlam verilmiş hem de ateşteki kişilerin orada ebedî kalacakları belirtilerek çeviriler daha isabetli görünmektedir, tercih edilebilir.

4.5. Teşbîh Sanatı Bulunan Âyetlerin Çevirisinde Anlam Bütünlüğünün İhmali

Nûr Sûresi 24/40. Âyet

أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكِدْ يَرِيهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ (٤٠)

Elmalılı: “Yahut (o kâfirlerin duygu, düşünce ve davranışları) engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bulut. Bir biri üstüne yığılmış karanlıklar... İnsan, elini çıkarıp uzatsa, nerdeyse onu dahi göremez. Bir kimseye Allah, nur vermemişse, artık o kimsenin ışık ve aydınlıktan nasibi yoktur.”

Ö. N. Bilmen: “Yahut -onların amelleri- bir derin denizdeki karanlıklar gibidir ki, o denizi bir dalga bürür, üstünden bir dalga bir bulut -ihata eder. Bunlar -bazısı bazısı üstünde olan zulmetlerdir. Elini çıkardığı zaman onu görmeğe yaklaşamaz. Ve herkim için ki, Allah bir nur nasib- kılmamıştır, artık onun için nurdan bir şey yoktur”

S. Ateş: “Yahut (onların işleri) engin bir denizdeki karanlıklar gibidir: (Bir deniz) ki üstünü bir dalga örtüyor, onun üstünden bir dalga onun üstünden de bir bulut (örtmektedir). Birbiri üstüne yığılmış karanlıklar. (İçinde bulunan kimse) elini çıkarsa neredeyse onu dahi göremez. Allah bir kimseye nur vermemişse artık onun nuru olmaz.”

³⁸⁸ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2003) 9/315-316.; İbrahim Toprak, *Cennet ve Cehennemin Ebedîliği* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010) 40-41, 65.

Y. N. Öztürk: “Engin denizdeki karanlıklara da benzerlik var. Üst üste dalgaların kapladığı bir deniz. Daha üstünde de bulutlar var. Birbiri üstüne karanlıklar. Elini çıkarsa göremeyecek halde. Allah’ın ışık vermediği kişiye hiçbir ışık bulunamaz.”

B. Bayraklı: “Yahut engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir. Onu, üst üste dalgalar ve dalgaların üstünde bulutlar örter; karanlıklar üstünde karanlıklar, insan elini dışarı çıkarttığı zaman, neredeyse onu göremez bile. Allah’ın ışık vermediği kimsenin ışığı olmaz.”

Kur’ân Yolu: “Yahut dalga, üstünde yine dalga, onun üstünde de bulutla (kara bulut gibi bir dalga ile) kaplı büyük bir denizdeki karanlıklar gibidir; birbiri üzerinde karanlıklar! Neredeyse elini çıkarsa onu göremeyecek. Allah bir kimseye ışık vermezse onun aydınlıktan asla nasibi yoktur.”

Konu bütünlüğü açısından zikredilen âyetin bir öncesinde inkâr edenlerin işlediği salih ameller seraba benzetilmiştir. O kişi ki bu amellerin kendisine fayda vereceğini ve azaptan kurtulacağını zanneder. Ancak işin sonunda çölde görülen serap gibi amelleri yoktur, kişiye fayda vermez ve işe yaramaz. Yukarıda asıl zikrettiğimiz âyette ise kâfirlerin amelleri; derin bir denizin birbiri üstündeki dalgaları ve üzerinin bulutlarla kaplanması sebebiyle, kendine en yakın uzvu olan elini dahi görmekten âciz kalan kimsenin katman katman, yoğun karanlıklar içinde kalma durumuna benzetilmiştir.

Âyette teşbîh-i temsîlî bulunmaktadır. Müşebbeh **أَعْمَالُهُمْ** “kâfirlerin amelleri”dir, bir önceki âyette zikredilmiştir. Müşebbeh **بِه**, **ظَلَمَاتٍ فِي بَحْرِ** “denizdeki karanlıklar”dır. Bu kelimenin içine denizin derinliği, dalgalar ve bulutlar da girer. Teşbîh edatı gibi anlamına gelen “ك” harfidir. Vechü’s-şebeh denizdeki derinliğin, üst üste gelen dalgaların ve bunların üzerindeki bulutun oluşturduğu katman katman karanlıkta elini görmek için uzatan kişinin Allah ışık vermediğinde çok yakınındaki eli dahi görmekten mahrum olmasıdır. Âyet, kişinin çaresizliğini, Allah’ın nuru ve hidayeti olmadan hiçbir şeyin ona yol gösteremeyeceğini, karanlıkta dibindeki eli göremediği gibi amellerini de göremeyeceğini ifade eder.

Meâllere yansıması gereken iki nokta vardır. Birincisi; bir önceki âyetle konu bütünlüğü olması açısından bağlantı kurulup müşebbehin “kâfirlerin amelleri” parantez içinde veya kısa çizgi ile belirtilmesi gerekmektedir. İkincisi ise “denizdeki karanlık” ifadesi denizin derinliğini, dalgaları ve bulutları da kapsar. Çünkü, ك edatından sonra müşebbeh **بِه** mürekkebi ise bazen bu edattan sonra gelen müfred kelime, benzetmeyi tek başına ifade etmeyebilir.

Meâllere baktığımızda Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Ateş ve Muhammed Hamdi Yazır meâllerinde önceki âyetle konu bütünlüğü sağlamak amacıyla “Kâfirlerin amelleri” ifadesini parantez içinde (M. Hamdi Yazır-Süleyman Ateş) ve kısa çizgi (Ö. Nasuhi Bilmen) arasında belirtmişlerdir. Ancak müşebbeh bihi sadece “karanlıklar” ifadesi ile sınırlı tutmuşlardır. Bayraktar Bayraklı ve Y. Nuri Öztürk müşebbehi bu âyette belirtmemişler ve müşebbeh bihi karanlıklar kelimesi ile sınırlı tutmuşlardır. Kur’ân yolu meâli ise eğer bir önceki âyetle bağlantı kurarak müşebbehi parantez içinde belirtseydi tercihimize en yakın olan çeviriydi. Sonuç olarak âyetin teşbîh içeren kısmı “*Yahut -inkâr edenlerin amelleri- engin bir denizi, üst üste gelen dalgaların örttüğü ve üzerini de bulutun kapladığı karanlıklar gibidir*” şeklinde çeviriye yansıtılabilir.

Duhân Sûresi 44/43-46. Âyetler

إِنَّ شَجَرَتَ الرَّقُومِ (٤٣) طَعَامُ الْآثِمِينَ (٤٤) كَالْمُهْلِ يَغْلَى فِي الْبُطُونِ (٤٥) كَغَلَى الْحَمِيمِ (٤٦)

Elmalılı:

- “43. Gerçekten zakkum ağacı,
44. Günahkârların yemeğidir.
45. O pota gibi karınlarda kaynar.
46. O, kızgın bir sıvının kaynaması gibidir.”

Ö. N. Bilmen:

- “43. Muhakkak ki, o zakkum ağacı.
44. Çok günahkâr olanın taamıdır.
45. Erimiş bakır gibi karınlar içinde kaynar.
46. Son derece sıcak suyun kaynaması gibi.”

S. Ateş:

- “43. Zakkum ağacı,
44. Günahkârların yemeğidir.
45. Pota gibi karınlarda kaynar.
46. Sıcak suyun kaynaması gibi.”

Y. N. Öztürk:

“43. Zakkum ağacı

44. Günahkârların yemeğidir.

45. Pota gibi karınlarda kaynar.

46. Sıcak suyun kaynaması gibi.”

B. Bayraklı:

“43-44. Şüphesiz zakkum ağacı, günahkârların yiyeceğidir.

45-46. Erimiş maden gibi, karınlarda kaynar, sıcak suyun kaynaması gibi.”

Kur’ân Yolu: “Zakkum ağacı günahkârın yiyeceğidir. O, karınlarda, fokurdayan su misali kaynayan bir tortu gibidir.”

Bu âyetlerdeki teşbîh sanatı meâllerde karşılaştırıldığında akla gelen ilk soru “Bu âyetler bir bütün olarak Türkçeye aktarılamaz mıydı, Türkçemiz yetersiz miydi? Teşbîh sanatını ayrı ayrı âyetler olarak ele almak gerçekten gerekli miydi? Sanki bu âyetin meâlini yazarken müellifler, kendinden önceki müfessirlerin cümlelerini aynen aktarmış gibi görünmüyorlar mıydı? Y. Nuri Öztürk, Süleyman Ateş ve M. Hamdi Yazır aynı çeviriye sahiptir.”

Teşbîh âyetleri bir bütün olarak anlamını koruyarak Türkçeye aktarılmalıdır. Her meâl okuyucusunun bilgisi bir değildir. Yukarıda zikredilen âyette teşbih-i mürsel vardır. Müşebbeh, *شَجَرَتِ الرَّقُومِ* “zakkum ağacı”dır. Müşebbeh *بِهِ الْمُهْلِ* “maden eriyiği”dir. Teşbih edatı gibi anlamına gelen “ك” harfidir. Âyet “Muhakkak ki zakkum ağacı, *günahkârların azığıdır. O, potada erimiş maden gibi karınlarda kaynar -ve o kaynama- kızgın suyun fokurdaması gibidir.*” şeklinde çevrilebilir.

Haşr Sûresi 59/16. Âyet

كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾

Elmalılı: “(Yahudileri kandıran münafikların durumu da) tıpkı şeytanın durumuna benzer ki insana ‘İnkâr et.’ dedi, (insan) inkâr edince de: ‘Ben senden uzağım, ben âlemlerin Rabb’i Allah’tan korkarım!’ dedi.”

Ö. N. Bilmen: “Şeytanın meseli gibi ki: Vaktiyle insana kâfir ol dedi, vaktaki kâfir oldu, dedi ki: Şüphesiz yok ben senden uzağım. Muhakkak ki: Ben âlemlerin Rab’binden korkarım.”

S. Ateş: “(Onların durumu) tıpkı şeytanın durumuna benzer ki insana ‘İnkâr et!’ dedi. (İnsan) inkâr edince de, ‘Ben senden uzağım, Ben âlemlerin Rabb’i Allah’tan korkarım!’ dedi.”

Y. N. Öztürk: “Durumları, şeytanın durumuna benziyor. Hani, şeytan, insana, ‘Küfret/inkâr et!’ der, insan küfür ve inkâra sapınca da şöyle konuşur: ‘Vallahi, ben senden uzağım; ben, âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım!’”

B. Bayraklı: “Münafıklar şeytan gibidirler. Çünkü şeytan insana, ‘İnkâr et’ der. İnsan inkâr edince de, ‘Ben senden uzağım; çünkü ben, âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım’ der.”

Kur’ân Yolu: “Tıpkı şeytanın durumu gibi: Hani o insana ‘İnkâr et’ der; o inkâr edince de, ‘Bilesin ki benim seninle ilgim yok, ben âlemlerin rabbi olan Allah’tan korkarım’ der.”

Zikredilen âyetin öncesindeki âyetlerde Münafıkların Yahudilere karşı davranışlarından bahsedilir. Münafıklar, Yahudilerin yurttan çıkarılma veya bir savaş anında yanında olacaklarını söyler ancak bu durum gerçekleşince yardım etmezler. Yukarıdaki âyette de Münafıkların bu iki yüzlü tavırları şeytana benzetilmiştir. Nitekim şeytan da insana vaatler verir, “inkâr et” der ama sonunda bunları hiç yapmamış gibi davranır.

Temsîlî teşbîh bulunan âyette müşebbeh 11. âyette zikredilen نَافِقُوا “münafıklar”dır. Müşebbeh bih الشَّيْطَانِ “şeytan”dır. Teşbîh edatı durumu gibi anlamına gelen “كَمَثَلٍ” ifadesidir. Vechü’ş-şebeh ise birini kandırarak güven oluşturmak, vaatler vermek ve inkâra veya savaşa sürüklemektir ancak en sonunda bu işler gerçekleşince en kritik noktada korkup, sorumluluktan kaçarak, o kişiyi yalnız bırakmaktır.

Meâller karşılaştırıldığında Kur’ân yolu ve Ömer Nasuhi Bilmen müşebbehi meâlde belirtmemiştir. Y. Nuri Öztürk “durumları” demekle yetinmiş, Süleyman Ateş ise “Onların durumu” ifadesine yer vermiştir. Son iki meâl, ilk iki meâle göre biraz daha açıklayıcı olmuştur da yeterli değildir. Müşebbeh daha açık bir şekilde belirtilmelidir.

Bayraktar Bayraklı “Münafıklar” kelimesine açıkça yer vermiş, Muhammed Hamdi Yazır ise önceki âyetlerle daha da anlam bütünlüğü oluşturarak “Yahudileri kandıran münafıkların durumu” ifadesini parantez içinde eklemiştir. Bizim tercihimiz Elmalılı’nın çevirisidir.

Müddessir Sûresi 74/49 – 51. Âyetler

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ ﴿٤٩﴾ كَانَتْهُمْ حُمْرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾

Elmalılı:

“49- Şimdi o Kur’ân’dan yüz çevirirlerken ne mazeretleri var?

50- Sanki onlar ürkmüş yaban eşekleri.

51- Aslandan kaçmaktalar.”

Ö. N. Bilmen:

“(49): Onlar için ne var ki: Öğütten yüz çeviriyorlar?

(50): Sanki onlar, ürkmüş yaban eşekleridir.

(51): Arslanlardan fîrar etmiştir.”

S. Ateş:

“49. Böyle iken onlara ne oluyor ki öğütten yüz çeviriyorlar?

50. Yaban eşekleri gibi;

51. Aslandan ürkmüş.”

Y. N. Öztürk:

“49. Ne oluyor onlara da öğüt verip düşündüren kitaptan yüz çeviriyorlar?

50. Sağa sola kaçışan yaban eşekleri gibidirler;

51. Aslandan ürkmüşlerdir.”

B. Bayraklı:

“Öyleyken, onlara ne oluyor ki âdeta aslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibi, öğütten yüz çeviriyorlar? Daha doğrusu onların her biri, kendisine açılmış sayfeler verilmesini istiyor.”

Kur’ân Yolu: “Böyle iken onlara ne oluyor ki âdeta aslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibi öğütten yüz çevirip kaçıyorlar!”

Âyette teşbîh-i mürsel vardır. Müşebbeh, هُمْ “onlardır/müşriklerdir”. Müşebbeh bih حُمْرُ “yaban eşekleri”dir. Teşbîh edatı sanki anlamına gelen “كَأَنَّ” harfidir. Vechü’ş-şebeh ise, Kur’ân’dan ve öğütten yüz çeviren Müşriklerin düştüğü ahmakça, çirkin ve alçakça durumun, ürküp kaçan yaban eşeklerinin durumları üzerinden tasvir edilerek açıkça kınanmasıdır.³⁸⁹

³⁸⁹ Zemahşerî, Keşşâf Tefsiri, 4/656.

Teşbih içeren âyetler anlam bütünlüğü sağlanarak ele alınmalıdır. Kur'ân Yolu ve Bayraktar Bayraklı'nın meâli dışındakiler teşbîhi bölmüşlerdir. Teşbihin anlaşılmasını zorlaştırmışlardır. Bu âyet özelinde Kur'ân Yolu ve Bayraktar Bayraklı'nın çevirisi tercih edilebilir.

4.6. Kelimenin Okunuşuyla İlgili Gelen Rivayetlerde Farklı Çevirilerin İmkânı

Rahmân Sûresi 55/24. Âyet

وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿٢٤﴾

Elmalılı: “Denizde koca dağlar gibi yükselen gemiler de onundur.”

Ö. N. Bilmen: “Denizde dağlar gibi yapılmış olan büyük gemiler de onun içindir.”

S. Ateş: “Denizde koca dağlar gibi akıp giden kocaman gemiler de O'nundur.”

Y. N. Öztürk: “Denizde koca dağlar gibi akıp giden o görkemli gemiler de O'nundur.”

B. Bayraklı: “Denizden yüce dağlar gibi yükselen gemiler de O'nundur.”

Kur'ân Yolu: “Denizde yelkenlerini bayraklar gibi açarak süzülüp giden gemiler O'nundur.”

Âyette teşbih-i mürsel vardır. Müşebbeh, الْجَوَارِ “gemiler”dir. Müşebbeh bih أَعْلَامِ “dağlar”dır. Teşbih edatı gibi anlamına gelen “ك” harfidir. Vechü’ş-şebeh ise gemilerin denizin üzerinde durmaları, dağ gibi yükselmesidir.

الْمُنشآتُ kelimesi “denizde yükselen, suyun üstünde yükseltilmiş yapılar” anlamına gelir. Şin harfi esreli yani الْمُنشآتُ şeklinde okunduğunda ise “yelkenlerini açıp yükseltenler” anlamında kullanılır. Her iki şekilde okunduğuna dair rivayetler vardır.³⁹⁰

Meâller karşılaştırıldığında Kur'ân Yolu meâlinin الْمُنشآتُ kelimesini tercih ederek çeviri yaptığını görüyoruz. Böyle okunduğuna dair rivayetler olduğu için bu farklılığa dikkat çekmek amacıyla âyeti bu kısımda zikrettik. Meâllerin çevirilerinde bir sorun görünmemektedir.

³⁹⁰ İbn Nâkıyâ, *el-Cümân fî teşbihâti'l-Kur'ân*, 357-359.; Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 4/446.; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 27/251-252.

SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye’de yaygın olarak okunan altı farklı Kur’ân-ı Kerîm meâli, teşbîh sanatının Türkçe’ye aktarımı bakımından incelemeye tabi tutulmuştur. İnceleme sonucunda bazı müelliflerin teşbîh sanatını eksik çevirdiği, âyetin bağlamından uzak çeviri yaptığı, çeviriye kişisel yorumunu aktardığı, anlam kaymasına ve daralmasına neden olan tercüme yapıtığı, farklı âyetlerde zikredilen teşbîh öğelerini meâle bütün olarak aktarmayıp kopuk mânalara yer verdiği görülmüştür. Kur’ân-ı Kerîm’in, vechü’ş-şebeh aracılığıyla muhataplarında oluşturmak istediği zihinsel tasvîrin ve etkinin Türkçeye çevrilen meâllerde aynı şekilde yansıtılmadığı belirlenmiştir. Teşbîh öğelerinin açıkça zikredildiği âyetlerde dahi amaçlanan bu etki kaybolabilmiştir. Teşbîh öğelerinden birinin dahi meâlde görünmez hâle gelmesi, âyetin kastettiği geniş anlamın daralmasına ve belâgî yönün zayıflamasına neden olmaktadır. Bu durumlar, âyetlerin anlamsal inşasında, derinliğinde ve etki gücünde önemli rolü olan teşbîh sanatının, Türkçeye yeterince taşınmadığını göstermektedir. Meâllerde görülen bu bariz farklılıklar, âyetin doğru bir şekilde anlaşılmasına engel olmaktadır.

Çalışma, Kur’ân-ı Kerîm meâllerinde lafzî doğruluğun yanında belâgî işlevin de merkeze alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Teşbîh sanatının yalnızca sanat unsuru değil, ilâhî kelâmın mesajını zihinde somutlaştıran ve okuyucu üzerinde etki bırakan temel bir anlatım aracı olduğu düşünüldüğünde, çeviri sürecinde anlam ve işlev odaklı bir yaklaşımın benimsenmesi zorunlu görünmektedir. Bu çerçevede, gerekli görülen yerlerde parantez içi açıklamalara veya kısa ve öz izahlara yer verilmesi, teşbîh sanatının hedef dilde anlaşılabilirliğini artıran ve kolaylaştıran önemli bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Özellikle âyette zikredilmeyen vechü’ş-şebeh ögesinin meâllerde, parantez içi veya kısa açıklamalarla desteklenmediği durumlarda, hedef kitlenin âyetteki sanatsal anlamlara ulaşmakta zorlandığı anlaşılmaktadır.

Çalışmada seçilen meâller, teşbîh sanatı açısından incelendiğinde âyetlerin tercümelerindeki ortaya çıkan problemler altı başlık altında incelenmiştir. Bunun yanında meâllerle ilgili şu sonuçlar karşımıza çıkmaktadır:

Muhammed Hamdi Yazır, bütünlüğü sağlamak amacıyla çevirisini aktardığı âyette, parantez içinde önceki âyette değinilen müşebbeh ögesini meâlinde yeterince açıkladığı görülmüştür. Bazı âyetlerin çevirisinde ise teşbîh öğelerinin bütünlüğünü sağlayamamıştır. Nadir de olsa müşebbeh bihin doğru tespitinde eksiklikler olmuştur.

Ömer Nasuhi Bilmen'in meâlinde genel olarak, farklı âyetlerde zikredilen teşbîh unsurlarının çeviriye bir bütün olarak aktarılmadığı ve anlam bütünlüğü oluşmadığı görülmektedir. Bazı yerlerde ise önceki âyette zikredilen müşebbeh, kısa çizgi kullanılarak çevirisi yapılan âyette açıklanmış ya da çeviriye yansıtılmamıştır.

Süleyman Ateş ise meâlinde, bazı teşbîh içeren âyetleri bütüncül olarak ele almamıştır. Bazı âyetlerde ise önceki âyette zikredilen müşebbeh ögesini parantez içinde açıklayarak çeviri yaptığı âyeti daha anlaşılır hale getirmiştir.

Yaşar Nuri Öztürk'ün hazırladığı meâlde ciddi problemler görünmektedir. Genel olarak görülen sorunlardan biri, müşebbeh bihe âyetin kastettiği mânadan uzak, ciddi bir kopukluk oluşturacak şekilde mâna vermesi ve anlamsal sapmalara neden olmasıdır. Parantez içi ifade kullanmamayı kendine ilke edinen Öztürk, gerekli durumların açıklamalarında eksik kalırken aynı zamanda âyetlerde ağır gelen mânanın tercihine gitmeyerek âyetin mânasından uzak birden fazla ifadelere yer verme durumu, anlam ve kafa karışıklığına neden olmaktadır. Bu da meâlinde saptanan ciddi ihmallerden biridir. Bir diğeri ise, âyette zikredilen müşebbeh ögesini çeviriye bazen hiç yansıtmamış bazen de okuyucunun âyeti anlamlandırabilmesi için daha açıklayıcı bir şekilde izah etmemiştir.

Bayraktar Bayraklı'nın hazırladığı meâlde, bazı teşbîh içeren âyetlerin çevirisinde bütünlüğü yakalayamamış olsa da bazı âyetleri bütüncül tercüme etmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Ancak özellikle cehennem ebedîliği konusunda farklı fikirlere sahip olan Bayraklı, bu görüşünü teşbîh içeren âyetlere de yansıtarak ciddi bir problem oluşturmuştur. Cehennem ebedî olmadığını, "sürelî" olduğunu savunan Bayraklı, âyette cehennemde ebedî kalma durumu kastedildiğinde bu anlamdan uzak çeviri yaptığı görülmüştür.

Kur'ân Yolu meâlinin, genelde âyette zikredilen teşbîh edatına anlam vermediği, farklı âyetlerde zikredilen teşbîh ögelerini meâle aktarırken müşebbehi eksik bırakarak çeviri yaptığı ancak bununla beraber âyetin anlam bütünlüğünü korumaya çalıştığı saptanmıştır.

Türkiye'de yaygın olan meâllerdeki saptanan ortak problemler ise; âyette hazfedilen teşbîh ögelerinin hedef dile gerektiği gibi aktarılmamasından kaynaklı olarak, âyetin anlamsal bütünlüğünde kapalılık, daralma ve belirsizlik oluşmasıdır. Yine âyette, müşebbeh bih müfred olarak zikredildiğinde ancak kastettiği anlam mürekkebe olduğunda ve bu mürekkebe mâna Türkçeye aktarılmadığında, teşbîh içeren âyetin mânası daralmaya gider. Birkaç âyete bölünen teşbîh ögelerinin mâna bütünlüğü gözetilmeden hedef dile aktarılması teşbîhin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu durumlar da teşbîh sanatının muhatapta üstlendiği rolü kırmaktadır.

Sonuç olarak bu tez, teşbîh sanatının Türkçeye aktarım sürecinde karşılaştığı mevcut problemlere dikkat çekmekte ve bu sanatın belâgî yönünün tercüme sürecindeki belirleyici işlevini vurgulamaktadır. Teşbîh sanatının Kur'ân meâllerine işlevini koruyarak daha doğru ve bütüncül biçimde aktarılabilmesi için, meâl müelliflerinin Arap belâgatın hâkimiyetlerinin yanı sıra Türkçenin ifade gücünü etkin biçimde kullanmaları göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir. Ayrıca ilerleyen süreçte yapılacak araştırmalarda, teşbîh sanatının farklı çeşitlerini kapsayan, daha geniş inceleme alanı olan ve çoklu meâl karşılaştırmalarına dayalı çalışmaların yapılması, Kur'ân-ı Kerîm meâllerinin sadece lafzî değil belâgî özelliğini de artırmaya yönelik önemli katkılar sunacaktır. Bu bağlamda, teşbîh sanatının yanı sıra diğer belâgat sanatlarının karşılaştırmalı olarak incelenmeye devam edilmesi, meâllerin niteliğini artıracaktır.

KAYNAKÇA

- ‘Akûb’, ‘İsa ‘Ali. *el-Mufaşşal fi ‘Ulûmi’l-Belâğati’l-‘Arabiyye: el-Me‘ânî, el-Beyân, el-Bedî’*. y.y: Halep Üniversitesi Beşeri İlimler ve Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2000.
- Arslan, Gıyasettin. “Teşbih Retoriği Açısından Kur'an'ın Evrenselliği”. *Dini Araştırmalar* 10 (2007), 15-40.
- ‘Atîk, ‘Abdü’l-‘azîz. *‘İlmü’l-Beyân*. Beyrut: Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, 1405/1982.
- ‘Atîk, ‘Abdü’l-‘azîz. *Fî târihi’l-belâğati’l-‘Arabiyye*. Beyrut: Dâru’n-Nehdati’l-Arabî, ts.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *Cemheretu’l emsâl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikir, ts.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *Kitâbü’s-Şinâ’ateyn*. nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî – Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhim. Beyrut: el-Mektebetü’l-Unsuriyye, 1419.
- Ateş, Avnullah Enes. *Kur’an Yorumunda Beyan İlmi*. İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2018.
- Ateş, Avnullah Enes. *Türkçe Meallerin İstiâre Sanatı Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Aydar, Hidayet. "Yaygınlık Bakımından Meallerimiz ve Mealler Üzerinde İstatiksel Bir Değerlendirme", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 5, 2015, ss: 109-147.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsîri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2003.
- Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân-ı Kerîm Meâli*. Bayraktar Bayraklı. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 6. Basım, 2023.
- Bedevi, Ahmed Ahmed. *Min Belâgat’ül-Kur’ân*. Kahire: Nahda Yayınları, 2005.
- Bedir, Lokman. “Dünya Hayatının Oyun ve Oyalanmadan İbaret Olup Olmadığı ile ilgili Âyetlerin Müşkil’ül-Kur’ân Bağlamında Yorumlanması”. *Genç Mütefekkirler Dergisi* 5/2 (Haziran 2024), 273-290. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11397927>
- Bulut, Ali. *Belâgat-i Müyesserâ Meânî-Beyân-Bedî’*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 9. Basım, 2020.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî. *el-Beyân ve’t-Tebyîn*. Beyrut: Dâru ve Mektebetü’l-Hilâl, 1423.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî. *Kitâbü’l-Hayevân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2. Basım, 1424.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. *Tâcü’l-luğa ve şihâhu’l-‘Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru’l-İlim li’l-Melâyîn, 4. Basım, 1987.
- Cündioğlu, Düccane. *Kur’an Çevirilerinin Dünyası*. İstanbul: Kaknüs yayınları, 2. Basım, 2005.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Delâ’ilü’l-i‘câz*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fihri. Kahire: Dâru’l-Medenî, 3. Basım, 1413.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Esrârü’l-belâğa*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Kahire: Dâru’l-Medenî, ts.
- Çelem, Sema. “Türkçe Kur’an Çevirilerinde Geliştirilmeye Açık Alanlar - Kur’ân Yolu Meâli Örneği”. *Dinî Araştırmalar* 24/61 (2021), 297-324.
- Çelen, Mehmet. “Meâl Yazma Liyakatı ve Yayımlanma Şartları”. *Kur’ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri*. ed. Murat Serdar, Cahit karaalp, Muhammed Lütfü Tatlısu. 61-71. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.
- Çiftçi, Nurettin. “Çok Anlamlı Kavramların Kur’ân Meâllerine Yansıması: ‘fitne’ örneği”. *Kur’ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri*. ed. Murat Serdar, Cahit karaalp, Muhammed Lütfü Tatlısu. 285-308. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.
- Dayf, Şevki. *el-Belâğatu tetavvurun ve târihun*. Kahire: Dâru’l-Maârif, 9. Basım, ts.
- Dikici, Recep. "Hafâcî, İbn Sinân". TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 10 Aralık 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hafaci-ibn-sinan>

- Diyanet İşleri Başkanlığı. Erişim 2 Mart 2025. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Diyanet Vakfı Meali. Erişim 12 Ekim 2025. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Durmuş, İsmail. "Kazvîni, Hatîb", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim 11 Aralık 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kazvini-hatib>
- Durmuş, İsmail. Öz, Mustafa. "Sahbân el-Vâilî". TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 17 Ocak 2026. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahban-el-vaili>
- Durmuş, İsmail. "Teşbîh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Şubat 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tesbih--edebiyat#1>
- Durmuş, İsmail. "Sekkâkî, Ebû Ya'kûb", TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 14 Kasım 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sekkaki-ebu-yakub>
- Elmalî, Hüseyin. "Hassân b. Sâbit". TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 02 Aralık 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hassan-b-sabit>
- Erbaş, Muammer. "Yaşar Nuri Öztürk'ün Meâlî Üzerine Bir Değerlendirme". *Kur'an Mealleri Sempozyumu*. 1/495-529. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Ersöz, İsmet. "Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri". Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu. 169-177. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fayda, Mustafa. "Ömer", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Haziran 2026. <https://islamansiklopedisi.org.tr/omer#1>
- Fidan, İbrahim. "Kur'an Yolu Meali'nde Teşbih ve İstiârenin Anlamlandırılmasında Geliştirilmeye Açık Hususlar". *Meallerde Geliştirilmeye Açık Alanlar*. ed. Bayram Köseoğlu, Mustafa Güvenç. 1199-1245. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.
- Hafâcî el-Halebî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saîd. *Sırrü'l-feşâha*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1402.
- Hak Dini Kur'an Dili*. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır. sad. İsmail Karaçam-Emin Işık-Nusrettin Bolelli-Abdullah Yücel. 10 Cilt. İstanbul: Zehraveyn, 2021.
- Halîl b. Ahmed, Temîm el-Ferâhidî. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Mehdi el-Mahzumi, İbrahim es-Sâmurrâî. 8 Cilt. Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 1431.
- Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ es-Seyyid. *Cevâhirü'l-belâga*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Huseyn, Abdülkadir. *el-Muhtasar fî târihi'l-belâga*. Kahire: Dâru Ğarîb, 2001.
- Harman, Ömer Faruk. "Lokman". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Haziran 2026. <https://islamansiklopedisi.org.tr/lokman#1>
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Fâris, Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî. *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*. 6 Cilt. Mısır: Şirketü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî El-Halebî, 2. Basım, 1389.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Daru Sadır, 1414.
- Zebîdî, Muhammed el-Murtazâ el-Hüseynî. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-İrşâd, 2001.
- İbn Reşîk, Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Ezdî el-Mesîlî el-Kayrevânî. *el-'Umde fî mehâsini's-şî'r ve âdâbih*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 6 Cilt. Dâru'l-Cîl, 5. Basım, 1981.
- İbnü'l-Mu'tez, el-Mütevekkil-Alellah el-Abbâsî. *el-Bedî'*. Dâru'l-Cîl, 1410.
- Saîdî, Abdülmüteâl b. Abdilvehhâb b. Ahmed. *Buğyetü'l-İzâh li-Telhîşi'l-Miftâh fî 'ulûmi'l-belâga*. 4 Cilt. y.y: Mektebetü'l-Âdab, 17. Basım, 1426.
- Kapar, Mehmet Ali. "Kus b. Sâide". TDV İslâm Ansiklopedisi. (Erişim 17 Ocak 2026). <https://islamansiklopedisi.org.tr/kus-b-saide>

- Karadağ, Ahmet. “Arapça Dil Kurallarından Kaynaklanan İhtilâfların Meâllere Aktarımı: Bayraktar Bayraklı ve Mustafa Öztürk Meâli Örneği”. *Amasya İlahiyat Dergisi* 14 (Haziran 2020), 171-195.
- Karadağ, Ahmed. “Meâl Eleştirilerinde Bir Yöntem Sorunu: Meâl Hatası mı? Anlam Zenginliği mi?”. *Kur’ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri*. ed. Murat Serdar, Cahit karaalp, Muhammet Lütfü Tatlısu. 267-283. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.
- Karslı, İbrahim Hilmi. “Tefsiri (Anlam Merkezli) Tercüme Açısından M. Hamdi Yazır’ın meâl Tarzı”. *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*. ed. Ahmet Ögke, Rıfat Atay. 39-69. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Kaya, İrfan. İsen Şahin, Merve. “Kur’ân Meallerinde Teşbih Sanatının Tercüme Sorunu: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”. *Hasankeyf Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresi*. ed. Aytekin Demircioğlu vd. 240-261. Batman: y.y., 2026.
- Kazvîni, Ebû'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrahmân b. Ömer b. Ahmed eş-Şâfiî. *el-İzâh (li-muhtaşari Telhîsi'l-Miftâh)*. thk. Muhammed Abdilmün'im Hafâcî. Beyrut: Dâru'l-Cil, 3. Basım, ts.
- Kazvîni, Ebû'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrahmân b. Ömer b. Ahmed eş-Şâfiî. *Telhîsü'l-Miftâh*. Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, t.s.
- Kılıç, Hulusi. “Belâgat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 3 Kasım 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/belagat#1>
- Kızıklı, S. Zafer. *Arap Belâgatinde Teşbih ve Mecaz*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Koçak, Süleyman. “Kur’an Deyimlerinde Teşbihin Temel Özellikleri”. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/4 (2007), 342-370.
- Köseoğlu, Bayram. Güvenç, Mustafa (ed.). *Meallerde Geliştirilmeye Açık Alanlar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.
- Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*. Ömer Nasuhi Bilmen. 8 Cilt. Ankara: Akçağ yayınları, 1991.
- Kur’ân-ı Kerîm’in Yüce Meâli*. Süleyman Ateş. Ankara: Hayat Yayınları, 2021.
- Kudâme b. Ca’fer, Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî. *Nağdü’s-Şi’r*. İstanbul: Matbaatü'l-Cevâib, 1302.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Yaşar Nuri Öztürk. İstanbul: Yeni Boyut Yayıncılık, 2024.
- Kur’an Yolu Meâli*. haz. Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 18. Basım, 2024.
- Ma’mer b. el-Müsennâ, et-Teymî el-Basrî. *Mecâzü'l-Kur’ân*. thk. Fuat Sezgin. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1381.
- Medenî, Kerime Nûmâs Muhammed. Lafzatü Kezâlike fi'l-Kurâni'l-Kerîm. 84-95. Mecel letü Câmîatü Kerbelâ el-Alemiyye. 6/2, 2008.
- Merriam-Webster Dictionary. “eloquence”. Erişim 2 Mart 2025. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/eloquence>
- Merriam-Webster Dictionary, “Rhetoric”. Erişim 2 Mart 2025. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/rhetoric>
- Meydânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-. *Mecme'u'l-emsâl*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî. *Müfredât*. çev. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2023.
- Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru Tûnusiyye, 1404.
- Mübârek, Mâzin. *el-Mu'cez fi Târîhi'l-Belâga*. y.y.: Dâru'l-Fikr, t.y.

- Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Ezdî es-Sümâlî. *el-Kâmil fi'l-edeb*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabi, 1417.
- Nâkıyâ, Ebü'l-Kâsım Abdullâh (Abdülbâkî) b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Dâvûd el-Bündâr el-Bağdâdî. *el-Cümân fi teşbihâti'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye. b.y.: y.y., 410-485.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'ıku't-te'vîl*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimü'd-Dayyib, 1419.
- Önkâl, Ahmet. "Ahnef b. Kays". TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 17 Ocak 2026. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahnef-b-kays>
- Oxford English Dictionary. "eloquence". Erişim 2 Mart 2025. <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=eloquence>
- Oxford English Dictionary, "Rhetoric". Erişim 2 Mart 2025. <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=rhetoric>
- Özek, Ali. "el-Keşşâf". TDV İslâm Ansiklopedisi Erişim 10 Aralık 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-kessaf>
- Özcan, Esat. "Bağlam Bilgisi Eksikliğinin Meallere Etkisi". Kur'ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri. ed. Murat Serdar, Cahit karaalp, Muhammed Lütfü Tatlısu. 111-133. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.
- Şensoy, Sedat. "Nazmü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 5 Mart 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nazmul-kuran>
- Polat, Fethi Ahmet. "Kur'ân'ı Doğru Anlama Bağlamında Meâlcî Söylemin Açmazları". Kur'ân Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri. ed. Murat Serdar, Cahit karaalp, Muhammed Lütfü Tatlısu. 23-38. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.
- Rummânî, Ebü'l-Hasen Alî b. İsâ b. Alî el-Bağdâdî. *en-Nüket fi i'câzi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Halefullah, Muhammed Zağlûl Selâm. Mısır: Dâru'l-Maârif, 3. Basım, 1976.
- Saîd el-Efgânî, Muhammed Saîd b. Muhammed Cân b. Ahmed el-Efgânî ed-Dımaşkî. *Esvâku'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm*. y.y.: y.y., ts.
- Sa'leb, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Zeyd b. Yesâr (Seyyâr) eş-Şeybânî. *Ķavâ'idü's-şi'r*. thk Ramazan Abdüttevâb. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2. Basım, 1995.
- Sekkâkî, Ebü Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî el-Hârizmî. *Miftâhu'l-'ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2. Basım, 1987.
- Sübkî, Ebü Hâmid Bahâüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâfi el-Mısrî. *'Arûsü'l-efrâh fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. thk. Abdulhamid Handavi. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1423.
- Taşdelen, Hasan. *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri: Tarih ve Problemler*. ed. İsmail Güler. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Toprak, İbrahim. *Cennet ve Cehennem Ebediliği*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Tüccar, Zülfikar. "Semev'el el-Ezdî". TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 10 Aralık 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/semevel-el-ezdi> (10.12.2025).
- Tülücü, Süleyman. "Hâtim et-Tâî". TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 17 Ocak 2026. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hatim-et-tai>
- Yazıcı, Gülgün. "Hasan Basri Çantay'dan Yaşar Nuri Öztürk'e Kur'an Meâllerinde Türkçenin Serüveni". Kur'an Mealleri Sempozyumu. 2/383-396. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Yıldız, Ayşe. *Arap Dilinde Temsilî Teşbih ve Kur'an'dan Bazı Örneklerin İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Yolcu, Mehmet. Tokay, Ayşe. Bıçak, Ayşenur. "Süleyman Ateş ve Abdullah Parlıyan'ın Meallerinin Karşılaştırılması". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 10/4 (Aralık 2018).

- Zebîdî, Ebü'l-Abbâs Zeynüddîn (Şihâbüddîn) Ahmed b. Ahmed b. Abdillatîf eş-Şercî. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*. 8 cilt. çev. Ahmed Naim-Kâmil Miras. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an haķâ'iki ğavâmiẓi t-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi t-te'vîl*. ed. Mustafa Hüseyin Ahmed. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, ts.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *Keşşâf Tefsiri*. çev. Muhammed Coşkun, Ömer Çelik, Necdet Çağıl, Adil Bebek. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Zerzûr, Adnân Muhammed. *Ulûmu'l-Kur'ân*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1401.